د تتمة البيان في تاريخ الافغان
پښتو ژباړه

د پښتو ژباړي
د محمد رفيق حبيبي په قلم

ترتيب، سمون او لمنليکونه
د محمد معصوم هوتک
۱۳۸۵ل = ۲۰۰۶ع

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تتمة البيان في تاريخ الافغان پښتو ژباړه

تتمه البیان فی تاریخ الافغان د علامه سید جمال الدین افغان(1839 _ 1897ع) لیکنه ده، چي په 1318 هـ ق = 1901ع کال په مصر کي د علامه سید تر مړیني څلور کاله وروسته چاپ سوې ده. د لیکني ژبه یې عربي ده. دا کتاب په 1318 هـ ش کال د اروانباد محمدامین خوګیاڼي په قلم په پارسي ژبه ژباړل سوی او په کابل کي چاپ سوی دئ[1]. تر پارسي ژباړي ځلوېښت کاله وروسته بیا نوموړی تاریخ د ښاغلي محمد یوسف منصور په قلم پښتو ژبي ته راواړول سو او د "پښتو اکاډمي بلوچستان" له خوا په 1979 ع کال د پنځو سوو ټوکو په تېراژ د کوټې په اسلامي پریس کي د عبدالرحمان بابړ په کتابت چاپ سو. د دغي پښتو ترجمې نوم یې (تاریخ الافغان) ایښی دئ. د ژباړي ټول چاپي مخونه 190 ته رسېدلي دي. په سر کي د ښاغلي یوسف منصور په قلم دوه مخه سرلیک لري، وروسته "د کتاب ترتیب" (فهرست) 3 مخه او بیا د سید جمال الدین افغان لنډه سوانح (5مخه) راغلي ده چي دا هم د یوسف منصور په قلم لیکل سوې ده. په دغه ژباړه کي د هري برخي له پاره عنوانونه ټاکل سوي دي چي که زه خپلي حافظې ته لاري کړی نه وم، ګومان کوم په عربي اصل او پارسي ترجمه کي، چي زما تر نظر ډېر وخت پخوا تېر سوي دي، نسته.

---

(1) ښاغلی غوث خیبري د اروانباد مولانا محمدامین خوګیاڼي له خولې لیکي چي مولانا مرحوم غوښتل دا کتاب په پښتو وژباړي خو د وخت د مطبوعاتو د مستقل رئیس مرحوم صلاح الدین سلجوقي په امر یې له پښتو ژباړلو څخه تېر سو او په پارسي یې ترجمه کړ، (وګ:- پښتانه د کلتوري ښکېلاک په ځنځیرونو کي - 241، 242 مخونه - 1381 ش چاپ). خو اروانباد استاد بېنوا (1363 ش مړ) د اوسني لیکوال د لومړي ټوک په (343) مخ کي د اروانباد مولانا خوګیاڼي د معرفۍ په برخه کي لیکي چي مولانا صاحب د سید جمال الدین افغان د تتمه البیان في التاریخ الافغان پښتو او فارسي ترجمه کړېده، چي فارسي ترجمه یې په کابل کي خپره سوېده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښاغلي یوسف منصور په خپل "سرلیک" کي ویلي دي:

"تر کومه حده پوري چي زما معلومات دي په دې ملک کښي دننه اول وار د کوټې پښتو اکیډیمی ته دا شرف حاصل دی ـ چي هغه د دې کتاب د پښتو اشاعت دپاره خپل کوششونه پکار راوستل[2]". د "اول وار اشاعت" په برخه کي خو د ښاغلي منصور خبره بېخي سمه ده خو دومره باید پر زیاته سي چي د دې اثر اول وار پښتو ژباړه د کوټي تر اشاعت 32 کاله وړاندي د یوه بل پښتانه فاضل اروانښاد محمدرفیق حبیبي په قلم سر ته رسېدلې وه او د دغي ترجمې یادونه اروانښاد عبدالروف بېنوا په اوسني لیکوال لومړي ټوک 247 مخ کي کړې ده[3]. اروانښاد محمدرفیق حبیبي د مولانا زین العابدین زوی، د شهید مولوي عبدالرحیم کاکړ لمسی او علامه حبیب الله کندهاري (حبو اخوندزاده) (رح) کړوسی و. په شلمه پېړۍ کي د افغانستان د ادب او تاریخ د ځلانده ستوري لوی استاد علامه پوهاند عبدالحي حبیبي (1298 ـ 1363 هـ ش) او اروانښاد محمدرفیق حبیبي د اکا (تره) زامن دي[4].

زه د خپل اثر (درنه کورنۍ) تر خپرېدلو وروسته د کندهار د زلمیو لیکوالو له خولې خبر سوم چي د اروانښاد محمدرفیق حبیبي په قلم د تتمه البیان پښتو ژباړل سوې نسخه له ښاغلي اسدالله خان مشهور په کاکا سره خوندي ده او د سږ کال په

---

[2] منصور - محمدیوسف - تاریخ الافغان - 6 مخ - 1979 ع، پښتو اکاډمیبلوچستان.
[3] اروانښاد بېنوا د دغي پښتو ترجمې د لیکلو کال 1320 هـ ش بللی دئ خو زما سره چي د اروانښاد محمدرفیق حبیبي پخپل لیک د دې ژباړي د خطي نسخې کومه پاڼه سته، هوري یې د (مترجم) تر سرلیک لاندي بیان په پای کي کښلي دي:- پېښور حمل 1326 محمدرفیق حبیبی قندهاری. ما ته دا خبره معلومه نه ده چي دا نسخه به د پښتو ژباړي لومړی اصل وي که د هغه دوهم نقل.
[4] د تفصیل له پاره وګورئ: درنه کورنۍ، د دې قلم د ښتن لیکنه, 1382 ش, کابل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنوري کي د دغي ترجمې ټایپ سوي کاپي د ګران مطیع الله جان روهیال له خوا کاناډا ته د کتلو له پاره راولېږل سوه[5]. دا کاپي ما وکتله او د ښاغلي یوسف منصور له چاپ سوي پښتو ژباړي سره مي مقابله کړله. تو پیرونه مې په حاشیو کي ور زیات کړل او پر ځینو ټایپي ورانیو او توضیح غوښتونکو ځایو مي لنډي څرګندوني وکښلې او پر څنګ مي د اروانښاد محمدرفیق حبیبي ژباړه او د ښاغلي یوسف منصور ترجمه له فني او علمي اړخه ځای ځای سره پرتله کړه.

د اروانښاد حبیبي ژباړه د شپېته کاله وړاندي نثر یوه ښه بېلګه ګڼل کېدلای سي. ده هڅه کړې ده چي د پښتو ژبي هغه سوچه اصطلاحات او محاوري پخپله ترجمه کي کار کړي چي د ده په چاپېریال کي یې رواج درلود. د مرستیالو فعلونو په کارولو کي یې د خپلي لهجې تلفظي ځانګړتیاوي په پام کي نیولي دي خو دا توان یې بیا نه دئ موندلی چي د عربي ژبې د ګرامري جوړښتو له اغېزې څخه ځان وژغوري. دغه راز جوړښتونه د ټکي په ټکي ترجمې ښکارندویې کوي او ټکي په ټکي ترجمې بیا د مطلب اداینه یو څه ګرانه (مشکله) کړې ده او په پوهېدلو کي یې ستونزي پېښي کړي دي. په ترجمه کي یې ځیني داسي لغتونه راوړي دي، چي که له اصل څخه سم رانقل سوي وي، نو اوس یې خوک په محاوره کي د استعمال موارد نه سي موندلای او مروجو قاموسو هم ثبت کړي نه دي، لکه: ناتروړکي یا ناتوروکي، نتني، انهار، زلیلانده، ځکل، رخي کښل، پونجول یا پونځول... او نور. دي کار که د متن پوهېدل ګران کړي دي خو نوموړي لغتونه یې د ثبت له امله له مرګه او هېرېدوني څخه راګرزولي دي.

---

[5] دا کاپي د ښاغلي کاکا اسدالله خان د شخصي نسخي له مخي تهیه سوې ده. د کاکا اسدالله خان فرهنګي احساس د ستایلو وړ دئ چي خپله په بیه رانیول سوې نسخه یې د ښاغلي روهیال په واک کي ورپیا او بې له کومي ملاحظې ورکړې ده. د دغه شان با احساسه فرهنګیالیو کمی دي نه وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ښاغلي يوسف منصور ترجمه بيا سره له دې چې ځيني برخي يې د ټکي په ټکي ترجمې بوی ورکوي خو په پوهېدنه کي تر دې دوهمي ژباړې اسانه او روانه ده. ده د مطلب د اداينې په خاطر د اصل جملې سره ماتې کړې او لنډې کړې دي. د ده په ترجمه کي هم د عربي ژبې د ګرامري جوړښتونو سيوری ليدل کېږي.

که د اروانښاد حبيبي ترجمه د عربي ژبې د اغېزې له امله ځای ځای بېخونده سوې ده نو د ښاغلي منصور دا بيا د اردو ژبې اغېزې زيانمنه کړې ده. ځيني ځايونه د اروانښاد حبيبي عبارتونه محاورې ته نژدې وي او ځای ځای بيا د ښاغلي منصور عبارت ډېر روان او خوندور وي. د دواړو ژبه د خپل وخت او چاپېريال ښه پوره نمايندګي کولای سي او د متونو د خپرولو يوه ګټه هم دا ده.

که د اروانښاد حبيبي په ترجمه کي د علی ای حال (66 مخ) ترکيب، بلدهٔ محمديه (84 مخ)، معسکر (86 مخ)، اکراد (38 مخ)، تحصن (61 مخ)، اشربه (105 مخ)، استخلاف (26 مخ)، زريه (35 مخ) د عربي ډوله ملايي پښتو بېه لري، نو د ښاغلي منصور بهر کيف (105 مخ)، ماتمي پوشاک (57 مخ)، ناکام مهم (61 مخ)، شرافت مکتسبه (126 مخ)، قحط عظيم (57 مخ)، ذليل و کمينه (126 مخ) او خاص کر (63 مخ) ... هم د جملو پښتني جوله ور بدرنګه کړې ده او د اردو ځبلي پښتو رنګ يې اخيستی دئ.

د اروانښاد محمدرفيق حبيبي دغه جملې نه د ګرامري جوړښت له مخي او نه د لغاتو د استعمال له مخي پښتني ايسي:-

"... مورخين په منشاء کي د دې اصل اختلاف لري".

"وروسته په ذريعه د ځينو پاچهانو د خراسان د ښارو د مشرق و خوا ته رانقل سوي دي".

"دوی خپل نوی ځای د استوګي، په ياد سره د هغه وادي چي د شام په مځکه کي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده او غور يې بولي، بللی دی... ".

"زړونه د خپل اولس د اسلام و دين ته راوګکوي".

"په استولو کي د ميرويس و اصفهان ته".
د ښاغلي منصور ترجمه هم له دغه راز بېخوندېو څخه خلاصه نه ده:

"ده دا دعوی درلوده... چي هغه د عادات په امورو قدرت لري".

په زمانهٔ نامعلوم کښي ځنی باچاهانو دوی د بلاد خراسان په ختيځ کښي آباد کړل".

"... دي خلکو خپل جديد تاټوبی د غور لمني يعني وادی غور واقع ارض شام په يادونه کښي د غور نوم ورکړ".

"چي په ګران قدر سوغاتو لېږلو د شهنشاه ايران نظر التفات ځانته وګرځوي".

د دواړو په ترجمو کي دغه راز مثالونه د ان دپاسه دي. ما يې په دا څو جملو غاړه وايسته.

اوس چي مو په يوه لنډه څېړنه کي د دغو دواړو پښتو ژباړو جوله تر يوې اندازې وښووله، بده به نه وي چي د دغه تاريخي اثر د اصل په باب هم يو څه وڅېړم. دا کار مي بايد وړاندي لا کړی وای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تتمه البیان فی تاریخ الافغان
څه وخت لیکل سوی دئ؟

علامه سید جمال الدین د خپل کتاب د لیکلو د نېټې په باب څه نه دي کښلي خو په متن کي يې يو ځای د عبدالرحمن خان د استوګني په باب کښلي دي چي "تر ننه پوري " په سمرقند کي استېږي[6]. عبدالرحمن خان له خپل اکا امیر محمداعظم خان سره يو ځای په شش ګاو او زنه خان کي د امیرشېرعلي خان له لاسه تر ماتي وروسته روس ته ولاړ او په سمرقند کي میشت سو. دغه پېښه په 1868 ع = 1285 هـ ق کال منځ ته راغلې ده. سردار عبدالرحمن خان تر 1880 ع = 1297 هـ ق کال پوري په سمرقند کي پاته سو او د دغه کال د ځلرمي خور (جمادی الثاني) پر ځلرمه تر آمو سیند راواوښت او مخ پر کابل راوړاندي سو. چي په دي حساب نو د علامه سید تتمه البیان فی تاریخ الافغان تر 1297 هـ ق کال وړاندي باید لیکل سوی وي. علامه سید دغه راز د افغانستان د تاریخ لړۍ د امیرشېرعلي خان په پاچهي کي پر دغه هیواد باندي د انګرېزي لښکرو پر یرغل او د افغان_انګلیس د دوهمي جګړې پر پیل باندي درولې ده. ده د خپل کتاب تاریخي برخه په دي عبارت سره پای ته رسولې ده: "په سنه 1295 کي د روس وفدونه امیر ته راتله. په دي سبب وسوسې او اندېښني انګرېزانو لويانو ته ولوېدې. يو سفارت يې چي له څو کسو مهندسانو او زرو سپرو څخه جوړ و، د امیر حضور ته ولېږه. امیر په دي سبب چي انګرېز له څو کالو راهیسته هغه کلني مواجب بې سببه پر شلولي وه، د سفارت له قبلولو څخه يې نټه وکړه. پر انګرېزانو دا وضع بده ولګېده په خښم په زښت ظالمانه ورځ يې د پښتنانه پر وطن لښکر وروخوځاوه[7]".

---

[6] د همدې کتاب 90 مخ.

[7] د پښتو باړي ټایپ سوی متن - 91 مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انګرېزانو دا يرغل په 1879 ع = 1296 هـ ق کي پېښ سوی دئ[8] نو ويلای سو چي د تتمه البيان فی تاريخ الافغان ليکنه هم په دغه کال سوې ده خو د چاپ چاري يې تر ليکني 22 کاله وروسته په 1901 ع کال په مصر کي سر ته رسېدلي دي.

آيا په دې 22 کلونو کي د علامه سيد دغه تاريخي اثر د چا په لاس کي و که نه؟ ما ته داسي ښکاري چي د دې پوښتني جواب به "هو" وي. شېرمحمد خان ګنډاپور د خپل کتاب تواريخ خورشيد جهان په 133 مخ کي د ميرويس نيکه په باب د بيان په ترڅ کي د يوه عربي تاريخ نوم اخلي او وايي چي په دغه تاريخ کي د ميرويس نيکه د وخت پېښي په "شرح وار" ډول بيان سوي دي.

تواريخ خورشيد جهان په 1894 ع = 1311 هـ ق کي د تتمه البيان تر ليکني 15 کاله وروسته چاپ سوی دئ. ليکنه يې، طبيعي ده چي تر دغي نېټې وړاندي ده. ما ته په عربي ژبه کي تر تتمآ البيان فی تاريخ الافغان په ها خوا داسي کوم تاريخ معلوم نه دئ چي د ميرويس نيکه حالات دي پکښې بيان سوي وي. تر دغه کتاب وړاندي د هوتکي غورځنګ په باب د کروسينسکي تاريخ خپور سوی دئ (1727ع) خو د دې تاريخ د عربي ژباړي خبره چا نه ده کړې[9] ځکه نو ما د ميرويس نيکه په نامه د اروا ښاد استاد عبدالروف بېنوا (1293 _ 1363ش) د کتاب د دوهم چاپ په سر کي وکښل چي: "له امکانه ليري نه ده چي له دغه عربي تاريخ څخه به مراد د سيد

[8] حبيبي, عبدالحی (پوهاند) د افغانستان پېښليک, 204 مخ، 1353 ش، کابل.

[9] د علامه سيد په تتمه البيان فی تاريخ الافغان کي د اصفهان د جګړې په ترخ کي د هغه افغاني سرتېري له بيان څخه، چي په جګړه کي لاس غوڅ پرې سوی او د جګړې له ډګره وتلی و ... او دغه راز د اصفهان پر تخت باندي د شاه اشرف هوتک د کښېنستلو پر وخت د چور او چپاو له ببري د اصفهان د ښارو د دوکانو د ترلو ... له کيسي څخه (د پښتو ژباړي د ټايپ سوي متن 93 _ 94 مخونه) داسي ښکاري چي علامه سيد د کروسينسکي له کتابه استفاده کړې ده ځکه دا روايتونه له کروسينسکي پرته بل چا نه وه ليکلي او په را وروسته تاريخو کي د کروسينسکي له کتابه اخيستل سوي دي...

(c) ketabton.com: The Digital Library

جمال الدين افغان د تتمه البيان فی تاريخ افغان کومه خطي نسخه وي[10] ".

زه د ويلو نور څه نه لرم او خبري به ګران مطيع الله جان روهيال ته د نورو زياتو فرهنګي هڅو په دوعا پای ته ورسوم. بری دي تل په برخه وي.

محمد معصوم هوتک
اکويل _ کاناډا
8 می 2006 ع

[10] بېنوا - عبدالروف - ميرويس نيکه - د سريزي 5 مخ - 1384 ش (دوهم چاپ).

(c) ketabton.com: The Digital Library

څو خبري

د هيواد د ملي شتمنيو د چور، چپاول، عامو قتلونو او نورو ورانيو په اړخ کې د غوايي د دوهم اړودوړ په لړ کې ملي فرهنګ ته هم داسي زيانونه واوښتل چي زموږ د هيواد په ميليونونو ټوکونه کتابونه هم له دې تاړاک څخه په امن کې پاته نه سوه، چاپ او ناچاپ آثار، دولتي او شخصي کتابتونونه غلا او چور سول. له دې جملې څخه ډېر کتابونه د نورو په لمسون د افغانانو د علم او پوهې د دښمنانو لخوا ګاونډيو هيوادونو ته يوووړل سوه، هلته ډېر کتابونه حتّی په وزن خرڅ او اکثره يې د عطارانو او قصابانو په دوکانونو کې ترې کار واخيستل سو.

د همدې غلا او چور سوو کتابونو څخه يو تعداد هم د کابل د پُل باغ عمومي د سړک د غاړې کتاب پلورونکو د کتابونو د خرڅولو او رانيولو بازار ډېر ګرم ساتلی و، دا ځکه چي د طالبانو د رژيم په راتګ سره په پلازمېنه کابل کې د وزارتونو په تشکيلاتو کې ډېر بستونه تنقيص او مامورين نور هم د پخوا څخه ډېر د بېکارۍ سره لاس او ګرېوان سول. په دې کړۍ کې د کورنيو چارو د وزارت يو افسر ښاغلي عمراخان هم د کتابونو په پيرودلو او پلورلو ځان مشغول کړ او د تختو څخه يې جوړ يو دوکان ګوټي ځان ته برابر کړ.

زه به هم چي کله کابل ته د خپلو کارونو له پاره ولاړم د فراغت په وخت کي به مي د کتابونو په ليدلو ځان مصروف ساتی او کله نا کله به مي يو و نيم د خپلي خوښي کتابونه هم رانيول، د 1376 ش کال د قوس د مياشتي 25 ورځ وه چي د ښاغلي عمراخان دوکان ته ورغلم، د نيکه مرغه هغه راته همدغه کتاب (تتمه البيان في التاريخ الافغان) چي د هيواد د ستر علامه سيد جمال الدين افغان تاليف او د هيواد د نامتو پوه مرحوم محمدرفيق حبيبي په قلم په پښتو او دري دواړو ژبو ژباړل سوی و، راته وښوده. خدای سته چي د کتاب په ليدلو ډېر خوښ سوم او دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

مي ښه چانس وګڼه چي کتاب د اور له لمبو او سوځلو له توپان څخه په امان کي پاته سوی دئ، کتاب مي له هغه څخه رانيوی د ځان سره مي ژمنه وکړه چي په مناسب وخت کي به يې د چاپولو له پاره هلي ځلي وکړم تر څو ټول هيوادوال، څېړونکي او ليکوال ځني مستفيد سي.

کوم وخت چي په هيواد کي ښاغلي حامد کرزي د افغانستان په تاريخ کي د لومړي ځل له پاره د برهان الدين رباني څخه په صلح آميزه ډول واک واخيست، د مطبوعاتو آزادي يې اعلان کړه، د کتاب د چاپ په اړه مي د ښاغلي مطيع الله روهيال څخه د مرستي غوښتنه وکړه، ښاغلي روهيال يې په ورين تندي د کمپيوټر او دوباره د اصل سره د تصحيح چاري پر غاړه واخيستلې، د تحقيق، څېړني او لمن ليکونو چاري يې په کاناډا کي استوګن مهاجر ورور، درونډ ليکوال او څېړونکي محمد معصوم هوتک تر سره کړې، د ښاغلي هوتک صاحب په وينا د چاپ له پاره يې په جرمني کي د افغانستان د کلتوري ودي ټولني ژمنه کړېده.

زه د دوی ټولو څخه د زړه له کومي مننه کوم چي په لاس ته راغلي امانت کي يې د چاپ ته اماده کولو او په دي لاره کي د ډول ډول ستونزو ګاللو ته سينه ورکړې، د دوی ټولو دي کور ودان وي، او د کتاب د چاپ مبارکي ورته وايم.

په ډېر ادب

کاکا اسدالله پوپل

د معلمينو کارته، کندهار

1385/11/9

(c) ketabton.com: The Digital Library

لمړی فصل

د دې امت په نامه کي

فارسیون دویافغان بولي، ځکه چي یو وخت بخت نصر دوی بندیان کړي وه دوی غلبلې وهلې او فغان یې کاوه له هغه وخته دا نوم پر دوی کښېښو سو، او دغه رنګه ویل کېږي چي افغان د ساوول[1] د لمسي[2] نوم و، د پښتنو نیکه و د خپل نیکه په نامه یاد سوي دي، عام فارسیون دوی اوغان هم بولي چي اولني نامه ته ثرمه دی. د هندوستان خلق یې پټان بولي، ځیني قبیلي د پښتنو لکه اوسپدونکي د کندهار او غزني ځان پښتنو و پښتان بولي. اوسېدونکي د خوست او کورم او باجوړ پر ځان پختو و پختان نوم ایږدي، که په ژور نظر وکتل سي او په نزدې والي کي د دغو لوړو لفظو دقت وکړه سي دا خیال کېږي چي ریښه د دې ټولو الفاظو یوه ده او افغان و اوغان و پټان له پختان ځخه محرف دي او دا سمه ده چي پختان او پښتان له پاشتان ځخه اخیستي سوي دي، پاشتان په نیشاپور کي یو کلی دی. یا له بشت ځخه چي یو د خراسان د ښارو ځخه دی اخیستی سوی دی او سم د فارسي ژبي د قانونه سره د جمع حروف الف او نون پر زیات سوي دي، ځکه چي دوی په هغه ښهر کي استوګه کوله وروسته تر پرېښودو د هغه ځای په نامه یاد کړه سوه (و) په پښتو او پغتو کي له الف او نون ځخه محرف او د نسبت دپاره دی، لکه په عربي ژبه کي چي (ی) ده په جوړېدو کي جمع حذف سوي دي، او احتمال لري چي دا دوه لفظونه د بشیت د لفظ ځخه اخیسته سوي دي، بشیت د فلسطین د کلو

---

[1] ساوول: د شاول په بڼه هم ثبت سوی دئ او دا نوم د (طالوت) له پاره کاربږي، طالوت د بني اسرائیلو یو سردار و چي وایي داود (ع) یي په سپاهیانو کي و، (غیاث).

[2] په کوټه چاپ کي: "د ساول کړوسی" لیکل سوی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څخه يو کلی دی چي دې احتمال کي دوی له بني اسرائيلو چي وروسته تر دې بحث ځني کوو وبولو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم فصل

د دې امت په نسب کې

دا ټولې له ډېرو قبيلو څخه مرکبه ده، لکه غلجي، عبدل، کاکړ، وزيري يوسفزي، مهمند، آفريدي، بنګښ او نوري قبيلې چې د خپل استوګې د ځای په نامه نومېږي، لکه خوستي، کورمي، باجوړي. د دوی هره قبيله پر ډېرو کامو باندې وېشل سوې ده، لکه:- غلجي چې هوتک، توخي، سليمانخېل، اورياخېل[1] يې ښاخونه دي. عبدل (ابدال) له بارکزي، الکوزي، عليزي، باميزي[2] څخه مشتق ده.

هر يو د دغو کامو څخه پر تنو وېشلي سوي دي او هره تنه پر ښاخو وېشلې سوې ده، په سبب د تنګۍ د ځای اوس موږ له تنو او ښاخو او هغه چې اړه په هغو پورې لري بحث نکړو، واړه دا تنې او ښاخونه و يوې بخيلې[3] او ريښې ته رسېږي چې په پښتو يا پشتان سره يادېږي. مؤرخين په منشاء کې د دې اصل اختلاف لري، ځينو ويلي دي چې دوی د خزر له طائفې[4] څخه دي چې د کاسټبان[5] د سين پر غاړه او په باب ابواب او شرواناتو[6] کې استېده، او د ايران و ښارو ته پرله واوښته چور او چپاو يې کړه، وروسته په ذريعه د ځينو پاچهانو د خراسان د ښارو د مشرق و خواته را نقل کړه سوي دي.

---

[1] په کوټه چاپ کې: "اوباخېل" دئ.
[2] په کوټه چاپ کې: "بادين زی" دئ.
[3] په کوټه چاپ کې: "مجتمع" ليکلی دئ.
[4] په کوټه چاپ کې: "د بحر خزر اوسېدونکي" ليکلي دي.
[5] کاسټبان = کاسپين.
[6] په کوټه چاپ کې: "شروان ښهر" ليکلی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځيني بيا چي په تاريخ خبر نه دي د دوی نسبت و امير تيمور ګورګان ته کوي او حال دا چي د دوی نظريه ناتروړوکي او بې ريښې ده ولي پښتانه قرنونه قرنونه پخوا د تيمور تر وخت په خپلو ځايو کي استېده.

ځيني بيا دوی د ضحاک[7] اولاده بولي، هغه ضحاک چي پر دواړو اوږو يې دوه مرغړي راوتلي وه او لکه دوه هيپان (افعي ماران) داسي ښکارېده، او د فارس ستيولوجي[8] کي په دغه سره مشهور دي.

ځيني داسي وايي چي دوی د آثور کلدان د نسل څخه دي تر داسي حده چي ځيني د فرنګ سياحان دا ادعا لري چي په پښتو ژبه کي د کلدانِ ژبي څه لفظونه ليدل کېږي.

بله ډله بيا پر دي ولاړ دي، چي د پښتنو طائفه په هغه غرو کي چي ميانځ د اټک د سين او خراسان[9] دی استوګه لري، د مصر د قبطيانو د نسل څخه دي چي د سوزستريس سره د هندوستان په فتح کي ملګري وه.

بله ډله بيا وايي چي دوی د بني اسرائيل د اسباطو د نسل څخه دي، بخت نصر وروسته تر هغه چي ډېر يې ځني مړه کړه نور يې په کوهستان غور يا صرف غور کي پنډ[10] کړه. او ويلي يې دي چي دوی خپل نوی ځای د استوګي په ياد سره د هغه وادي چي د شام په مځکه کي ده او غور يې بولي بللی دی، او دغه رنګه پغتو چي

---

[7] د فردوسي د شهنامې له مخي ضحاک يو ډېر ظالم پاچا و. د ده له اوږو څخه دوه ماران راوتلي وه. دغو مارانو د انسان د سر ماغزه خوړل. وايي ده چي به انسانان ووژل، د سر ماغزه به يې دغو مارانو ته ورکول. ضحاک د فريدون له خوا ونيول سو.

[8] دا لغت به غالباً تيولوجي وي او تيولوجي د مذهبي او ديني چارو پوهني ته وايي.

[9] په کوټه چاپ کي: "د دريای اټک څخه تر کوهستانه پوري" ليکلی دئ.

[10] پنډ :- ميشت، استوګن.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پختو ځخه محرف دی بخت نصر ته منسوب دی، نوم يې ابنبی دی. لکه چي دمخه مو بيان کړی دی په فارسي ژبه کي (و) لکه په عربي ژبه کي نسبتي يا داسي دی. وروسته تعداد د دوی ډېر سو پر شاوخوا يې تسلط وموند د دوی او د يهودو په ميانځ کي مراسلات او مکاتبات کېده. هغه وخت چي عربو يهودو د اسلام دين قبول کی يو سړی چي خالد نومېده د افغان و الکي[11] ته يې ولېږه دوی يې و دين ته د اسلام وبلله، افغانانو هم يوه ډله خپلو مشرانو ځخه واستوله چي يو له هغو ځخه قيس نامی و چي نسب د ده په اوه څلوېښت پښته د بني اسرائيل و اسباط ته او په پنځه پنځوس پښته و ابراهيم ته رسېږي.

خالد دوی و حضور ته د رسول اکرم (ص) حاضر کړه او د ده و عناياتو ته يې ورسوله.

مخصوصاً پر قيس خاصي مهرباني د ده (ص) وسوې، پر ده يې د عبدالرشيد نوم کښېښنو او د امير لقب يې ورکړ. انحضرت (ص) و فرمايل چي دی د دغه لقب قابل دی، د بنی اسرائيلو د پاچهانو د نسل ځخه دی.

دغه سفيران د مکي په فتح کي د آنحضرت (ص) پر اوږه ودرېده، پوره او بشپړه مړانه يې ښکاره کړه وروسته قيس سره له خپلو ملګرو و خپل وطن ته لاړ، آنحضرت (ص) ده ته د خير او برکت دعا وکړه او د پاره د ترويج او ځرګندېدو د اسلام د دين د خراسان د غور په غرو کي[12] يې يوه ډله د مديني د استېدونکو ځخه د ده سره ولېږله.

قيس چي خپل وطن ته راورسېده زښته زيار يې وکښه چي زړونه د خپل اولس د اسلام و دين ته راوځکوي، هغه و چي مطلب يې تر سره سو او واړو پيروانو يې د

---

[11] الکي: الکه، ځکه، سيمه، وطن ته وايي.

[12] په کوټه چاپ کي: "د کوهستان په غور کي" ليکلی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اسلام دين ومانه.

قيس پر څلوېښتم کال د هجرت چي عمر يې اته اويا کاله و ، مړ سو[13]، درې زامن يې پر مېنه پرېښوولە، ځينو ويلي دي چي د قيس نسب په شاول[14] پوري نښلي چي تر اوسه يې د پښتانه په ښارو کي په ښه توګه ذکر کېږي تر داسي حده چي لويان او غټان د پښتنو زيار کاږي چي خپل نسب و هغه ته ورسوي. پښتانه خپله شجره چي بشپړه بړوسه پر لري تر اوسه يې په لاس کي ده او هغه شجره انتسال د دوی د بني اسرائيلو څخه ثابتوي، سره له دې چي نوکی[15] مشابهت په منځ کي د پښتو او عبراني نه مونده کېږي، هوکې د دوی عقيده چي دوی د هغې ريښې څخه دي سره د دې چي په ميانځ کي د دوی د وطن او د بني اسرائيلو د الکي ډېر شکل[16] پروت دی او وجود د خيبر د دوی په وطن کي ځيني وخت ګمان د ځينو پر صحت او رشتيا والي د دې روايت ګماري.

ځيني بيا دوی د ارمنيانو څخه بولي چي په شېروان کي په الپان سره مشهور دي، استوګه يې کوله. هغه کليسې (کليساوي)[17] چي په قره باغ کي و شېروان ته نزدې دي او تر ننني ورځي په قندسار سره شهرت لري د دې مطلب تائيد کوي. ډېر شکل د دغو اطرافو څخه اغوانج بولي د اغوانج معنی د دوی په ژبه کي ډېر اغوانه ده.

هغه ارمنيان چي په کنجه او روان او نخجوان او ګيلان کي استوګه لري د اغوان په نامه فخر کوي او اغوان والی غواړي، احتمال لري چي د افغان کلمه دي له اغوان يا الپان څخه محرفه وي او وايي چي د قندسار رئيس وروسته تر راتګ دې نوي

(13) په کوټه چاپ کي: "د قيس عبدالرشيد وفات د 87 کالو په عمر کي " ليکلی دئ.
(14) وګورئ د لسم مخ اوله حاشيه.
(15) نوکی: لږ څه، هيڅ.
(16) شکل: لږ فاصله، لږ لار (پښتو ـ پښتو تشريحي قاموس).
(17) په کوټه چاپ کي: "عبادت خانې (ګرجاوې) " ليکلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځای ته او استوګه په هغه کي یې قندسار په نامه سره بللی دی چي وروسته وروسته په قندهار سره اوښتی دی.

د دوی له اطوارو څخه دا ښکاربږي چي په وخت کي د هجرت د اولني ځایو څخه و اوسني الکې ته دوی نصاری وه او وروسته یې د اسلام دین قبول کړی دی ولي تر نني ورځي پوري ځیني عادتونه د خپلو نیکه ګانو په دوی کي مونده کېږي لکه شکل د صلیب، پر مخ ږوړی تکول.

د ځینو قولو نه چي بیان مو کړه که څه هم له صحته څخه پر مخ خلاص نه دي بیا هم قندهار له قندسار څخه محرف بلل دلالت پر دې کوي چي د دوی معلومات په تاریخ کي لږ وه، ولي قندهار له خورا پخوانیو ښارو څخه دی چي ذکر یې په مهابران چي د هندوانو د متیولوجی کتاب دی سوی دی، ځیني دا وایي چي دا طایفه له پخوا څخه په دې سبب چي د نورو طائفو څخه بېل وګڼل سي په دغه غرو کي اوسېده حتی چي د سکندر رومي سره یې جنګونه کړي دي، بلکه د ګشتاسپ په وخت کي موجوده د سجستان په ولایت پوري تړلي او د مشهور رستم تر فرمان لاندي اوسېده، هر کال یې د خراج په نامه لس د غویو پوستونه ده ته ورکوله، وروسته پر ده ور پورته سوه او له خراجه یې نټه وکړه. تر څو چي د هغه د خوا دوهم وار مغلوب کړه سوه.

الحق چي دا امت اصلاً ایرانی[18] او د دوی ژبه له زند و استا څخه اخیستي سوي ده چي فارسي پخوانی ژبه یې تر اوسه په خولو کي ده، وروستني مورخین لکه فرنسیس لنورمان او نور هم د دغه نظریې ټینګار کوي[19].

---

[18] له "ایرانی" څخه به مراد غالباً اریانی وي (مرتب).

[19] په کوټه چاپ 24 مخ کي تر "ټینګار کوي" وروسته لیکل سوي دي: "مولانا د نورمان په رایه د اعتماد کولو وروسته دا خبره کړېده چي ژند او اوستا څخه چي په پښتو ژبه کي کوم مشابهت لیدل کېږي هغه د افغانانو د ایراني کېدو دلیل نه سي ثابتېدای، هغه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریيم فصل

پیل د سلطنت او ولاړه د یوه زعیم و پاچهي ته

دا امت فطرتاً زړه ور، جنګي او توریالی دی، پردی سلطې ته هیڅ کله سر نه کښته کوي، د محمود غزنوي او چنګیز تاتاري او تیمور ګورګاني په وخت کي سره له دې چي بشپړه غلبه یې پر موندلې وه، بیا هم تبعیت د دوی د هغو دپاره هیڅ کله د خطره خالي نه و، همدغه رنګه هغه وخت چي د دوی ملک د هند او فارس په میانځ کي وو بېشل سو تل یې ملا و ضرر ته د مستولي حاکمانو تړلې او ورته غلي وه چي د فتنو اورونه بل کي، کله کله غلجو د محمود غزنوي پر چونې لاس اچاوه په تاړاک یې وړه او یو وخت یې هم د غزني پر ښهر غلبه میندلې ده یو طائفې له دوی نه په دهلي کي هم پاچهي کړې ده.

لوی شاه عباس چي پر قندهار بری وموندہ غلجي او عبدل (ابدالیانو) یې اطاعت ومانه وروسته چي یې د هغه د حاکم څخه ظلم ولیده د ابدالي ټولی څخه یې سدو و شاه ته ولیږه چي شکایت ورته وکي.

سدو چي ور ورسېده او ور وړی شکایت یې عرض کړ، پاچا د ده و فصاحت ته حیران لاړ، د ده د خوښي دپاره یې هغه حاکم بیرته کی او دی یې پر ځای وټاکه، سدو د خپل حکومت په وخت کي په عدالت او ښه سلوک سره ژوند کاوه، د ټولو پښتنو زړونه یې ساتلي وه تر داسي حده پوري چي پاتېده د حکومت د ده په اولاده کي له ضروریاتو شمېرل کېده.

ایرانیانو تر لاس لاندي کېدو له کبله پیدا سوېده، رښتیا همدا دئ چي افغانان د حضرت یعقوب (ع) له اولادي څخه دي، د کتاب په آخر کي به لنډه رڼا واچوله سي".

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا ښه عقیده د دوی و داسي حد ته ورسېده، چي که له اولادي ښخه د سدو د کام یو وکړی وژلی وای په قصاص یې نه رساوه او که د کام یو وګړي پر یوه له اولادي ښخه د هغه توره کښلې وای په قتل محکوم کېده.

د سدوزو کام د سدو له نسله دی، احمد شاه بابا چي بیان یې وروسته راځي له همدغه کامه دی، د شاه حسین په عصر کي چي د ایراني صفوي پاچهانو وروستنی پاچا او په 1106 کي پر تخت کښېنستلی دی د غلجو کام چي په کندهار او خوا و شا کي استېده په بغاوت وخوزېده، د شاه حسین د دولت رجالو هر ځومري چي زیار ویوست بېله دې چي لمبه د فتني ښه غوړېده بله نتیجه یې لاس ته نه ورغله، وروسته تر دې چي زښته ډیري حیلې یې وکړې، ګرګین خان ګرجی یې د قندهار په حکومت ولېږه، ګرګین پخوا له دې نه په ګرجستان کي حاکم و، ځرنګه چي پر پاچا یې بغاوت کړی و پاچا نیولی و د ده د ګناه د پاره یې دا کفاره غوره کړه چي دی دې د عیسي د دینه راواړوي او د حضرت محمد (ص) په دین یې مشرف کړي.

ګرګین خان په ښه تدبیر او دوراندېشي او دروندتیا سره شهرت لري پاچا دی د کندهار په حکومت مقرر کړ. شاه داسي ګڼله چي د هند تېموري پاچهان و دې اوړ ته خاشې ور اچوي ځکه یې شل زره ایراني لښکر سره له یوې زړه وري هوښیاري توریالۍ ډلې د ګرګین خانه سره ولېږله چي د پردو د شرارت او مداخلې لاس ونیسي.

ګرګین خان چي شا او خوا ته د قندهار ورسېده فتنه لتهوونکي یې مخي ته ور وواته اطاعت یې وکی، ګرګین د پاره د دې چي دوی حتماً متواضع کي خورا بېرحمي او زښته خشونت یې ورسره وکړ، نامتو وګړي یې ذلیل کړه، غښتلي یې بېواکه کړله، مشران او لویان یې په بند کي واچوله، وروسته یې ظلم تر داسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځایه ورسېده چي د سهلو وووت، د کندهار خلقو یوه ډله د شکایت په توګه اصفهان ته ولېږله چي د ظلمو ویر هلته و شاه ته مخامخ څرګند کي، اصفهان ته چي ورسېده زښته زیار یې وکښه چي شاه ته ورسېږي او شکایت عرض کي، وروسته تر ډول ډول حیلو یې له حاجبانو چي د شرق په ملکو کي اساس د ظلم باله کېږي او همدغه سبب دی چي د امراء او مامورینو لاسونه یې د رعیتو پر حقوقو وراوږده کړي او هم تر ننه ورځي پوري په دغه ډول پاته دي، ځانونه تېر کړل شاه ته ورسېده او د ویر دفتر یې ورته خپور کړ.

په دې وخت کي دوستان د ګرګین خان د شاه په مخ کي ولاړ وه، د دوی شکایت یې و شاه ته دورغ څرګند کی او و شاه ته یې داسي ښکاره کړه چي دوی غواړي لکه ګرګین خان غوندي یو پوه انظباط درلوونکي حاکم څخه ځان خلاص کي بیرته هغه پخواني حال ته هڅه لري.

هغه و چي له شاه څخه یې بې له قهر او خښم بل څه وانه وربده، نا امیده په مات زړه بیرته د وطن پر خوا را روان سوه حال یې خپلو اقوامو ته راووړ او څرګند یې کړه.

والي سړي پسي اچولي وه له حاله یې ځان خبر کئ په زړه کي ورته غلو، فرصت یې کوت، و هغو وګړو ته چي په شکوه کي داخل وه په تېره بیا میرویس چي په حسب او نسب کي د بشپړ شهرت مالک او سربېره پر هغه د یو زښته لوی کام مشرتیا یې درلوده او پر دې ټولو برسېره د ښو اخلاقو، د فصیحي ژبي او تېره فکر خاوند و په قام کي یې زښت عزت او احترام درلود، کلکه سزا ورکي.

څه زمانه وروسته والي د ظلم چپلاخه پر میرویس پورته کړه دی یې اصفهان ته ولېږه د هغه ځای واک درلوونکو ته یې ولیکل چي یو ازیني د فساد وسیله او د فتني لټولو دغه سړی دی، څو دی بندي نه سي او د بیرته راتلو و کندهار ته منع نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سي په ملک کي آرامي امکان نه لري.

ګرګين خان د ميرويس په استولو کي و اصفهان ته سهوه سو، ولي دی پوهېده چي د ارتشاه هڅي د شرق د امراء په زړو کي ځای نيولی دی و مقصد ته رسېده يا پاتېده په رشوت ورکولو يا نه ورکولو پوري اړه لري په استولو کي د ميرويس و اصفهان ته ګواکي ګرګين خان په خپل لاس ده ته موقع ورکي چي رشوت وښندي او خپل مطلب تر سره کي. ميرويس چي اصفهان ته ورسېده په لږ مده کي د حکومت له طرز، د شاه د ناتروړوکي[1]، عاقلي او د واکدارانو د نفاق خبرونه وله راغله، ځکه يې د ګرګين د ډيرو غليمانو سره دوستي واچوله ثو چي يې فرصت د پادشاه و حضور ته وميندو واړه خبري يې چي له ځانه سره راوړي وي يوه يوه يې د شاه و غوږو ته ورسوله، د ده هوښيارو خبرو او خواږه بيان د شاه نظريه رارخي کښله[2]، او نور واکداران خو يې پخوا لا په رشوت د ځان کړي وه ځکه ثومره وخت تېر نه سو چي د شاه حکومت د واکدارانو په ډله کي رسماً مېشت سو، وروسته تر دي چي بشپړه آګه سو چي د ايران دولت څرنګه ناتروړوکی او چاري په څه ډول وراني دي نو يې د کندهار د تګ هوډ وکړ.

په کوټي کي يې هسک فکرونه درلوده چي د افغان هيواد به د ايران د ثپي خلاصوي.

په عين حال کي يې دا خيال وکاوه چي ورګډېده په دوني[3]، لوی کار په تلوار ښه نه دي نو يې په هوډه د حج د سفر، له شاه نه رخصت واخيست چي مکې ته ورسېده، دا يې مناسبه وګڼله چي د اهل سنت د ملايانو څخه فتوی واخلي چي جګړه د شيعه

---

[1] ناتروړوکی: قاموسونو نه دئ راوړی. ښايي د بې عقل او بې کفايت معنا ولري؟
[2] رارخي کښله: ځان ته راجلب کړه.
[3] دوني = دومره.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وه سره واجب ده، او په دې سره خپل کام د شاه پر شيعه دولت راوخوړه وي.

د حج مناسک يې ادا کړه او فتاوى يې لاسته راوړې، اصفهان ته رهي سو، مسئله يې د شاه نه پټه ساتله او په ښکاره يې شاه ته زښته اخلاص څرګنداوه په دې وخت کي نابېره يو عجيبه پېښه سوه په تېره بيا د ده د مقصد د پر مختلو د پاره لو وسيله بلله کېده، هغه دا ده چي د يوه کام نامعلومه ارمنى سړى و چي په ځينو شرقي ژبو هم پوهېده او د روس د دولت د پاره يې په عثماني هيوادو کي ډېر خدمتونه کړي وه، د پطرس کبير امپراطور روسځخه يې وغوښته چي دى د سفير په ډول د شاه و دربار ته ولېږي.
څرنګه چي ده ښه خدمتونه کړي وه امپراطور د ده هيله ومنله، د ايران دربار ته يې د سفير په توګه واستاوه سربېره پر دې د ښه خدمتو په بدله کي يې ټول هغه تجارتي مالونه چي په ده اړه درلوده د ګمرک د محصوله معاف کړه. نوموړي سفير يوه لو ډله د سوداګرو ارمنيانو يې پر ځان راغونډ کړه د ايران و لور ته روان سول و ايران ته چي نژدې سوه سفير ځان په دې سره مشهور کی چي دى يو له اولادې څخه د ارمن د پاچهانو دى. ميرويس د دې سفير ورود و ايران ته د خپل مقصد د پاره يوه ښه وسيله وبلله، په ټولو جرګو او ټوليو کي يې په برملا او پټه دا ويله چي نصرانيون غواړي ګرجستان او ارمنستان د شاه د لاسه وباسي او دا هم يقين دى چي ګرګين خان د کندهار حاکم په دې کار کي زښت لوى وساطت لري.

څرنګه چي ګرګين خان په دغو شپو کي مسلمان سوى و، دې وينا د خلقو په زړو کي ځاى ونيوه د دولت د واکدارانو زړه ته ولوېده هوډه يې وکړه چي ګرګين خان سره کنښکارې، زمول يې کي، بيا هم د هغه له غښتلي اوړې او له ثبات څخه په قندهار کي په اند ښېنه کي وه له بغاوته يې ببرېده ځکه يې ميرويس بيرته خپل ملک ته ولېږه، که چيري ګرګين غاړه په عصيان لکه کي ميرويس به د پخوانۍ دښمنۍ له امله د ده په مقابله کي ولاړ سي، اوس نو ښه وګورئ د شرقيونو د راى و ضعف او اضطراب ته د فکر چي تر ننه پوري لا سته دى.

(c) ketabton.com: The Digital Library

میرویس چي کندهار ته ورسېده د ګرګین د غیظ او غضب اور په لمبو سو د ده د وژلو دپاره یې لوبې پلټلې، میرویس ته یې مرکه ولېږله، د ده لور یې د خپل زوی دپاره هیله وکړه میرویس وپوهېده چي دا د خبثم سره میشته د ګرګین غوښتنه زما قدر کموي، د پښتنو یوه جرګه یې جوړه کړه حال یې ورته بیان کی، پښتنو چي دا واروېده زښته په قهر سوه دا یې غوره کړه چي میرویس دي په مقابله ولاړ سي، او له خپله شرفه څخه دي مدافعه وکي، میرویس چي حال داسي ولید خورا خوشحاله سو بیا یې هم دوی په صبر او تاني سره امر کړه ویې ویل ښه دا ده چي زمری د بیدو په حالت کي مړ کو، که غواړئ چي مقصد لاس ته راولی ثبات او استقامت ضرور دی، پر ما بشپړ اعتماد او بړوسه ولرئ، ژر دی چي له غلیمه به کسات وکاږم، دې لوړنیو خبرو د دوی زړونه پوره کړه په ډوډۍ او مالګه، توره او قران یې قسم وکی چي ده ته به اوږه ورکوي، او له اطاعته به یې سر نه پېچي او دا یې وویل:-

هر هغه څوک چي له دې معاهدې وګرځي ښځه یې پر ده طلاقه ده.

میرویس یوه ښایسته خادمه درلوده چي په خپل کور کي یې لو کړې وه، په دې نامه چي د ده خپله لور ده و ګرګین خان ته یې د ده د زوی دپاره ازدواجاً ورولېږله او خورا خوشحالي یې وکړه، دا یې ښکاره کوله چي د ګرګین خان سره پر مخ دښمني نه لري، د میرویس دې حرکت عقده (په اصل کي حقد لیکلی دئ) او حسد د ګرګین د زړه بشپړه ویوست بلکه بړوسه یې برېره؟ سوه څو ورځي وروسته میرویس د ښهر دباندي په یو باغ کي د مېلمستیا محفل جوړ کی ګرګین یې سره له خپلي ډلي راوباله د دې مېلمسیتا خورک او چښن د زهرو او ګنډېرو کټوري وه چي د ساقي محفل میرویس له خوا و مېلمنو ته ور وېشل کېده.

امراوْ او پاچهانو لره دا هیڅ معقوله نه ده چي یو څله پر سړي ظلم وکي حق یې وسوځي بیا بیرته پر دغه سړي بړوسه وکي په خپلو لویو چارو کي یې د څان ملګری کي، ولي کین چي یو څله په زړه کي ځای ونیوه لړ داسي پېښیږي چي بیرته

(c) ketabton.com: The Digital Library

له زړه ووزي.

هغه و چي ميرويس په خپله د ګرګين کالي واغوسته او نورو پښتنو د ګرګين د ملګرو لباسونه په غاړه کړه وروسته تر لمر لوېدو په ښهر ور ننواته پر قلعه ساتونکو يې حمله ورووړه، دا نور پښتانه چي د ښهر په شاوخوا کي غلي وه سره له واړه ځايي استېدونکو د دوی سره ګډ سوه پر ورغله په دې شخړه کي هغه چي وتښتېده، وتښتېده پاته يې واړه د پښو واچوله قلعه يې ونيوله ډغ يې وکی:-

امان د هغو په برخه دی چي د ګرګين وګړو ته يې ځای ور نه کی، په دغو ورځو کي ګرګين شپږ سوه مېړه د ځينو کامونو د ترټلو د پاره د ولايت شا او خوا ته لېږلي وه په داسي حال کي چي ډېري اولجې يې له ځانه سره راوړي وې کندهار ته راورسېده په توپ او توپک جګړه ومښته زړه وران د پښتنو چي له اصل حاله خبر سوه ناڅاپي جګړې ته يې پيل وکی ميرويس په خپله د پنځه زره مېړو سره د شخړې ډګر ته ورغی، د دوی پښه يې په جګړه کي ښه ونجتله دا شخړه دري ورځي اوږده سوه پښتنو داسي مړانه وکړه چي د ستايني وړ ده، هغه و چي د غليم لښکر مات سو، صرف دوني يې وکړای سوای چي ځانونه د زمرو د منګلو څخه وژغوري او د خراسان لاړ واخلي.

هلته چي ورسېده او خبر يې ورکی د ايرانيانو غړو ربړو واخيست، د کندهار غولی چي له غليمه پاک سو، ميرويس د کامو مشران راغونډ کړه د خطيب په څېر ولاړ سو د آزادۍ په ښېګڼو او اسارت د سختيو او ناوړه نتيجو په شاوخوا کي يې ويناوي وکړې استربل يې[4]، وويل:-

که تاسي زما سره ملګري سئ او کلکه اوږه راکئ په لږ وخت کي به د ذلت غاړوندي له غاړو وکاږو او د عزت جنډه به جګه کو، د شيعه ايران د سلطې څخه

[4] استربل يې = په پای کي يې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

به په کورته خلاص سو.

وروسته یې هغه فتواوي چې د شیعه وو د جګړې دپاره یې پخوا لا د مکې د ملایانو څخه اخیستي وې رامنځته کړې او په لوړ ږغ یې وویل:-

هر هغه سړی چې ایران ښه بولي او د دوی تر سایه لاندې یې ژوند خوښ وي د استوګې هیله دې زموږ په هیواد کې و نه لري، ولې د ده ژوند بیا زموږ سره نه سي کېدای او نه زموږ دوستي او خپلوي د ده سره کېږي، د کامو مشران ورسره مله سوه د ټینګار دپاره یې قسمونه واخیسته.

وګوره !

دغسې دي د خرم او فضیلت خاوندان چې د خپل ملت د آزادۍ دپاره ځانونه په خطر کې اچوي او په بدله کې بې له خیر له ذکره بله هیله نه لري نه داسې لکه دني[5]، او بې همته خلق چې د شهوت په سین کې غوټه وي خپل هیواد او ملت د خورا کښته قیمت په بدله کې پر پردو خرڅوي.

د پښتنو د اتحاد خبر چې شاه ته ورسېده پر ځای د دې چې یو وتلی لښکر یې د دوی د ترټنې دپاره ورلېږلی وای، محمد جامي خان یې ولېږه چې میرویس او د هغه مله تهدید کې، نوموړی سفیر چې کندهار ته ورسېده، د ایران د لویي او غښتلتیا په باب کې یې اوږدې اوږدې ویناوي وکړې، میرویس یې وبېراوه چې ستا دا اقدام به یوه ناوړه نتیجه وښندي.

میرویس په ځواب کې وویل:-

[5] دني: بې همته، ټیټ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاسو داسي ګڼلي ده چي عقل او هوښياري يوازي د عياشانو او بدايانو په کوټيو کي[6]، سته د افغانستان د غرڅنيانو په کوټيو کي نسته ده که د شاه دا د لاسه کېداى چي پر موږ برى ومومي ستا رالېږلو ته اړي او و دي ناتوروکو کاواکه[7]، وېناوو ته څه حاجت و، دغه يې وويله سفير يې بندي کى، سره له دې بيا هم شاه له خپله درانه خوبه ويښ نه سو، د لومړي سفير د بنده چي خبر سو دوهم سفير يې ورولېږه، دا سفير محمد خان نومېده د هرات حاکم و.

محمدخان د ميرويس پخوانى دوست و د حج پر لار يې هم د ده سره ملګري کړي وه، دوهم سفير چي کندهار ته ورسېده ميرويس دى مخاطب کى ورته ويې ويل:-

که د پخواني صحبت او محبت پاس په ميانځ کي نه واى خوراکلکه سزا به مي درکړې واى، بايد وپوهېږې چي پښتانه مړونه چي يو ځله د مرييتوب له اوره خلاص سوه بيا ځان په هغه اور نه سوځوي، د زمري له غاړي چي غاړوندى ووت بيا په دام کي نه کښېوزي او کښلي توره تيکي ته نه ځي، ژر دى چي ستاسي هيواد به مغلوب او دولت به مو سکوت سي، وروسته يې امر وکى چي بند ته يې واچوئ.

د ايران د دولت واکداران وپوهېده چي سفيران لېږل څه ګټه نه لري بله چاره بې جګړې نسته، د خراسان حاکمانو ته يې خبر ورکى چي لښکر پر وروباسي، او پر پښتنو باندي هجوم وروړي.

څو پرله پسي ماتي د خراسان لښکرو ته ورکړه سوې، وروسته وپوهېده چي د پښتنو د ريښو کښلو دپاره يوازي د خراسان لښکر کافي نه دى نو يې يو لوى لښکر سره غونډ کى د خسروخان تر لاس لاندي يې ولېږه، خسرو خان د ګرګين

[6] په کوټيو کي = په سرونو کي.
[7] کاواکه = کمزورو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وراره او په زړه وري او غبنتلوالي کي تر خپل اکا پاته نه و.

قيادت د عسکرو چي ده ته وسپارل سو ، مطلب دا و چي د خپل اکا د کسات اخيستو د پاره به دی ښه جګړه وکي بری به راوړي. حماطله او اهمال[8]، ببېله دي چي سرې په جګړه کي اچوي او خلاصېده له هغه نه بيا زښته ګران وي بله ګټه نه لري.

هغه و چي خسرو خان د ميرويس سره د جګړې په ډګر ګډ او د شخړي اور بل سو ، په دي شخړه کي ميرويس ماتي وکړه خسرو خان د کندهار ښهر قلعه بند کی د قلعه ساتونکو د خسرو خان څخه دا غوښتنه وکړه په دي شرط چي موږ ته امان راکي ښهر به در وسپارو ، خسرو خان دا شرط ونه مانه.

څرنګه چي پښتنو چاره په ځان حصر وليده لاس يې د جګړې سامان ته وا چاوه هره ورځ يې پر محاصرينو پرله پسي حملې ور وړې له بلي خوا ميرويس تيت عسکر راغونډ ول او د دباندي له لوري يې پر غليم ځپې ور وړې، تر هغه چي د خسرو خان خوراکه تمامه سوه، ناچاره سو محاصره يې پرې ښووه پر ميرويس يې مخ ور ونيوه په نتيجه کي خسرو خان مقتول سو او د ټوله ايراني لښکره څخه چي په شمېر پنځه لس زره مېږه[9]، وه زياتي تر پنځه سوه مېږه روغ ونه واته، دا دی د کبر او غرور عاقبت.

د ايران شاه بيا نوی لښکر سره غونډ کی د محمد رستم خان تر جنډې لاندي يې ور ولېږی، دا ځل يې بيا بشپړه ماتي په نصيب سوه او په مخ کي يې څوک نه سوه پاته. وروسته ميرويس وفات سو ، دوه زامن څني پاته سوه چي د لوی زوی عمر يې تر اتلس کاله زيات نه و ځکه پښتنو د استخلاف حق د ده و ورور مير عبدالله ته ورکی حکومت يې ور وسپاره.

---

[8] اهمال: ځنډ ، بې غوري؟

[9] په کوټه چاپ کي دا رقم "25 زره مېړونه" ليکلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

میر عبدالله د ایرانیانو سره د روغي هڅه درلوده، پښتانه په دې باب کې نه وه ورسره مله، بلکه نتېه به یې کوله، او ویل به یې:-

"که دوني غښتلی نه یې چې د خپل وږور د جګړه کولو توریالی ځای دې ونیسې دوني[10] وکه د روغي په خنډ کي زیار وکاږه.

میر عبدالله د دوی وینا وانه روېده د خپلو څو مصاحبینو سره یې مرکه وکړه دا غوره کړه سوه چې یو څو مېړه د خپلو معتمدینو څخه د ایران دربار ته ولېږي او سم له دې درو وروستني شرطو سره روغه لاسلیک کي:-

1. شاه چې له کندهاره خراج اخلي بیا به یې نه اخلي.
2. د ایران لښکر به په کندهار کې نه اوسي.
3. د امارت وراثت به د میر عبدالله په کورنۍ کي محصور وي.

د پښتنو مشران او لویان چې له دې نه اګه سوه ډېر په قهر سوه، له ده نه خواپوته سوه، د میرویس لوی زوی محمود چې د نجابت او مېړاني نخښې یې په تندي کي ښکارېدې، د تېرې په سبب چې اکا یې پر حق د ده کړی و خپل اکا لره یې په زړه کي کینه درلوده، په دغه وخت کي یې ځلو ښنت مېړه له ځانه سره مله کړه، د اکا په کور ورننووت په داسي حال کي چې هغه خبر نه و مړ یې کی، دا نور پښتانه چې له دې نه خبر سوه دی یې د ځان مشر او حاکم ومانه او د کندهار شاه لقب یې ورکی، همدغه وخت کي ابدالي آزادخان را ولاړ سو د هرات ښهر یې ونیوه د استقلال جنډه یې هسکه کړه چې د خراسان پر علاقه چې د ایران حکومت اخیستې وه حمله ورووړې.

---

[10] دوني = دومره.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ايران حکومت د پرش زره لښکر د صفي قليخان تر قيادت لاندې د دوی د ترټنې دپاره ور وخوزاوه، دوی هم په مقابله ورغله، له سهار څخه تر ماپښينه پورې د شخړې اور بل و، مګر غالب او مغلوب معلوم نه سو.

داسې سهمناکه او درنه جګړه وه چې د ايران توپچيان په شک کې ولوېده، وروسته يې د خپل او پردي بېلېده نه سواى کولاى د توپو خولې يې مخ پر خپل سپاره لښکر راوګرزولې د ايران لښکر دا د جګړې د لوبو يوه لوبه وګڼله څرنګه چې دوی پوهېده چې پښتانه توپونه نه لري هغه و چې د ايران لښکر په خپله سره تيت او پرک سو.

پښتنو دا موقع غنيمت وبلله حمله يې پر ور وړه د ايران لښکر يې پر مخ مات کی صفي قليخان يې سره له زويه او نوراتيا زره[11] ايراني لښکره تول تر تېغ وکښه واړه د جنګ وسلې سره له شل توپه د تورياليانو پښتنو لاس ته ورغله، د دې واقعې له لامله آزاد خان بشپړه لاس د هرات پر ولايت وموند، لکه په کندهار کې چې د غلجو د حکومت جنډې ورپېده په هرات کې د ابدالو د حکومت جنډه جګه سوه.

په دې ميانځ کې سني کُرديانو د تاړاک دپاره پر ايران ځپه ور وړه، په دننه هيواد ور ننواته تر داسې حده چې د اصفهان د بوالو ته ورغله له بلې خوا مسقطی عرب سره وپونجېده د فارس د خليج جزيرې يې ونيولې او پر څنډو يې تسلط وموندە.

د کندهار شاه محمود چې د ايران د دولت له چارو او د ايران د امراوْ د ناترورړوکو عاقلو او اختلاف د فکر، لکه چې تر ننه پورې چې د شرق په واکدارانو کې ستنه دي، آګه سو د هغه د پاچهی هيله يې وکړه خپل لښکر يې د جګړې دپاره د کرمان

---

[11] په کوټه چاپ کې دا رقم: "اته زره" ليکلی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له لاري سره له هغه چي اوبه او شنګيا[12] يې نه درلوده ور وخوزاوه.

کرمان ته چي ورسګيده ځرنګه چي د هغو په غفلت کي يې حمله ور وړې وه هغو د جګړې توان په ځان کي ونه ليده، ښهر يې بې له جګړې ور وسپاره. لښکرو لکه چي د شرقي بلکه غربي بري موندونکو عادت دی د اهاليو په چور يې لاس پوري کی.

وروسته د ايران شاه د بندر عباس والي لطف عليخان ته امر ورکی چي د پښتنو سره په جګړه ولاړ سي او دوی له هيواده و باسي، والي د جګړې ډګر ته ولاړ هغه و چي په لومړۍ جګړه کي پښتنو ماتې وکړه بې له هيڅ ځنډه چي پر لاري يې وکي کندهار ته ورسېده.

په دې وخت کي د کرمان د اوسېدونکو حال لکه د هغه چا داسي و چي له تونښ ځخه اور ته پناه وړي، وروسته د ايران لښکر داسي حال پر دوی ورووست چي دوی شکمن سوه چي آيا د پښتنو د بري سختي درنې وې او که مرسته د دوی د خپلو حکومته سره د سهلو وتلې وه.

لطف عليخان وپوهېده چي مير محمود دوهم ځل حمله راوړې، ځکه يې د لښکر په غونډېدو پيل وکی، ذخيرې او د جګړې وسلې يې په شيراز کي کوترم[13] کړې، د وخت اقتضا دغه شی وه يا د جګړې د تياري انتظام ښه نه و، خبره دا ده چي پر اهاليو زښته ظلم وکړه سو، مالونه يې ترې واخيسته، حيوانات يې د خپلو چارو دپاره ترې نه ضبط کړل د لطف عليخان غليمانو دا حال د ځان دپاره يو ښه وسيله وګڼله شکايت يې و شاه ته وکی، شاه دی د لښکر له مشرتابه ځخه بيرته کی، هغه و چي تولـه سره تيت او پرک سوه هري خواته چي يې زړه غوښته ولاړه.

---

[12] شنګيا: شنه ګياه، وابنه.

[13] کوترم: راغونډول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وګورئ و حال ته د دونانو[14] رذيلانو او خاينانو د وطن او ملت چې ثرنګه د خپلو کوچنيو غرضو او دښمنيو او دپاره د خوښېدو د يوه سړي د لښکر چې د وطن او ملت د ساتني سبب دی د تفرقې موجب وګرزېده، هغه پر دې تفرقه مرتب سوه وروسته به يې بيان وکړ سي په دې وخت کې ابداليانو د خراسان ډېر ښارونه ونيوله او نزدې و چې د مشهد ښهر يعني پخوانی طوس دې هم ونيسي.د دې فتنو په منځ کې يوه زښته درنه زلزله د تبريز په ښهر کې وسوه، چې اتيا زره نفره يې تر خاورو لاندې کړه، او داسې تياره سوه چې د لمر روښنايي نه معلومېده، د لمر سترګه لکه سور مس داسې ليده کېده. عامو خلقو دا د خدای قهر او غضب وباله، او پيل يې د آسماني بلاوو د نزول وګانه، ډول ډول لوبې يې وکړې چې راز راز فسق او فجور او نور منهيات ورک کړي، ملايان او مشايخ په کوڅو کې ګرزېده وګړي يې په استغفار امر کوله، منجمينو قطعي حکم وکی چې دا پېښه د اصفهان د ويرانېدو نخښه ده، هغه و چې عقلونه په وحشت کې ولوېده، پر افکارو تياره وغوړېده، زړونه بې سبکه سوه ، همتونه کوړنګ[15] سوه، تر داسې حده چې دا لوی ملت ټوله و مرګ ته منتظر ناست وه، د ژوند او خلاصېدو يې هيله کښلې وه.

اوس نو ښه فکر وکئ د ناوړه مزخرفو عقيدو او هغه نتيجې چې ترې زېږي لکه د نفس ضعف، بې همتي، له کاره او چارو د لاس اخيستلو ضرر وګورئ.

په 1135 هجري کال کې مير محمود دوهم ځل د کچستان له لارې تر کرمانه پورې د پنځه ويشت زره لښکر سره مخ راوګرځاوه بې له هيڅ زحمته يې کرمان ونياوه، اما د قلا نيول چې حکومت پکښې ناست و ، ونه سوه، په بدله کښې يې د دوه نيمو زرو تومنو يې د قلا ساتونکو ته ور پرېښووه، هر تومن له نيم انګليسي پونډ سره برابر دی، د خلقو په فکر او عقيده کې دې ځای نيولی و چې محمود د ايران دپاره د

---

[14] دونان: کم همتان، ټيټ خلق.

[15] کوړنګ: کمزوري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خدای (ج) غضب دی، او لکه علماوْ او منجمينو چي ويلي وه دی يې د اصفهان د ړنګېدو موجب بللی و ، محمود د يزد د نيوو دپاره ملونه راوګرزوله مګر کاميابه نه سو ، هغه خوا يې ايله کړه پر اصفهان يې مخ ور ونيوه.

اصفهان ته چي نژدې سو شاه دوه ايلچيان ور ولېږله هيله يې وکړه چي که دوی د چور او چپاو نه لاس ونيسي په بدله کي به يې پنځه لس زره تومنه ورکي.

له دې پيښي نه محمود وپوهېده چي ايرانيان بې سبکه دي او په زړو يې ببره ننوتلې ده ځکه يې په سفيرانو کي خيال ونه کی د کلتاد پر لور چي له اصفهانه دوه پرسخه ليري کلی دی روان سو او عسکر يې هورې واچول، څرنګه چي وپوهېده چي جګړه د ده او د شاه په منځ کي هم په دغه ځای کي پېښېږي د لښکر پر خوا او شا يې خندق پرې کی، په دې وخت کي ډېر مجوسيان چي د زرتشت په دين وه په دې هيله چي بری د محمود و خواته دی او دی به دوی د شيعه ګانو له ظلمه خلاص کي د محمود په لښکر ګډ سوه، د شاه په مغزو زښته ببره ننوتلې وه ځکه يې ټول وزيران د مشورې دپاره راغونډ کړه په دې باب کي يې پوښتنه ترې نه وکړه، محمد قليخان وزير وويل که څه هم پښتانه زړه ور دي او د جګړې پر ډګر د کلکي پښې خاوندان دي بيا هم د قلاوو د فتح طاقت او قوت نه لري، نظريه دا ده چي موږ خپل عساکر د اصفهان په قلاوو ننباسو او مدافعه کوو په دې توګه به غليم پښېمانه سي د قلا د فتح نه به مخ واړوي لکه په کرمان او يزد کي چي پېښه سوه بيرته به خپل وطن ته ولاړ سي، شاه دا وينا خوښه کړه.

د عربستان والي خان اهواز ولاړ سو په ډېر حميت يې وويل دا خورا بې زړه توب او زښت بې سبکي ده څرنګه دې ته تن ورکو چي محمود د يو څو لږو مېړو پښتنو سره د ايران د شاهي دولت پايتخت محاصره کی زما فکر دا دی چي د دښمن پر مخ ور ووزو په داسي وخت کي چي دوی خملېدلي وي پر ورسو او ورسره په جګړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

بوخت سو.

دې نظريې د شاه د غيرت رګ پر ښور راووست پنځوس زره لښکر يې سره د شلو توپو د محمود په مقابله ولېږله، دواړه خواوي د کلتاد د کلي سره مخامخ سوه ښې او کيڼ او منځ د لښکر يې سره ترتيب کې، محمود پخپله پر فيل سپور سو، د لښکر پر خوا او شا ګرځېده، ياد د هغه مجد او شرف چي دوی په پخوانيو جګړو کي حاصل کړی و، ورته کاوه او ويل يې:-

که برې ومومئ د اصفهان ښهر ستاسو د زيار بدله ده، او که ماتې وکې وپوهېږئ چي له مرګه تښتته نسته، ستاسي او د وطن تر منځ زښته اوږده لار ده، نو د اجل زهر په ډېر فضيحت او ذلت چيښې، د محمود د عسکرو له ځايه تر کندهاره پوري پنځوس مزله لار وه د مخابرې وسيلې هم ټوله شلېدلې وې، د پښتنو څخه توپ نه و، سل زنبورکه يې درلوده، زنبورک لکه توپ داسي آله ده، پر اوښ يې بار کي د اوښ د شا نه ډزې کوي، پښتنو د زنبورک اوښان د لښکر تر شا چوک کړه ايرانيانو په جګړه پيل وکې، د دوی کيڼ د پښتنو پر کيڼ څپه وروړه، پښتنو ماتې وکړه تر شاه سوه څه غنيمت هم د ايرانيانو لاس ته ورغی.

وروسته د ايرانيانو ښې پر پښتنو حمله وکړه پښتنو دلته د جګړې د لوبو نه کار واخيست تر شا سوه د ايران سپرو د پښتانه لښکر غارت کی، د ايران لښکرو چي د پښتنو پر عسکر ګاه حمله وروړه، پښتانه پر دوې ډلې وو بشل سوه د ايران د لښکرو پر مخ يې زنبورکونه ور خوشي کړه داسي يې سره ورژوله لکه د مني پاڼې.

په دې وخت کي امان الله خان پښتون د ايران د لښکر پر استربل حمله وروړه توپچيان يې ور مړه کړه، سمدلاسه يې د فير امر د ايران پر عساکرو ورکی، څومره وخت نه و تېر سوی چي د ايران لښکر ماتې وکړه، واړه خپل حربي لوازم او د جنګ

(c) ketabton.com: The Digital Library

وسلې يې پښتنو ته په غنيمت پرې ښوولې، د ماتي خبر چې اصفهان ته ورسېده زړونه يې په لړزه سوه او شاه هولکي[16] سو، وزيران يې د مشورې دپاره راغونډ کړه ويې ويل:- زما فکر دا دی چې موږ له اصفهانه ووزو خزانې راسره بار کو، بل چيرته بيا لښکر سره غونډ کو د شا د خوا پر پښتنو څپه وروړو، ريښې يې وکاږو.

محمد قليخان دا نظريه خوښه کړه مګر د عربستان والي په هغه سبب چې موږ يې وروسته وايو موافقت ونه کی او ويې ويل:-

د شاه سره دا وړ نه ده چې په يوه ماتي سره د هيواد پايتخت پرېږدي، ځکه دا د بې سپکۍ نخښه ده، او سربېره پر هغه اهالي د شاه څخه متنفر کوي، هغه و چې د مدافعي لوازم يې سره غونډ کړه، و محاصرې ته تيار کښېناسته، په دې حال کې محمود په خپلو چارو کې متردد و، ځو چې د عربستان د والي د تبعه وه خوا د مخصوصو جاسوسانو په ذريعه ده ته خبر راورسېده چې د ايرانيانو په زړو کې زښته درنه ببره لوېدلې ده.

له دې خبر نه د محمود زړه پوره سو لښکر يې د فرح آباد و لور ته ور وخوځاوه څرنګه چې هورې عسکر نه وه بې له کومي جګړې يې هغه ځای ونيوه وروسته تر استيلا يې پر جلفا چې په اصفهان کې د ارمنيانو د استوګې ځای و حمله وروړه، هغه يې هم ونياوه استېدونکو ته يې په دې ښخړه کې لوی تاوانونه ورسېده.

وروسته يې د اصفهان د ښهر پر يوه برج حمله وروړه، د توپو او ټوپکو د زورنه بيرته پر شا سوه، سمدلاسه يې فکر وکړ چې دا پر شا کېده زموږ ببره د ايرانيانو د زړه باسي، زښته زيار يې وکښه چې هغه يې فتح کی. دوهمه ورځ يې د توريالیانو

(16) هولکي: وارخطا.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتنو په مرسته پر ځينو استحکاماتو حمله وروړه، داسي زړه ورتيا او رشادت يې وکاوه چي که احمد آغا چي يو د حرم له آغايانو څخه و، نه واى ښهر يې نيولى و. احمد آغا زړه وري وکړه پښه يې کلکه و نجتله پښتانه يې پر شا کېدو ته ناچاره کړله. دې واقعې د محمود په زړه کي ببره واچوله روغي ته يې هڅه وکړه، په دې شرط چي د قندهار، کرمان او خراسان حکومت به د ده په اولاده کي ارثي وي او هم به شاه خپله لور ده ته سره د پنځوس زره تومنه ورکوي[17].

د عربستان والي چي د دې نه آګه سو محمود ته يې پټ ايلچي ولېږه او د روغي د غوښتلو په سبب يې پر ده ملامتي وويله، وصيت يې ورته وکی چي پښه ټينګه لګوه، ځان بري ته تيار که دا يې هم ورورسوله چي:- زه په مذهب کي ستا سره اشتراک او وحدت لرم مه بېرېږه پښه ونجته.

محمود چي له دې نه اګه سو بيرته پر ښور راغی، نورو لوبو ته يې پيل وکی، هغه دا وه چي واړه د اصفهان پر شاوخوا کلي ړنګ کي د خپلو لښکرو د پاره ذخيري تري نه راوباسي، څه چي پاته سي اور وراواچوي دا نقشه يې هم واچلوله

د کليو استېدونکي و ښهر ته وتښتېده، د ښهر واک درلوونکو خورا په خوشحالي دوی قبول کړه. ولي په اصله مسئله دوی خبر نه وه دا فکر يې وکړ چي د دوی په راتګ به زموږ شمېر د مدافعي د پاره ډېر سي، مګر د کاختی د پېښي فکر يې ونکړ، ولي د ښهر محاصره له يوې خوا نه پېښېدونکي وه.

پښتنو له بله لوره ښپه پر وړوړه، او پر يو کلک ځای يې بری ومونده، د هغه

---

[17] د کوټي چاپ په 52 مخ کي تر دې وروسته دا جمله "دا شرط د ايران پاچا قبول نه کړاى سواى" اضافه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

استحکام ساتونکي کوچیان[18] وه، په چښن د شرابو اختـه او د سده وتلي وه، پښتانه په دې ځای کي پر یوه پلهور تېر سوه، ځیني ځایونه یې ونیوله، پښتنو وارووېده چي ایرانیانو ذخیرې د ځانه سره اخیستي دي، ښهر ته یې وړي، ځان یې پر پېښن کی ټوله یې ترې یووړې، پخوا تر هغه چي خپلي چونۍ ته ورسېږي له یوه کوچني کلي څخه یو کام پر رااووت ذخیرې یې بیرته ترې نه واخیستې، د محمود اکا یې سره د وروره او د اکا له زویه بندیان او قتل کړه[19]، شاه امر وکی چي نه دي قتل کېږي، او محمود یې وغوښت مګر پخوا تر رسېدو د امر د قتل موضوع ختم سوې وه. محمود چي دا خبر واروېده په بدله کي یې د ایران اسیران مړه کړه و محاصرې ته یې ځان ښه چمتو کی، د تګ راتګ او مخابرې لارې یې سره پرې کړې. په دې حال کي یوه له واکدارانو څخه د ایران له شاه نه غوښتنه وکړه چي دی دې د مدافعت په قیادت وټاکه سي، دی به پښتانه د ایران د شاوخوا څخه طګرد کی، مګر د عربستان والي خان اهواز پـه ډول د چمو شاه له قبوله څخه د دې غوښتو منع کی.

څرنګه چي د محاصرې مده اوږده سوه، نرخونه لوړ غورځېده، د کاختۍ نخښي ښکاره سوې، شاه بې له دې چي خپل زوی شاه طهماسپ ولیعهد د ایران و نورو ښارو ته ولېږي او اهالي دې د پایتخت د خلاصېدو او د پښتنو د جګړې د پاره راوبولي، بله چاره ونه موندله، دا بلنه د اهالیو له خوا ونه منله سوه. زحمت او تکلیف ورځ په ورځ پر خلقو ډېرېده څکه واړه د شاه حضور ته ولاړه کلکه هیله یې وکړه چي د پښتنو په جګړه کي ملګرتیا وکي، او ځان له لوږې او کاختۍ نه خلاص

---

[18] په کوټه چاپ کي: "ګورجستاني محافظان" لیکلي دي.

[19] دلته یوه جمله له ژباړونکي څخه پاته سوې ده. په کوټه چاپ کي تر "قتل کړه" وروسته راغلي دي: "محمود له شاه ایران څخه غوښتنه کړې وه چي دا خلګ باید چي ونه وژل سي. که څه هم ... ".

(c) ketabton.com: The Digital Library

کي، په تېره چي وا يې روبېده[20] چي په نزدو ورځو کي دوی ته د خوراک ذخيره راځي، د ارګ پر شاوخوا راغونډ سوه، او چيغي يې وهلې چي شاه دې د جګړې ډګر ته ووزي، نه چي راټولنکې ذخيره د پښتنو په لاس کښېوزي، او د ښهر وګړي د کاختۍ واري (قربان) سي.

د دې غوښتني ځواب شاه و صبا ته واچاوه مګر اهاليو لاس د غوښتني نه واخيسته خورا کلک ودرېده تر څو چي شاه زښته تنګ سو، خادمانو ته يې امر وکی چي ډزي پر وکي، چي اهالي وبېرېږي بيرته ولاړ سي، د شاه د دې چاري نه د اهاليو زړونه ډېر ملول سوه، که احمد آغا، چي د مخه يې نوم اخيست سوی دی، نه وای راوتلی او د وګړو زړونه يې بيرته لاس ته نه وای راوستلي نژدې وه چي د شاه پر مېنه دې ځپه وروړي له ارګه چي راوګرځېده يوې ډلې د زړه ورانو ځخه د لښکرو ټولۍ سره وکړه، يو ناځاپه ځپه يې پر پښتنو وروړه څو چي ځيني استحکامات يې هم ترينه ونيوه. مګر هغه ډله چي د خان اهواز تر امر لاندې وه قصداً يې پر شا کېدو ته پيل وکی، احمدآغا چي دا وليده اور په ولګېده خپلو عسکرو ته يې امر وکی چي د خان اهواز پر ټولۍ ډزي وکي.

ځرنګه چي جګړه په منځ کي د عسکرو پيدا سوه، يو د بله په غاړه کي سره ولوېده، پښتنو دا فرصت غنيمت وشمېره حمله يې وکړه دوی يې مات کړه، په دې وخت کي احمد آغا شاه ته ورغی ويې ويل چي لوی سبب د ماتي زموږ خان اهواز دی، ولي دی د محمود سره په مذهب کي يو دی، که دی زموږ په لښکر کي نه وای په لمړي ځل به مو پښتنو ته ماتي ورکړې وای.

له بلي خوا خان اهواز هم د قلا ساتونکي سره وپونځوله[21] چي شاه ته عريضه وکي

---

[20] وا يې روبېده = وا يې وربېده.

[21] وپونځوله: ولمسول، تحريک يې کړل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

احمد آغا له رياسته ولاړ كي، احمد آغا چي دا وليده د زهرو ګوټ يې پر سر پورته كى ځان يې وواژه.

پښتنو چي دا واروېده زښت خوشحاله سوه او د اصفهان په اهاليو كي ډېر اضطراب پېښ سو شاه ناچاره سو محمود ته يې ايلچي ولېږه پر هغه پخواني شرطونو يې روغه ومنله، محمود ځواب وركى، شاه اوس د هيڅ شي خاوند نه دى، چي ماته يې راكي، بلكه هر هغه څه چي د ده په لاس كي دي زما دي.

د دې شخړو په منځ كي ملک محمود د سجستان حاكم سره وځوښېده، د لس زرو لښكرو سره مخ پر اصفهان ور وخوزېده، د اصفهان د اهاليو په ځان كي نوى روح و پونځېده، د هيلي واښ ته يې لاس واچاوه.

محمود چي له حقيقته خبر سو د سجستان حاكم ته يې خبر وركى چي له خپلي دې هوډې څخه وګرزي، د خراسان او سجستان ولايتونه ستا دي، چي ته او ستا زُريه[22] مستقله حكمراني پكښي ولري، د حاكم ستركي دې رشوت ور وترلي هغه خوا يې پرېښووه مخ يې د هغو ولاياتو پر لور چي محمود ورمنلي وه راوګرزاوه، د اصفهان د وګړو د هيلي واښ وشلېده، د خلاصېدو لاري د هري خوا پر وترلي سوې، قاختي هم هر ګړى ډېرېده، تر داسي ځكله[23]، چي په خوړلو يې د هغو حيوانانو پيل وكى چي غوښي يې حرامي دي، لكه مردار هډې[24]، پيشياني او سپي، او وروسته وروسته يې د مړو سړو غوښي هم خوړلي، وګړي له لوږې په لارو كي مړه كېده.

---

[22] زُريه: اولاده.
[23] تر داسي ځكله: تر داسي اندازي.
[24] مردارهډې: مجازاً د (خره) په معنا راوړل كېږي. (مرتب)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زاینده رود واله د مرو په لانبو ډکه سوه، تر داسي حده چي د لانبو د ډېرښته او به پر بل حال واوښتي د هیچا د اوبو چښن ته زړه نه کېده.

خبره چي دې حال ته ورسېده پر 21مه نېټه د اکتوبر 1722 عیسوي سم له 1153 هجري وه چي سلطان حسین د آهنګر لباس[25] واغوست د ټولو واک درلوونکو سره د اصفهان په کوڅو کي ګرزېده، او له هغو مصیبتونو څخه چي د ده د پاچهۍ په وخت کي پر ملک او ملت اوربدلي وه په وټ وټ یې ژړله ویله یې:-

"دا ټوله د ناصحینو د خیانته او د مشرانو له بده دیانته راپېښي دي و بس" او وګړو ته یې دا برېښوو له چي دی هوډه لري چي تاج او تخت دي و پښتنو ته ور پرېږدي.
وګړو چي دا ژړاند حالت د ده ولید خپل دردونه او مصیبتونه یې هېر سوه تر سترګو یې په شوراوو[26] اوښکي را ایله سوې، دا ټوله بدله د غفلت او خوب ده او ډوبوالی په شهواتو کي او رخي کنبل[27] د هغه کسانو و خدمت ته د لوړو مصالحو چي په جنس او مرام کي ضدیت لري په تېره بیا د جګړې په وخت کي.

په دا بله ورځ یې د سپارلو لیک ولیکه د واړو لویانو او مشرانو په لاسلیک یې ورساوه په درویشتمه ورځ د نوموړي میاشتي[28] سلطان حسین سره له ټولو مشرانو او لویانو او دري سوه سپرو سره ورغله چي د هغه په ماڼۍ ور ننواته،)محمود(د خپل ځایه ونه ښورېده، دوی چي د سالون منځ ته ورغله وروسته شاه د پاچهۍ خول له خپله سره ویوست محمود یې مخاطب کړ ویې ویل:-

---

[25] په کوټه چاپ کي: "ماتمي پوشاک" راغلی دئ.
[26] په شوراوو: په لپو لپو، په شورهاري.
[27] رخي کنبل: کشول، بیول (لس زره لغتونه).
[28] په کوټه چاپ کي: "11 محرم 1135 هـ، اکتوبر 1172" لیکلی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ای زویه ! څښتن زما ناسته د ایران پر تخت نوره نه ده مقدر کړې اوس ته ډېر مستحق باله کېږې.

محمود ځواب ورکی: ان الله یعطی الملک من یشاء و ینزعه ممن یشاء. شاهي خول يې واخيست په خپله بګړۍ کي يې وواهه، د ده سره يې د لاس روغبړ وکی، شاه په هغه ټولۍ کي خپله لور ده ته په نکاح کړه.

په دوهمه ورځ محمود د اصفهان ښهر ته ور ننووت د سلام رسم ادا کړه سو، لویان او واک درلوونکي د ده مخي ته ورغله او د ده پاچهي يې ومنله، محمود چي د اصفهان پر تخت او کرسۍ ټينګ سو ډېر زيار يې وکښه چي خلق د کاختۍ د توره تمه خلاص کي او د وګړو مات زړونه ور سکنده(29) کي په دې سره وګړو ده ته هڅه وکړه. ده هر منصب درلوونکی پر خپل پخواني منصب پرېښووه له هره يوه سره يې يو پښتون وټاکه چي د سلطنت چاري زده کړي او سم له لاسه د سلطنت د چارو انضباط سبب د اطمينان هم وي(30).

وروسته يې امان الله خان د شپږو زرو لښکرو سره د قزوين د ښهر د فتح دپاره ولېږه، ده په لار کي د قم او قاشان ښارونه هم ونيوله او بې له هيڅ راز ممانعته د قزوين په ښهر ننووت، د قزوين وګړي خورا کلک غبنتلي او ډېری وه دا يې نه خوښوله چي هغه چاته چي د دوی څخه په مذهب کي بېل وي ضررخي کاږي.

---

(29) سکنده: تسکين، آرام.

(30) تر دې مطلب وروسته د کوټي په چاپ کي دا سي ليکل سوي دي: "کومو خلګو چي د ايران له پاچا سره خيانت کړی وه، او د جنګ په دوران کښي يې له ده سره خيانت کړی وه، د خان اهواز پرته نور ټول يې مړه کړل، د خان اهواز ټول مال او اسباب يې ضبط کړ، ډېر ذليل او رسوا يې کړ، لاکن مړ يې نه کړه، ممکن دی چي له ده سره د جان بخښنۍ عهد کړ سوی و."

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته وروسته يې ځيني تېري د پښتنو څخه وليده، سره غونډه سوه او له هره لوره يې پر پښتنو حمله وروړه، څرنګه چې هغه قلا ته چې حاکم پکښې استېده نژدې ورسېده، امان الله خان د فتنې د اور وژلو د پاره پر راووت او زخمي سو. هغه و چې اهاليو برى وموندہ پښتنو وروسته چې يو زر مېره يې واري کړه مخ يې و تښتې ته کښېښنو 1136 کال.

پښتنو د تښتې لار وهله چې د محمود د اکا زوى اشرف د درو سوو پښتنو سره ښېل د کندهار لار يې ونيوه د قزوين تر ښخړو وروسته د خنسار او نورو ښارو وګړي ولاړ سوه د قزوين لوبه يې د پښتنو سره رانوې کړه، ټوله پښتانه د اصفهان په ښهر کې کوترم سوه.

محمود چې دا حال وليد خيال يې وکى چې د اصفهان وګړي يقيناً هغه چاري چې بل د دوى سره کړي دي، دوى به يې د ده سره وکي ځکه يې حيله غوښته چې ټوله د حکومت ليري مستخدمين او پاته د قلا ساتونکي او هغه عسکر چې د شاه سره يو ځاى وه قتل کي، واړه وګړي يې د ښاره وايستله تر داسي حده چې د ښهر څخه يوه کنډواله جوړه سوه.

محمود وليده چې د پاچهى شالوده داسي ښه نه ده، ځيني وګړي د کردي کامو چې سني وه او په رجزين[31] کي استېده راوبلله اکراد[32] چې راغونډ سوله او د کندهار مرسته راورسګېده يوه ډله د عسکرو يې د جلبايکان خنسار[33] او کاشان[34] و لور ته ولېږله او هغه ځايونه يې ونيول.

---

[31] په کوټه چاپ کي: "درجزين" دئ.
[32] اکراد = کردان (د کرد جمع).
[33] په کوټه چاپ کي (خوانسار) دئ.
[34] په کوټه چاپ کي: "(شاقان) دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مجوسی نصرالله يې چې په کرمان کې د ده سره يو ځای سوی و، شېراز او نورو ځايونو ته چې د فارس د خليج پر غاړه پراته وه واستاوه نوموړي نصرالله هغه ځايونه پرله پسې ونيوله مګر شېراز چې د هغه په محاصره کې يې ټېپ واخيست مړ سو. د ده تر ټېپ وروسته د عسکرو مشرتوب د زبردست خان پښتانه په لاس کې ولوېده.

د محاصرې په وخت کې د قلا دننه وګړي له ډېري لوږي مړه کېده، ښهر په زښته زيږه او بده ورځ خلاص کړه سو، دی ښهر ته ور ننووت هغه ګړی يې امر وکی چې د غلې محتکرين دي مړه کړه سي تر داسي ځايه چې ځيني ګډامو ته چې ور ورسګېده محتکرين يې په خپلو ګډامو کې ځوړند کړه تر هغه چې د لوږي مړه سوه.

د شېراز تر فتحې وروسته د محمود هوډ نوی سو او په پلو کې يې نوی قوت وپونځېده د برش زره لښکر يې سره غونډ کی او د کوه کيلويه پر لور چې درې درجې د اصفهان د جنوب و خواته پروت دی وخوزاوه هغه کامونه چې په لار کې پراته وه د دوی د لښکرو پر مخ را ولاړ سوه ښه يې وشکوله، زوبل يې کړه.

نابېره يې په لښکر کې د بدې هوا او کرغېړن والې د استوګنې د ځای د له امله د مړيني ناجوړي پېښه سوه، حتّٰی چې پر ده په خپله هم اثر وسو، ځکه نا اميده سو راوګرځېده په شپه کې په اصفهان ننووت، همدغه رنګه يې د ګز په ښهر کې ماتې وکړه د لښکرو لو ډله يې تلف سوه، څو چې واقعه موجب د نفرت د پښتنو د زړه وګرځېده دی يې ناچاره کی چې اشرف د کندهاره راوغواړي او د ده وليعهد يې کي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته د محمود پر دماغ د وسوسې لښکرو تاړاک وروی (ورورې) غوښته یې چې په ګوښه کې کښېني مرسته وغواړي. دا د شرقینو عادت دی چې هغه وخت چې د خپل غفلت له لامله بې سبکه سې مخ پر هلاکت ځي، له ظاهري اسبابو نه چې څښتن تعالی د بري او مقصد موندلو دپاره پیدا کړي دي، ځان تېول کې مخ د باطني اسرارو مرستې ته ورګرزوي. د غوښو خوړل پرېږدي ګوښه غوره کې، او دا د صنم پرستو[35] هندیانو عادت دی چې په دولسمه هجري صدۍ کې په مسلمانانو کې څرګند سوی دی. چې د عالم غیبه یې و ظاهري دنیا ته مخ راوګرزاوه او له پتېي دنیا نه لخې ته راورسګېده، وسواس او سوظن یې په دماغ کې ډېر سو، تر داسې ځایه چې په اروېده د یوه خبر چې هیڅ حقیقت یې نه درلود د صفوي پاچهانو د اولادې څخه یې نهه دېرش مېړه مړه کړه، دا وسواس تل د ده سره و، چې لېونی یې کی. ملا حزین ویلي دي چې د ده لېونتوب و داسې حال ته ورسېده چې خپلې غوښې یې په غاښو شکولې.

د میر محمود د لېونتوب په وخت کې پښتنو واروېده چې شاه طهماسب د دوی د غارت دپاره په تیاري بوخت دی، ناچاره سوه چې اشرف د محمود په ژوند کې د پاچهۍ پر تخت کښېنوي مګر اشرف ننه وکړه چې تر هغو څو محمود د ده د پلار میر عبدالله په قصاص نه دی واژه سوی، دی به پر تخت کښېنني. هغه و چې په 1138 هجري کال کې یې محمود وواژه او سر یې اشرف ته حاضر کړ اشرف وروسته پاچهي ومنله او د حکومت واښ یې په لاس کې ونیوه.

محمود اوه ویشت کلنی مړ دی، او د پاچهۍ مده یې درې کاله وه.

اشرف هغه چاري چې محمود د خپل ژوندانه په وروسته توک کې کړې وې

[35] صنم پرست: بت پرست.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وغندلې او د عامو په حضور کې يې بد پر ويل، د اهاليو د خوښې او د دوی د زړه د ساتنې دپاره يې د پاچهۍ خول واخيست د شاه حسين و مخ ته يې کښېښو او ډېرې جګۍ[36] او زښته ټينګار يې وکړ چې هغه يې پر سر کي.

مګر شاه قبوله نه کړه په خپل لاس يې خول واخيست د اشرف پر سر يې کښېښو ويې ويل:-

ما عزلت پر عزت غوره کړی دی خپله دوهمه لور يې ده ته په نکاح ورکړه. اشرف هوډ وکړ چې پر شاه طهماسب يو چم راوباسي، ليک يې ورته وليکه دا يې ښکاره کړه. دا هاړو دوړ[37] چې په ايران کې لوېدلی دی د پردو غليمانو لاس هيواد ته را اوړېد سو، راځئ چې سره يو سو روغه وکو د غليمانو د ريښو د کښو دپاره يو له بله مرسته وکو.

د اشرف د دربار ځينې واک درلوونکي خبر سوه پټ يې شاه طهماسب ته خبر ورکی او دی يې وبېراوه چې د اشرف پر وينا بړوسه ونه کې او ورسره ملګری نه سې.

اشرف چې له دې چارو خبر سو، د ايران پاته اولياء چې د مير محمود له توري نه بچ سوي وه له دې سببه چې د ده د دښمن سره مراسله او مکاتبه لري تر توري تېر کړه.

د محمود تر مړينې لږ وروسته عثماني سلطان د روس د پطر کبير سره معاهده لاسليک کړه چې هغه د ايران (هغه برخې) چې د پښتنو په لاس کې نه دی سره ووېشي، او پښتانه له هغه ځايو نه چې نيولې يې دي وباسي، او که شاه طهماسب دا معاهده ومني و ده ته يې وسپاري.

---

[36] جګۍ: زارۍ.
[37] هاړودوړ: اړودوړ، الهګوله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاه اشرف چي د حکومت واښ په لاس کي ونياوه قسطنطنيې ته يې سفير ولېږه د هغه ځای د علماوو سره يې خبري اتري وکړې چي سلطان لره نه ښايي د نصراني پاچا سره د سني مسلم سلطنت د ړينو په کښو کي معاهده وکي، که څه هم په دې چاره کي علماء ورسره مله سوه، مګر وزيرانو علماوو ته دليل وړاندي کی ويې ويل: عثماني سلطان د مومنانو امير او خليفه د رسول د رب العلمين او د څښتن تعالی سيوری دی پر مځکه، هر څوک چي د ده امر ته غاړه کوږنګه[38] نه کي او خطبه د ده پر نامه ونه لولي او خراج ده ته ور نه کي د دين غليم دی، د هغوی سره جګړه د نصاری تر جهاد افضله ده.

علماء له دې دليله څخه چي له نفساني اغراضو څخه و، پته خوله سوه، سفير نا اميده سو بيرته را رهي سو احمد باشا ته چي پر مراغه او قزوين يې تسلط درلود حکم وکړه سو چي لښکر د اصفهان پر لور ور ولاړ کي، اشرف چي دا واروېده اور يې و کلو ته وا چاوه لښکر يې سره غونډ کی مخ پر عثماني لښکرو وخوزېده، د اصفهان څخه پنځلس فرسخه ليري لومړی له دوو زرو مخ لښکرو سره د هغو ونښت، او جګړه يې له استربله د هغه شروع کړه ترکانو چي دا خبر واروېده په زړو يې روي ننوته ځکه احمد باشا حکم وکړ چي لښکر دې ودرېږي امر يې وکی چي پر خوا و شا دې خندق پرې کړه سي.

په دې وخت کي اشرف ځيني وګړي په پټه د پاره د دې چي د کرديانو زړونه لاس ته راوړي او د ده دوستی ته ميل پيدا کي وخوزوله په عثماني لښکر کي يې دا ځرګنده کړه چي دا او سنی جګړه پر ضد د حنفي مذهب ده، بلکه ډله علماء يې په ښکاره و احمد باشا ته ولېږله چي د ده خاطر امن و سلام ته مائل او د صلح او صلاح برکت او ښېګڼې ده ته وړاندي کي احمد باشا دې وينا ته ته اعتبار ور نکی،

[38] کوږنګه: ټيټه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

امر يې وکی چي لښکر وروپاڅوئ. د احمد پاشا لښکر شپېته زره مېره، اویا توپه وه، په مقابل کي اشرف شل زره مېره، څلوېښت زنبورکه درلوده.

چي دواړي خواوي سره مخامخ سوې، عثمانیانو خورا مدهشه ماتې وکړه، دوولس زره لښکر یې و مرګ ته وسپاره، ټوله د جګړې وسله یې و غلیم ته پرې ښووه، پخپله احمد پاشا و کرمان شاه ته وتښتېده له دې بیرې چي اشرف په دې پسې دی هلته هم ونه ځنډېده بغداد ته ولاړ.

اشرف د عثمانیانو د زړه د لاس راوړو دپاره دا ښه موقع ولیده احمد پاشا ته یې لیک واستاوه پکښې ښکاره یې کړه چي د مسلمانانو په مالو کښې تصرف زه خوښ نلرم یو امین او خپل د بروسې سړی راولېږه چي پرته د حربي وسلو نور واړه ستاسو شیان ور وسپارم.

همدغه وخت کي ټوله عثماني بندیان چي له دې څخه وه ایله یې کړه دې چاري دی په ښه سیرت او غوره سلوک په عثمانیانو کي څرګند کی، ناچاره سوه چي د ده سره روغه وکي او د ایران په پاچهي یې وپېژني، او اشرف د زړه عثماني سلطان د خدای سیوری په ارمینو کي ومنی.

دې حوادثو څه اشکالات پېښ کړل لومړی دا چي:-

د محمود ورور په کندهار کي د استقلال ډول ودرباوه، په غلجو کي یې نفاق او شقاق واچاوه پر شاه اشرف یې د مرستي رسېده وشلول.

دوهم ملک محمود سجستاني ځان پاچا څرګند کی د خراسان پر ډېرو ښارو یې لاس وموندہ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريم نادر چي په هوډه او زړه وري مشهور و د شاه طهماسپ سره يې لاس يو کی او د استراباد په ښهر کې يې د ده د لښکر مشرتوب ونياوه.

د دې اشکالاتو په منځ کې شاه اشرف هوډه وکړه چې د يزد ښهر ونيسي او ويې هم نيوه، وروسته يې عثماني سلطنت ته سفير ولېږه چې د عثماني رجالو د خوا په ډېر عزت استقبال سو.

شاه اشرف دا واقعه د ځان دپاره د اقبال فاتحه وبلله، مګر خوشحالي يې ځومره اوږده نه سوه، ځرنګه چې خبر سو چې نادر د طهماسپ له خوا لښکر سره غونډ کړی او پاځولی يې دی چې مشهد او هرات د ابداليانو پښتنو د لاسه وباسي، هغه و چې نادر هغه ځايونه ونيوله او ځان يې هورې ټينګ کی.

شاه اشرف ډېر مضطرب سو زيار يې وکښه، ډېرش زره لښکر يې غونډ کی او د خراسان پر لور يې وخوزاوه دامغان ته نژدې د نادر د عسکرو سره مخامخ سوه، هلته يې امر وکی چې پښتانه او عسکر دې يو ځای سي، د ښهر په شمال کې مورچه خوار ته نژدې يې خندق پرې کی ټينګ او کلک ځايونه يې جوړ کړه.

نادر د ده لار پسې ونيوه په لار کې نور ايرانيان ورسره مله سوه د عسکرو شمېر ډېر سو ځو چې د اشرف و چونۍ ته ورسېده، سره له دې چې د اشرف استحکامات يې زښته کلک وليده بيا يې هم امر پر حمله ورکی، پښتنو په دې هاړ ودوړ کې زښته زړه وري او خورا کلک همت وکی، ځرنګه چې د غليم لښکر زښته ډېر و پر دوی يې بری وموند ده ځلور زره توريالي او جنګالي پښتانه په قتل ورسېده، دوی ناچاره سوه اصفهان ته پر شا سوه، او په هغه ځای کې يې هم ډېره پاتي ناممکنه وبلله، شپه يې هلته تېره کړه باروبونه يې سره وتړله دمخه تر لمر ختو پر شيراز وپاځېده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وايي چي اشرف دمخه د ښهر تر پرېښوو بدبخته سلطان حسين د عدم کندي لېږلی و، څو مياشتي وروسته نادر د طهماسپ په امر سره عسکر د شيراز پر لور وخوزاوه او د مات زړګي پښتنو سره چي پر شا او خوا د اصطخر غونډه سوي وه مخامخ سوه چي وروسته تر يوي جګړې وپاشل سوه او اشرف خان و شيراز ته پر شا سو.

څرنګه چي وپوهېده چي د خلاصېدو لار پر تړلې ده د دوو سوو سپرو سره د ښاره ووت د کندهار لاره يې ونيوه. پښتانه سره له خپلو غتانو چي شمېر يې شل زره ته رسېده سره وپاشل سوه.
د کندهار په لار کي يې ډېر زحمتونه وليده، آزوقه يې نه درلوده ايرانيانو او نورو کامو يرغلونه پر راوړه ډېر ځني مړه سوه څو مېړو ځان سلامت ويوست. شاه اشرف په داسي حال کي چي د کامو سره په جګړه اخته و بلوچستان ته ورسېده، د بلوچستان اهالي هم په جګړه ورسره ولاړ سوه تر داسي حده چي پرته بې دوو کسو د اشرف سره څوک نه سوه پاته وروسته عبدالله خان بلوڅ[39] پر ده پيښ سو، دی يې وپېژانده سر يې ورپرې کی سره له يوې داني الماسه چي له ده څخه و د شاه طهماسپ حضور ته يې ورړاندي کی. دا واقعه په 1142 کال کي پېښه سوې ده.

شاه اشرف په پښتنو کي په ښو خويو او غوره اخلاقو څرګند و، ايرانيان هم دی تر محمود ښه بولي، په ايران کي د پښتنو پاچهي اوه کاله اوږده سوه په دې زمانه کي ايرانيانو په جګړو کي دوه مليونه خپل نفوس د مرګ ومنګلو ته سپارلی دی. څه وخت چي نادر د ايران پر تخت پښه کښېښووه، او د صفويه وو د لاسه يې ويوست اتيا زره لښکر يې تيار او د کندهار پر لور يې ولاړ کی، چي کندهار ته ورسېده هغه يې خورا محکم وليده ولي چي کندهار د قيطول غره پر اړخ پروت دی او په

---

[39] په کوټه چاپ کي: "د عبدالله خان بلوڅ له يوه زويه" ليکلی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل د نیمي دائرې پر هغه راګرزېدلی دی، او له هغه خوا بیا چي غر نه دی پر را ځرخېدلی کلک او محکم برجونه یې درلوده نادر ناچار سو چي د محاصرې دپاره بل ښهر و یوې خواته واچوي بشپړ یو کال یې ښهر په محاصره کې واچاوه ځرنګه چي د پښتنو سره ځوري زښته ډېر وه ویې نه سوای نیولای هغه و چي هجوم یې پر محاصره غوره کی وروسته تر ځو حملو یې ځیني برجونه ونیوله، توپونه یې پر کښېښوده، خولې یې پر ښهر وروګرزولې، داسي اور یې پر ښهر بل کی چي وګړو یې ځان سپارلو بله لاره ونه موندله.

دروازې یې وپرانیتلې د نادر لښکر ښهر ته ننووت د دوی د ورننووتو ځخه لږ زیان هم د ښهر وګړو ته ونه رسېده ځرنګه چي نادر دا پر ځان لازمه ګڼلې وه چي که دی پاچا سي رفض به دفع کي او د اصحابو د تراضي[40] مرسته به وکي.

هغه وخت ته ایرانیانو دی خپلې پاچهۍ ته رابللی و ده ننه کړې وه ویلي یې وه: زه تر هغه وخته پاچهي نه کوم ځو تاسي رفض پرېږدئ او د صحابه وو ځخه خوښي کوی دوی دا منلې وه وروسته ده پاچهي قبوله کړې وه. وروسته یې و عثماني دولت ته ولیکل چي ایرانیانو د صحابه وو د ښکنځلو ځخه لاس اخیستی او له هغو ځخه خوښي کوي مګر جعفري مذهب چي اهل سنت یې غوره مذهب بولي هیله لرم چي حکومت اجازه وکي لکه نور مذهبونه چي امام لري جعفریون[41] هم خپل امام ودروي.

شیخ الاسلام دا ونه منله او دولت یې هم په نه منلو ولتاوه. پښتانه د اشرف تر مړیني وروسته د نادر د وفات تر وخته د ایران تر پاچهي لاندي پاته سوه.

---

[40] ښایي مراد یې د اصحابو له نامه سره د (رضي الله تعالی عنه) ویل وي. تراضي په لغت کي "خوشاله کېدو، راضي کېدو" ته وایي.
[41] د جعفریه مذهب پیروان.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي نادر په 1161 کال وفات سو سدوزی ابدالي احمدخان چي د نادر په لښکرو کي ميشت و د پښتنو او اربکو په اوږه سره يې يو زليلانده[42] يرغل پر ايرانيانو ورو‌ی وروسته يې زښته په يوه ګړندۍ ورځ مخ پر کندهار ونيوه هغه يې ونياوه څه خراج چي د کابل او سند د ښارو د کندهار د لاري د نادرشاه حضور ته وړه کېده لاس ته يې راووست خپل ځان يې ښه مروچه کی د استقلال ادعا يې وکړه ځان ته يې د شاه لقب کښېښنو او خپل قام يې ابدالي درانی وباله.

وروسته يې د هرات، مشهد، سجستان او د خراسان پر نورو ښارو لښکر وپاځاوه هغه واړه ښارونه يې ونيوله که يې څه هم کولای سوای چي بشپړه د ايران هيواد تر خپله سلطه لاندي کي، مګر له دې سببه چي د پښتنو زړونه له پخوانيو اوضاعو نه مات وه او هم يې مذهب چي سبب يې نادرشاه و تغير موندلی و د احمدشاه زړه په پوره نه و، پري يې ښووه، ويوهېده چي نيول د هغو هيوادو ګټه نه لري، لومړی يې انتظام د دننه لازم وګاڼه او په رشتيا خلاصېده د خپل ملت يې له پردي تسلطه څخه حتمي وبلل. ځيني د خراسان ښارونه يې د نادرشاه زوی ته د پلار د حقوقو له امله ور پرېښووه او سربېره پر هغه يې ساتنه د هغو هم پر ځان کښېښووه.

چي په خپل هيواد کي يې پښه ښه ونجتله شپږ ځله يې د هندوستان پر لور لښکر وخوزاوه او هر وار يې برۍ وموندهٔ په تېره بيا د پاني پت په دښت کي چي د دهلي و ښهر ته ور خرمه دی.

دا شخړه د بت پرسته مرهټه و سره پېښه سوې ده د مرهټه زښته غتان د هند تيمګوري پاچهانو مات کړي وه اوس يې دا هوډ درلوده چي د مسلمانانو د لاسه پاچهي وباسي په دې شخړه کي د مرهټه وه لښکر اتيا زره مېړه او د احمدشاه د

---

[42] زليلانده: ناڅاپه، چټک.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لښكرو شمېر و شپېته زره ته رسېگده چي نيم د هغو پښتانه وه او د احمد شاه زړه په پوړه و.

احمد شاه په دې جګړه کي مرهټه وه ته داسي کلکه ماتې ورکړه چي نه يوازي يې دوی هغه وخت د پښو واچوله بلکه دې پېښي د دوی د وروستنيو بريو لار هم وتړله.

دې بري د احمد شاه ښه نوم په هند کي څرګند کی او د ده فتوحات يې په نور هند کي هم تائيد کړه. څرنګه چي نور ځايونه يې هم لکه پنجاب، کشمير، سند او نور شاوخوا د هغه يې ونيوله. وروسته يې پر بلوچستان، بلخ او نورو نقاطو لاس ومونده په دې سبب نورو غټو امراوو هم غاړي ده ته کوږنګي[43] کړې هغه و چي دی د هوښياری او ښه تدبير له لامله د خورا ارت هيواد خاوند سو. که څه يې هم د ملک وګړي بډايان وه ولي بيا هم د حکومت مالياتي حالت فقر باله کېده، د کابل او کندهار خراج د قامو غټانو ته ورکول کېده چي په بدله کي يې پرته بې اطاعته او لښکر تري نه جوړول بله هيله تري نه کېده.

دا لوی او نامتو پاچا لکه د مخه چي مو وويل د (سدوزو) له قامه و، پښتنو دوی ته خورا په درنه سترګه کتله او عقيده يې پر درلوده، سربېره پر دې احمد شاه يو زړه ور، هوښيار او د کلکي هوډې، علم و حکمته، ښو خويو، پاک نفس خاوند و پر ضعيفو يې د شفقت سترګه درلوده د رعيت اصلاح ته يې په ژوره کتنه کتله.

هم له دې لامله د ده ميني د واړو رعيتو په زړو کي له هر جنسه چي وه په تېره بيا د پښتنو په زړو کي ځای نيولی و، دی يې د څښتن تعالی (ج) له مقربينو او د پښتنو

---

[43] کوږنګي: ټيټي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پلار باله ځکه يې پر ده د بابا لقب ايښی و، چې تر ننه پوري په هغه نامه ځرګند دی او احمدشاه بابا يې بولي.

د ملک او پاچهۍ ريښه يې خورا مروجه کړې وه مګر د مروجتوب سبب يوازې د ده د حکمت او تدبير نتيجه وه ځرنګه چې وروسته تر ده د ده په څېر ځوک نه و، تر وفات وروسته يې خود ملک خورا هولکي او کړغېړنه ورځ وموندله.

د ده وفات په 1185 کال کې پېښ سوی دی او ځينو ويلي دي چې په 1187 کال کې چې له عمر يې پنځوس تېر سوي وه پېښ سوی دی[44]. په دې وخت کې د ده زوی تيمور په هرات کې چې د پلار له وفاته يې واورېده علماء، مشران و غټان د لښکر يې را غونډ کړه خطاباً يې وويل:- "پلار زه په خپل ژوند کې د ځان وليعهد ټاکلی وم مګر وزير يې د ځکندن پر وخت دی واراوه سلېمان يې زما پر ځای په ده وليعهد وټاکه. لکه چې اوس د پاچهۍ ډول په کندهار کې د ده په نامه وهل کېږي ځان يې مروج کړی دی په تاسې کې ځوک سته چې زما سره مرسته وکي ځو له هغه مغتصبه ځخه خپل حق واخلم".

حاضرينو دا ومنله او په لوړ آواز سره يې وويله: لو برخه زموږ له تا سره مله يو زموږ اختيار ستا په لاس دی ستا د غزم او مقصد چلولو د پاره موږ واړه حاضر يو.

وروسته يې د خواجه عبدالله انصاري په زيارت کې ټولنه وکړه مشهور عالم شيخ يحيی[45] د پاچهۍ توره په غاړه ور وځړوله ټولو پښتنو غاړه ورته کېږه کړه تر ځو

---

[44] لوی احمدشاه بابا د 1186 هـ ق کال د لومړی خور (ربيع الاول) په دوهمه د پنجشنبې په ورځ (3 جون 1772ع) د کندهار په توبه کې وفات سو، (مرتب).

[45] خليفه مير يحيی قتالي (1192 مړ) په هرات کې د چشتيه طريقې لوی مرشد او ستر عالم و، (مزارات هرات 152 مخ).

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې مرسته وکړه چې پر وروړ يې برى ومونده. وروړ يې ونيوه په قفس کې يې واچاوه بندي يې کى څو چې د تېمور د پاچهۍ تر پايه په بند کې پاته او په 1233 کال هوري مړ سو.

بيا يې نو هوډه وکړه چې د پلار وزير قتل کې چې د ده په خلع کې يې زيار کښلى و، وروسته يې مخ پر هند او کشمير لښکر ورولاړ کى چې د هغو هيوادو اهالي چې د پښتنو د اطاعت د واښه يې سر ايستلى و بيرته تر لاس لاندي کې خپل دوهم زوى محمود ته يې ډېر کلونه د هرات تصرف ورکړى و، پايتخت يې له کندهاره کابل ته نقل کى تصرف يې خپل دريېم زوى زمان ته وسپاره دا زوى يې د خورا ښو خويو درلوونکى و.

په دې وخت کې داسې پېښه سوه چې شاه مرادبېګ د بخارا امير د مرو ښهر ونيوه لوټ يې کى اهالي مذهباً شيعه وه استغاثه[46] يې تېمور شاه ته يووړه فيض الله چې يو له قاضيانو څخه و ځان يې په ميانځ کې ور واچاوه فتوا يې ورکړه چې سنيانو ته دا روا نه ده چې د شيعه وه په خلاصېدو کې زيار وکاږي.

فاعتبرو يا اولى الابصار[47].

تېمور د کوچني اختر د مياشتي پر اتمه په 1207 کال کې په کابل کې وفات سو هغه و چې د پښتنو راحت هم د ده سره تر خاورو لاندي سو.

تېمور ښه خويونه درلوده او پوست سړى و هم د دغه لامله و چې د ځينو ځايو اميرانو سر د ده د امره واخيست.

---

[46] استغاثه: عرض و داد و فرياد کول.

[47] په کوټه چاپ کې د دې جملې پر ځاى: "څه د عبرت خبره ده" ليکلې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تېمور دري سوه مايني درلودې چي يوه هم پښتنه نه وه، دو د يرش فرزنده يې پاته سوه. همايون چي په کندهار کي د پلار د مرګه واروېده د پاچهۍ په توګه په قام کي ودرېده لښکر يې غونډ کې مخ پر کابل يې وخوزاوه، زمان چي دا واروېده د يو تکړه لښکر سره پر مخ ور وپاڅېده. د غلجو په کلات کي د جګړې اور ولګېده په دې شخړه کي د همايون د استقامت پښه ونښوهېده د هرات پر لور وتښتېده خپل بل ورور محمود ته يې پناه ورووړه، هيله يې وکړه چي پر زمان باندي د ده سره مرسته وکي مګر محمود قبوله نه کړه.

چي د محموده يې هيله وخته د هرات ښهر يې پرېښو، د کندهار لار يې ونيوله د هرات او کندهار تر منځ يې ځای ونيو. له پېښو څخه يوه قافله د کندهار څخه هرات ته تېرېده همايون تاړاک پر ورورې قافله والا يې مره کړه مالونه يې ځيني يووړه د لښکر په ټولېدو کي يې مصرف کړه د دې د پاره چي دوهم ځل د وروره (شاه زمان) سره په جګړه غاړه لګه کړای سي.

دا خبر د حيدر[48] غوږ ته ورسېده پورته سو چي بيرته يې کي مګر برى يې ونه مونده مات سو. همايون د کندهار په ښهر ننووت د وګړو سره يې زښته خشونت وکاوه سوداګر يې سخت کنبېکنبه، مالونه يې تري نه رخي کنبله[49] په لښکرو يې خرڅ کړه، زمان شاه چي له دې نه آګه سو مخ پر کندهار يې لښکر ور وخوزاوه پر همايون يې حمله وکړه د مقاومت غولى پر همايون تنګ سو، ملتان ته وتښتېده هلته د ملتان والي پر را ولاړ سو مات يې کی زوی يې ځني مړ کی، دی يې په خپله ونياوه د زمانشاه حضور ته يې ولېږه زمان شاه يې ستر ګي وکښې.

لنډه دا چي زمانشاه ته د قاضي فيض الله او پاينده خان او د بخت په مرسته د

---

[48] حيدر د شاه زمان زوی و.

[49] رخي کنبله: وتروښوله، يووړله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاچهي غولی ور ايله سو، رحمت الله خان يې پر وزارت کښېناوه که څه هم غټانو دی د دې ټاکني وګوانبه مګر ده غوږ پر ونه نيوه پای ته هغه و چي دې ټاکني داسي فسادونه پېښ کړه چي زه به يې وروسته ذکر کړم.

د زمانشاه اقتدار په هغو ښارو کي چي د ده پلرو خواړه لکه: سند، کشمير، ډېره، ښکاپر او بلخ ارتوالی ومونده.

وروسته يې د کندهار هوډه وکړه په دې منځ کي په هرات کي محمود استقلال وغوښته لښکر يې سره غونډ کی پر کندهار يې ويونځاوه[50]. زمانشاه چي وپوهېده له کندهاره يې پر مخ وروت د ګرشک او زمينداور په منځ کي سره مخامخ سوه.

زمانشاه لمړی د خپل ورور محمود څخه د روغي غوښتنه وکړه محمود پر خپل قوت او اقتدار اعتماد وکی نتهه يې وکړه هغه و چي د جګړې اور د دوو لښکرو په ميانځ کي بل سو، محمود ماتې وکړه هرات ته وتښتېده، ډېر لويان يې بنديان سوه خزانه يې د ورور په لاس کي ولوېده.

له دې شخړې وروسته يې روغه سره وکړه، په دې شرط چي هرات او فراه محمود ته ورکړه سي مګر خطبه او سکه به هلته د زمانشاه په نامه ويله کېږي او وهله کېږي وروسته تر دې شاه مخ پر کابل ونيوه له کابله پر لاهور ولاړ لاهور يې سره له خپله شاوخوا ونيوه دې بري د ده لښکر ډېر بډای کی.

دی په لاهور کي و چي وايې روېده چي محمود معاهده ماته کړه د کندهار د فتح

[50] ويونځاوه: وررهي يې کړ، ويې لمساوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هوډه يې وکړه زليلاندي[51] يې مخ پر کندهار راوګرزاوه، له هغه ځايه پر هرات ورغی.

محمود چي له دې نه خبر سو لښکر يې غونډ کی له هراته په جنګ ور وووت، مګر لنده يې وارو ېده، کوم چي لويان چي ده تر شا په هرات کي پرې ايښي وه شخړه يې جوړه کړه په اخيستو کي د هغه په غاړه کي سره ولوېده دا شخړه يې د ده د وزير د شيعه والي له امله چي غوته يې په زړه کي ورته درلوده اچولې وه، محمود ناچار سو بيرته راوګرزېده.

چي ښهر ته ورغی قليچ خان د ايماقو رئيس، چي د ترکو يو قام دی، سره د يو ډلي لښکر ولاړ سو بغاوت يې وکی، محمود خپل شيعه وزير د دوی د استمالت[52] د پاره ورولېږه دوی وزير بندي کی پښه يې لا په طغيان ونجتله.

په دې وخت کي وارو ېده سوه چي د شاه زوی قيصر د هرات ښهر ته نزدې راغلی دی بله چاره نه وه د خپله زويه کامران سره ور وووت د عجمو د ښارو[53] پر لور وتښتېده، فتح علي شاه ته يې چي د اوسني شاه نيکه دی هيله ور وړه[54].

ځکه قيصر بې هيڅه مزاحمته د هرات په ښهر ننووت، خپل پلار شاه زمان يې هورې پرېښو والي يې کی[55].

---

[51] وګورئ د 45 مخ 42 حاشيه.

[52] استمالت: ځان ته راکشول، راضي کول، د ځان پلوي کول.

[53] "د عجمو د ښارو" څخه مراد ايران (فارس) دی.

[54] اوسنی شاه مظفرالدين شاه دئ.

[55] په کوټه چاپ کي وايي چي: "شاه زمان راولاړ سو قيصر يې د هرات والي مقرر کړ". 81 مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څه زمانه وروسته محمود د هرات شاوخوا ته راغی د پاره د نيوو يې ځيني لښکر سره ټول کی مګر بېله ماتي يې بله نتيجه ونه مونده څرنګه چي زړه يې نه غوښته فتح عليشاه ته ورسي د امير بخارا شاه مراد حضور ته ولاړ.

اته مياشتي هوري پاته سو وروسته يې اجازه ځني واخيسته چي مخ پر خوارزم وخوځېږي د خوارزمه څخه يې دوهم ځل هوډ وکړ چي فتح عليشاه ته ورسي.

وروسته تر يو څه مودې يې يوه تکړه ډله توريالي عسکر د هغه څخه وغوښته، مخ پر کندهار يې وخوزاوه هغه و چي بې له څه کوابښني په کندهار ننووت په کندهار کي د پاينده خان زوی فتح محمد خان ورسره مل سو په ګډه يې عسکر پر کابل ور ولاړ کی.

شاه زمان چي خبر سو پر مخ يې ور وووت دواړه ډلي سره ونښتې درنه جګړه يې سره وکړه د دواړو خواوو ډېري ويني توی سوې، شاه زمان ماتي وکړه، بندي د محمود په لاس کي ولوېده، امر يې وکی چي سترګي دې وخېژي، او وزير يې رحمت الله خان خاين چي پاچهی ته ډېر سولېدی، سره ورځ يې کوله شاه زمان يې په قتل د امراوو او پاينده خان د فتح محمد خان پلار چي د محمود سره مل و، وغولولی ژوندی يې لاس ته راووست.

محمود امر وکی چي د هغه شرير وزير څخه کالي وکاږي د بوريا کالي په واغوندئ، پر خره يې سپور کئ په ښهر يې وګرزوئ[56] وروسته يې نو مړ کی. څرنګه چي قيصر د شاه زمان زوی د اکا پر مخ د ولاړي اقتدار نه درلود د هرات ښهر يې د محمود ورور فيروزالدين ته ايله کی پخپله يې د ايران و پاچا ته التجا

[56] مراد د کابل ښهر دئ، (ترتيبوونکی).

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورورې هغه و چي د محمود سلطه بشپړه سوه لاس يې د کابل پر تخت ومونده.

څرنګه چي د محمود هڅه شيعه مذهب ته وه سنيان ځني خوا شيني وه د غيرت وينه يې په ښور راغله سره وځونبېده[57] وروسته وروسته شيعه و هم په سپکه سترګه ورته کتله ټوله سره مله سوه چي دی وځغيري، ويې نيوی په بالا حصار کي يې بندي کی.

ړوند شاه زمان له بنده خلاص سو د پاچهۍ وانښ يې په موټه کي ونيوه تر څو چي شاه شجاع ورسره يو ځای سو.

پنځه ورځي وروسته شاه شجاع له پنجابه وارد سو محمود يې له بنده ايله کی، شاه زمان ته يې ودراوه، چي دی خپل قصاص ځني واخلي، مګر شاه زمان[58] دی وباخښه مرحمت يې وکی امر يې وکی چي بيرته دي د بالاحصار په محبس کي واچول سي، وروسته تر يو څه زماني شاه شجاع سره له يوه تکړه لښکره مخ پر کشمير ونيوه، چي د شېرمحمد خان زوی عطامحمد خان چي سر يې اخيستی و، وترټي.

چي مظفرآباد کشمير ته نژدې ورسېده د عطامحمد خان سفير ورته راغی، د عطامحمد د سر اخيستو نه يې ډېر عذرونه وکړه د بادار اطاعت او عبوديت يې پيش کړ. شاه شجاع چي ښه زړه پوره سو بيرته لاړ، په لار کي خبر سو چي محمود ګډ له نورو غښانو سره د قلا محافظين وژلي او تښتېدلی دی. په قندهار کي يې فتح خان له بنده خلاص کړی او بيا نو تللی دی د محمود زوی کامران سره يې چي په دې وخت کي د پښتنو د ألکو په شاوخوا کي و، لاس يو کړی دی د دې خبر د

---

[57] وځونبېده: وښورېده.
[58] په کوټه چاپ کي دا نوم شاه شجاع دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخيستو نه په کابل کي زښت اضطراب پيښ سو.

شاه شجاع چي په ښهر ننووت له هغه اضطرابه چي وګړو ته پيښ و ډېر تاسف يې وکی. محمود او زوی يې سره له فتح خانه مخ پر هرات ولاړه چي د هرات د والي فيروزالدين څخه مرسته واخلي، والي خورا ښه استقبال وکی عزت يې ورکی، هديې او ښه د برم کالي يې دوی ته وړاندي کړه، مګر ښهر ته يې پرې نه ښووه، او د مرستي له ورکړي يې هم نټه وکړه، عذر يې وغوښت. څرنګه چي مقصد لاس ته وره نه غی بيرته راوګرزېده په لار کي نابېره پر دوو قافلو چي د يوې مخ له کندهاره پر هرات او د بلي مخ د هراته پر قندهار و پيښ سوه دا هوډ يې وکړه چي قافله ووهي مال يې يوسي او دغسي يې هم وکړه.

دا چي يې واخيسته څلور زره سپاره مېړه يې تيار کړه د کندهار پر فتح يې ور وخوزوله چي ښهر ته نژدې ورغله، د هغه ځای حاکم عالم خان د لښکر سره په جګړه ور وووت درنه جګړه وسوه عالم خان ونيوه سو وروسته تر يو لږ ټک او ټوکه ښهر خلاص سو دوی ونيوه.

يو څه زمانه وروسته يې سل زره لښکر سره غونډ کی او د شاه شجاع د مقابلي دپاره يې وخوزاوه په غزني کي دواړه سره ونښته زښته درنه جګړه وسوه، شاه شجاع ماتې وکړه بيرته مخ پر کابل لاړ.

څرنګه چي ده د کابل پر وګړو بروسه نه درلوده ځکه يې د دوی و مړوند ته هيله ونکړه ښهر يې د شاه زمان زوی امير حيدر ته پرېښووه په خپله مخ پر پېښور وپاځېده. دي پېښي د محمود برې ور بشپړ کی. په ښهر ورننووت د هيواد پر تخت يې لاس وموند، د وګړو سره يې ښه وکړه فتح خان يې وزير وټاکه، واړه د ملک چاري يې ده ته وسپارلې، بشپړه واک يې ورکی خپل زوی کامران يې د کندهار

(c) ketabton.com: The Digital Library

والي وټاکه.

وروسته وزير فتح خان خپل ټوله وروڼه هر يو په بېل ټکي کي د وطن واليان مقرر کړه، په دې وخت کي د محمود زوی کامران قيصر (چي ړمبی مو يې د تښتي ذکر و ايران ته کړی دی) د شاه شجاع د پاچهۍ په اړوندني بيرته راتی (کار ورتمام کی)، څه مده وروسته شاه شجاع د پېښوره طرد سو د کشمير والي عطامحمد خان سره يې ليک وکاوه، و يې غوښته چي د ده سره د روپو مرسته وکي.

عطامحمد خان جواب ورکی چي که هغه غمی چي ستا څخه دی ماته يې په ګروي کښېږدې زه به د برش لکه روپۍ[59] در ولېږم هر لک روپۍ لس زره پونډه کېږي. د شاه څخه پرته د دريای نور بې غمي نور غمي نه وه هغه يې عطامحمد ته ولېږه، عطامحمد خان پنځلس لکه روپۍ په بدله کي ورولېږلي د نورو د استوني يې وعده وکړه.

شاه شجاع لښکر سره غونډ کی پېښور ته ولاړ چي وروسته مخ پر کابل وخوزېږي. دا خبر چي محمود ته ورسېده شاه زمان يې له بنده خوشي کی ورته ويې ويل:-

ملک تر ببره او خطر لاندي دی مخ پر ببراني ځي، او هم د مسلمانانو ويني خوشي تويېږي راسئ چي دا نفاق او بېلتون په اتفاق او ټولنه اليش کو او په هغو چارو ځان اخته کو چي د هيواد ښېګڼي پکښي ليده کېږي، زه دا پر خپل ځان اخلم چي ستاسي حقونه بشپړه درکم او هر يو له تاسو نه پر ښو ښو چارو وټاکم او هم واړه غټان چي په بند کي دي له بنده خوشي کم.

[59] په کوټه چاپ کي د برش لکه کلداري دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

خرنګه چي زه زموږ د پلار غوره زوی يم تاسي ته ښايي چي زما د منزلت رعايت وکی، شاه زمان دا وينا واروېده خپل ورور شاه شجاع ته يې ليک ولېږه شاه شجاع دا ليک د عطامحمد د بېرولو د پاره ښه وسيله وبلله ليک يې ورولېږه چي:-

که ماته په مال او هم په مېړو مرسته رانه کې زه به د وروړ سره مل سم رېښې به دي وکاږم عطامحمد سره پونځيده پنځه زره مېړه يې غونډ کړه پر پېښور يې ولاړ کړه.

شاه شجاع دا سي وګڼله چي عطامحمد د ده په مرسته ور روان دی خوشحاله سو او حال دا چي عطامحمد په چم کي و، شاه يې نابېره په پېښور کي ونياوه، په قفس کي يې واچاوه کشمير ته يې ولېږه، د ښهر په تېنګار کي يې زښته زيار وکښه، په پسې يې د انګليسي حکومته سره ليک وکی چي په تيارېدو کي د لښکر د رنجيت سنګ[60] دا بت پرست چي په دې کورنيو جګړو کي يې د پښتانه ځيني ځايونه په پنجاب کي نيولي وه او ځيني نور د پښتانه نيولي ځايونه يې بېرته اخيستي او انګرېز ته يې په دې شرط ورکوله چي که محمود پر ده راولاړ سي انګرېز به مرسته ورکوي. د جګړې د پاره د ده سره مل سي، داسي ښېښه سوه چي دا ليک د رنجيت سنګډ جاسوسانو په لاس کښېووت ده ته يې وراندې کی، رنجيت سنګ دا ليک محمود ته ولېږه هيله يې وکړه چي د عطامحمد په جګړه کي د ده سره مل سي. وروسته هر يوه د دوی ځخه لښکر تيار کی يرغل يې پر ووړی دی يې بندي ونياوه. سره له دې محمود دی وباځښه شاه شجاع يې له بنده خلاص کيفتح خان خپل وروړ عظيم خان د کشمير والي وټاکه، رنجيت سنګ د شاه شجاع سره يو

---

[60] رنجيت سنګ يو د بابا نانک د اتباعو ځخه دی، بابا نانک په وروستنۍ زمانه کي په بت پرستانو کي ښکاره سوی او يو کتاب يې چي له څلورويد ځخه اخيستـه سوی دی را ايستلی دی څلورويد اسماني مقدس کتاب دی، دی يې ګرنت بولي دغه سړی و چي پر خلاف د نورو بت پرستانو يې غوښي خوړل جايز وبلله، په معابدو کي يې د بتانو ايښوول منع کړه او د هغه پر ځای يې د نوموړي کتاب په ايښوو امر وکی. (مولف)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځای لاهور ته ولاړه.

دوه کاله وروسته د حرص او شرارت اور د رنجیت سنګ په ځان ولګېد په هوډ د کشمیر د نیوو سو اتیا زره بت پرسته بابانکي لښکر یې سره غونډ کی مخ پر ښهر یې ورووست.

عظیم خان په مخ کي تر لس زره مېړه زیات نه درلوده. عظیم خان خپل وګړي پټ ګني کړه چي بت پرسته لښکر ټوله په ناوه کښېوزي، وروسته تر څه جګړې یې امر وکی چي د پټ ګني لښکر پر راووزي، دې ټولی یو زلیلاند (61) یرغل پر وروړی څلو ښت زره مېړه یې څني مړه کړه یا یې په بند بوتله پاته لښکر مخ پر کور وتښتېده په ډېر زحمت یې ځانونه وژغورله.

رنجیت سنګ له دې حرکته سره کیخووت (62) په لیک یې د محمود شخه عطوفت وغوښت ، عذر یې وکی هغه چا چي زه په دې چار کي غولولی وم شاه شجاع و ، شاه شجاع په دې خبر سو هوډه یې وکړه چي د لاهوره ولاړ سي رنجیت سنګ هیله وکړه چي غمي یې لاس ته راولي مګر شاه شجاع له په ځان ورکولو شخه نټه وکړه ، امانت یې ورکړه له هغو شخه یو دریای نور و. زه داسي انګېرم چي دا هغه غمی دی چي اوس د برطانیې په خول کي ځلېږي.

(شاه شجاع) په شپه وتښتېده د انګریز حکومت ته یې هیله وروړه رنجیت سنګ پر دې چار ډېر لاسونه ومښله ده ته یې لیک واستاوه ، د ده د بیرته راتګ غوښته یې وکړه. په دې یې هم زړه تم نه سو غمي یې بیرته ورکړل.

---

(61) وګورئ د 45 مخ 42 حاشیه.

(62) په کوټه چاپ کي لیکلي دي چي رنجیت سنګهـ له دې حرکته ډېر پښېمانه سو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انګرېز حکومت چي لا هيسته کله د شاه داسي هيلي ته تيار و له دې چاري نه ډېر سره وغوړېده د ده ډله يې په زښته اکرام هرکلى کړه.

په دې وخت کي ږوند شاه زمان چي په علماء او غتانو کي يې درنه مرتبه درلوده، د بلخ د سفر دپاره د زيارت د هغه ځای چي د سيدنا علي (رض) په مقبره مشهور دی عزم وکی وروسته تر رسېدو مخ پر بخارا ولاړ د بخارا د امير مير حيدر د خوا په ډېر عزت هرکلى سو خپله لور يې ورکړه[63].

وروسته د بخارا څخه د طهران پر لور ولاړ فتح عليشاه هم په درنه سترګه ورته وکتل له هغه ځايه بغداد والي په هغه وخت کي مشهور داود پاشا و، له هغه ځايه يې د حج هوډ وکړه د حجاز په اورشو کي وفات سو.

د دې چارو تر مياڼځ په 1222 هجري کال کښېي د هرات والي فيروزالدين د خپل ورور محمود له خوا د خراسان پر فتح وخوزېده دا هوډ د ده د بخاري صوفي اسلام چي يو له جهريه صوفيه طبقي نه و او خپل وطن يې د بېګ بان ازبک له بيري پرې ايښى و په مهمت سره وه. دې صوفي داسي زعم درلود چي وحى ورته راځي، او خرق عادت کولای سي غوښته يې چي د باطني انفاسو له امله د پاچهۍ پر تخت کښېني.

نو يې پنځوس زره وګړي د هرات، کندهار، اندخوی، کندوز، ميمني، فارياب له قامونو سره غونډه کړه د شکيبان د قلعې پر لور يې وروه پنځوله. د خراسان نائب محمد خان قاجار چي له دې چاري خبر سو د مقابلې دپاره يې لښکر ټول کی پر مخ ورغی، دواړه لښکره اوه فرسخه د هراته ليري سره مخامخ سوه د جګړې اور بل سو

---

[63] شاه زمان خپله لور د بخارا امير ته ورکړه (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دواړو خواوو شخه ډیری مړه سوه په خپله صوفی اسلام بنایسته کړي جوپان کي د معسکر په منځ کي ناست و شپږ شپېته[64] وګړي مخلصین یې شاوخوا پر راګرځېدلي وه وروسته تر دې چي واړه مریدان یې په قتل ورسېده په خپله دی هم قتل کړه سو.

په پای کي د فیروزالدین لښکر ناچاره سو چي هرات ته پر شا سي د محمد خان لښکرو د صوفي اسلام جسد و سو د کوټي پوستکی یې وکیښ فتح علیشاه ته یې ولېږه.

هغه کسان چي د شیخۍ او پیرۍ د لاري د دوو مسلمانو ډلو تر منځ نفاق او فتنه او شخړه اچوي دوی په دې توګه غولوي او داسي ښکاره کوي چي د ټولو کائناتو د تصرف واښ د ده په لاس کي دی او د ښتن قوه او اسرار له ده سره مله دي مسلمانان یو له بله سره ولاړوي ويني تویوي، دا یې سزا ده.

فیروزالدین تر ماتي وروسته ناچار سو چي د شاه حضور ته ښه ښه هدیې ولېږي، زړه یې لاس ته راوړي او په دې چم د ده د لښکرو د ضرره ځان وژغوری او ګایه[65] یې وکړه چي هر کال به شاه ته یو لوی ټوک د خراج ورلېږي.

دا روغه چي د ایرانیانو سره وروسته تر پرمختګ او بیرته راتګ او روغو او جګړو اوسني والي شیعه والي وسوه، د فیروز سیاست د حسن علي میرزا د فتح شاه زوی د خراسان د والي سره وران سو او وبېرېدی نه چي د ده پر ښارو حمله وروړي.

---

[64] په کوټه چاپ کي: دري سوه شپږ شپېته ښوول سوي دي، (مرتب).
[65] ګایه: ژمنه، تعهد.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته يې خپل ورور محمود ته سفير ولېږه مرسته يې وغوښته محمود دا چار د هرات د نيوو دپاره وسيله وبلله وزير فتح خان يې د يو تکړه لښکر سره د هرات پر لور وخوځاوه، چې ښهر ته خرمه سوه فېروز هولکي سو د ده ننواته يې ښهر ته ونه منله، بلکه امر يې وکی چي غوريان دي د ايرانيانو د لاسه وکښل سي.

مګر فتح محمد خان د خپل بادار د خوا مامورو، چي په ښهر ننوزي، بې چمه يې بله چاره ونه ليده فېروز ته يې حال ورکی چي معسکر ته راسي چي مشوره او خبري اتري ورسره وسي فېروز چي راووت فتح محمد خان ونياوه، د اهل سره يې بندي کندهار ته واستاوه، دی په خپله په ښهر ننووت خپل ورور کهندل خان يې د غوريانو د نيوو دپاره تيار کی په شاوخوا کي د خراسان يې ليکونه څرګند کړه غټانو او مشرانو د قامو يې د ايران د جګړې دپاره د ځان پر خوا راوبلله.

حسن علي ميرزا چي دا خبره واروېده د هغه ځای د ساتني دپاره يې عسکر ولېږل، څه وخت چي مدافع او مهاجم لښکر په تصادم کي سوه فتح خان يوه لوېډله عسکر د کندهار، هرات بلوچستان، جمشيدي، فيروزکوهي د وګړو څخه سره غونډ او د توپو او زنبورکانو سره يې د هغه ځای او د خراسان د نورو ښارو د نيوو دپاره وخوزاوه.

چي کوسيا[66] ته ورسيده خبر ورته راغی چي حسن علي ميرزا خپل لښکر کافر قلعې ته رارسولی دی چي د دوو غليمانو تر منځ دوه فرسخه ځکل نه وه، حسن علي ميرزا ته يې سفير ولېږه د غوريان تسليمېده يې ځني وغوښته او په حرب سره يې وبېراوه دا سې يې ښکاره کړه:-

---

[66] په کوټه چاپ 92 مخ کي يې "کوسيه" ليکلی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چاته معلومه ده چي عاقبت د جګړې به ستا په ګټه که په زيان تمام سي دا ستا کبر او لويي چي له خودبينۍ نه پېښه ده ځان د سلطان زوی بولې و داسي حال ته ورسېږې چي د پلار باچهي په تزلزل کي واچوې.

حسن علي ميرزا دا جواب د سفير په لاس ور ولېږه: ستا بادار محمود چي د شاه په نعمت تربيه سوی دی د داسي خبرو کولو لياقت نه لري ځه لا ته خاين چي د سدوزو د غټانو سره جنګېږې.

سفير بيرته مايوس لاړ فتح خان خپل لښکر پر کافر قلعه وروپاځوله خورا درنه محاربه وسوه لو ډله د دواړو خواوو څخه مړه سوه.

نږدې و چي ايرانيان ماتې وکي نابېره د فتح خان په خوله کي ګولۍ ونښته، هرات ته پر شا سو، محمود او د ده زوی کامران چي په هرات کي وه هولکيان سوه.
وروسته يې دوه سړيه ملا شمس الدين د هرات مفتي او خان ملاخان شيخ الاسلام و فتح عليشا ته ولېږله چي هغه خبر کي چي محمود د فتح خان د دې جرئته هيڅ خبر نه و، غوښته يې په دې توګه د شاه زړه پر ځان نرم کي[67].

شاه چي په دې وينا آګه سو سفير ته يې کتل ويې ويل:-

تر هغو ځو محمود په سر سره فتح خان ماته راونه سپاري يا يې سترګي ونه باسي زه به ځني راضي نه سم. کامران چي دا واروېده بې سبکۍ، د نفس جبن او بېعقلي پر رږند بدو د هغه زړه ور مېړه، چي د ده پلار د هغه په مرسته و پاچهۍ ته رسېدلی و، ولاړ کی د ورور ه سره يې چي شېردلخان دی په بند کي واچاوه.

---

[67] له "نرم کي" څخه مراد دا دئ چي د شاه ترحم ځان ته جلب کړي، (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ده بل ورور (شېردل خان)[68] له هراته د نادعلي کلي ته وتښتېده د غلجو د يوې ډلې سره ملګرى سو چي خپل ورونه د بنده خلاص کي.

کامران چي د دې ټولني خبر واروېده جبن او بې سيکي ورپېښه سوه امر يې وکی چي دوى دې د بنده خلاص سي. د فتح خان د ړندېدو ازانګه په شاوخوا کي تيت سوه د درېيم زړه ور ورور عظيم خان غوږ ته ورسېدله هغه و چي ده دوه نور خپل ورونه دوست محمد خان او يارمحمد خان د محمود د ورور شاه زاده ايوب د غوښتو دپاره ولېږله امر يې وکی چي هغه دې په پاچهي وخوزاوه سي دوى هم دغسي وکړه د ده په نامه يې ږغ وکی د جلال آباد شا و خواته ننواته، دوست محمد خان پر کابل يرغل ورووى ويې نياوه، خپل ورور محمد زمان خان يې د شاه شجاع د راغوښتو دپاره چي په انګليسي هندوستان کي استېده ولېږه. شاه شجاع راغى د سمندرخان سره يې چي د درې والي و، جګړه ومښلوله او برى يې پر وموند. لنډه دا چي د فتح خان ورونه چي شمېر يې شلو ميړو ته رسېده)د تېمورشاه له زامنو سره(ټوله ولاړ سوه هر يو د تېمور د يوه زويه سره چي په شمار د دوديرش ميړه وه، مله سوه د افغانستان هيواد يې د شرقه تر غربه ورزه د محمود د پاچهۍ ريښي يې وکښي.

څو چي د محمود په لاس کي پرته بې کندهاره او هراته بل ځاى پاته نه سو. بيا يې نو د تېمور د زامنو څخه پاچهي واخيسته هر يوه د افغانستان په يوه ولايت کي په استقلال حکومت کاوه، دا ټوله د ورور فتح خان د ړندېدو د غچ دپاره وه.

لږ زمانه وروسته يې پر کندهار لاس وموندى د محمود سلطه يوازي پر هرات پاته سوه، په 1241 کال کي محمود پر خپل زوى بدګمانه سو، د هغه د ولاړې او بغاوته

---

[68] په کوټه چاپ کي دا نوم (دل) دئ، 94 مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

یې ډار وکی چي نه چي دی ونیسي، د هراته راووت د فراه ځیني کامونه یې سره غونډ کړه د خپل زوی په جګړه یې وخوزوله، زوی یې ناچاره سو حسن علي میرزا ته یې استغاثه یوړه (د مرستي) هیله یې وکړه:-

حسن علي میرزا هم د ده سره مرسته وکړه تر څو چي پر پلار یې بری وموندہ مات یې کی. نوموړي زوی کامران یې په هرات کي د دې چاري وروسته خورا د برم مېلمستیا جوړه کړه حسن علي میرزا یې راوباله د پنګو کیلۍ[69] یې وروسپارلي.

د دې چارو په وخت کي د رنجیت سنګ بت پرست متې مړوچه سوي وه څو چي د کشمیر ولایت یې په غیاب کي د محمد عظیم خان والي چي د خپل ورور دوست محمد خان د لیدو دپاره کابل ته تللی و، ونیوه.

په 1245 کي یې سفیر د شاه حضور ته ولېږه دوهمه مرسته یې پر خپل پلار ځني وغوښته اتفاقاً داسي پېښه سوه چي د ده سفیر ایران ته ورسېده پلار یې وفات سو.

سفیر په ایران کي د هغه فیروزالدین سره چي دمخه یې ذکر سوی دی او په کندهار کي بندي و، او د فتح خان په واقعه کي ایران ته تښتېدلی و پېښ سو، په چاره کي د کامران د ولاړېدو او د ده د کښېنولو د هرات پر تخت ورسره وږغېده، دی یې وغولاوه چي د شاه په مرسته به دا چار تر سره کو. وروسته چي کاربار یې خه پرله پوري سو لښکر یې تیار کی مخ پر هرات یې ولاړ کی، په لار کي نابېره د فیروزالدین د خادمانو او د ځیني ایرانیانو شخړه پېښه سوه فیروزالدین د خادمانو په مرسته ووت، ایرانیانو بې له دې چي خادمان یې خبر وموموی دی یې

---

[69] د پنګو کیلۍ = د خزانو کیلۍ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مړ که.

په 1248 کال کي عباس میرزا د هرات د نیوو هوډ وکړ خپل زوی محمد میرزا یې د یوه تکړه لښکر سره ولیږه وروسته تر یوې درنې جګړې هرات محصون[70] سو.

په دې وخت کي مستر کمیل انګلیس ژبنته زیار وکښه چي هرات محاصره نه سي مګر ټوله زیار یې هدر ولاړه.

نابېره محمد میرزا محاصر[71] د ښار ته د پلار د موت خبر ورسېده دا یې غوره وبلله چي کامران ته د روغي دروازه وټکوي کامران هم د روغي چار ومنله مګر د روغي چارو وزیر یارمحمد ته چي په مشهد کي بندي و ، واچوله سوه.

روغه داسي وسوه چي په هرات کي دي سکه د فتح علیشاه په نامه ووهله سي او کامران به هر کال پنځلس زره تومنه و شاه ته وړاندي کوي، انګلیس چي دا واورېده چي د پښتانه ښارونه د ایرانیانو په الکه ګډ سو دا چار یې د خپل سلطنت د ړنګېدو دپاره په هند کي سبب وشمېره ، شاه شجاع یې راولاړ کی د لښکر مرسته یې ورسره وکړه سربېره پر دې یې رنجیت سنګ او میر غلام علیخان د سند میر ته خبر ورکی چي شاه شجاع ته اوږه ورکي، دوی سره له دې چي د انګلیس تر لاس نه وه لاندي بیا یې هم امر ومانه شاه شجاع ته یې عسکري مرسته ورکړه دېرش زره میره یې ور تول کړه، د پنجاب د لاري یې مخ پر کندهار وخوزوله، کهندل خان سره له خپلو ورونو په مخي کي ورته ولاړ او د جګړې په ډګر کډ سو ژبنته کلکه ماتې یې ورکړه، شاه شجاع مخ پر هرات وتښتېده، د خپل وراره کامران څخه یې مرسته وغوښته هغه نټه وکړه. وروسته تر ډېرو زحمتو د بلوڅ

---

[70] محصون = کلابند.

[71] محاصر: محاصره کوونکی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هيواد ته ورغی او له هغه ځايه هند ته تېر سو.

خبره دا ده د تيمورشاه حرص او په شهوت کي غوښته ورځي او هڅي و لذاتو او ډېرو اولادو له ډول ډول مندو څخه سبب د نا آرامۍ وګرزېده امنيت له منځه ولاړ او په زرو زرو خونونه وسوه د يوه زوی حرص يې و سلطنت ته موجب د حرمان د نورو وګرزېده.

په کال 1250 کي کامران د سجستان د نيوو هوډ وکړ د سجستان امير و محمد شاه د عباس زوی ته يې التجا وروړه محمدشاه دا د هرات د نيوو د پاره ښه وسيله وګڼله لښکر يې تيار کی او مخ پر هرات يې ولاړ کی هرات يې خورا اوږده زمانه په انحصار[72] کي واچاوه پښتانه د حصاره راواته او د شاه پر عسکرو يې يرغلونه وړه، ډول ډول زړه وری يې ښکاره کولې.

پر کامران چي کار دروند سو زوی يې نادر ميرزا ميمني، شبرغان او سرپول ته ولېږه چي هزاره او ازبک راوبولي دي کامو د ده غوښته ومنله لوی لښکر يې تيار او مخ پر هرات يې ولاړ کی چي د حصار د ناورينه يې وژغوري، هغه و چي د شاه د عکسرو او د دوی په منځ کي ډيري جګړې سره وسوې د دواړو خواوو څخه ډيری مړه سوه شاه بری وموند.

کامران چي دا وليده هولکي سو د خپله وزير سره يې مشوره وکړه رايه پر دي راکښته سوه چي د ديني جګړې ږغ وکي.

نو هغه و چي په ملا عبدالحق وخرېده چي يو د هرات د علماء څخه و[73] دا ملا د

---

[72] مراد يې کلابندي ده.

[73] په کوټه چاپ کي ملا عبدالحق "د عراق عالم" بلل سوی دئ. (99 مخ).

(c) ketabton.com: The Digital Library

جمعې په ورځ د خطيب په خبرو دربدو خلقو ته يې اجازت د ديني جګړې ورکى د ښار وګړو او د نژدو کلو او سپدونکو ته د ده بلنه و منله.

اهاليو د جمعې لمبو ووهله[74] نکان يې پرې کړه کفنونه يې غاړې ته کړه راووا ته، پر غليم يې يرغل وروی، د ايران د غټو کسانو څخه يې ډېرى مړه کړه مګر دا يې د لاسه ونه سوه چې ګرد سره په بيرته کي، بيرته ښار ته لاړه.

وروسته تر دې چې د محاصرې موده اوږده سوه مکنيل د انګريز سفير له طهران څخه د شاه و معسکر ته مخ ونيوه، چې له شاه سره يو ځاى سو وپوهېده چې دا چار موجب د انقياد د پښتنو او د دوى د ملتيا د ده سره ده او دا خو ښکاره زيان دی چې نتېه نه ځني کېږي چې د دوى د هند و سلطې ته يې رسوي نو يې شاه ته کتل ويې ويل:-

ما پرېږده چې ښار ته ننوزم او کامران په تسليم راضي کم. شاه داسي ګڼله چې دى په خپله وينا کي رشتينى دى، اجازه د ښار د ننوتو يې ورکړه. چې په ننووت او له کامران سره يو ځاى سو زيار يې وکښه چې دى زړه ورکى او پښه يې ونجتي، ويې ويل هيڅ صحت نه لري چې تسليم دي سي، که يو لږ وخت پښه ونجتي مونږ به توپ، ټوپک، وسله او نور ذخاير تاته ورسوو.

کامران يې په دې چاره کي زړه پوره کی، بيا نو شاه ته ورغی هغه ته يې کتله ويې ويله: هر څومري چې ده او د ده لښکر ته د ترغيب او تهديد ببره وسوه په ترغيب توزن نه سو. شاه چې دا واورېده امر يې وکى چې هر څومري مس چې په چهاونۍ کي سته دا دي واړه غونډه کړه سي (توپ دي ځني جوړ کړه سي) پر شاګۍ[75] دي

---

[74] د جمعې لمبو ووهله: يعني د جمعې د ورځي غسل يې وکړ.

[75] شاګۍ: وړه غونډۍ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخېژاوه سي خوله يې د ښار پر وګړو وروګرزوئ اور پر ورکئ.

له دې نه اهالي ډېر تنګ سوله برسېره پر دې چي په خورا قاختي اختـه سوه ثلور زره بې سېکه او فقيران يې د ښار وياسته زياتو يې تحمل ونسواى کولاى کامران شاه ته يې سفير ولېږه چي تسليم سي.

د انګرېز سفير چي په دې خبر سو هولکي سو ، په پټه يې کامران ته خبر ورکى هيله يې وکړه چي پښه ونجتي او ټګايه يې وکړه چي دا ټکه به ژر تر ژره ترې نه ليري سي. بيا نو شاه ته ولاړ ويې ويل :-

د انګرېز او شاه په منځ کي دوستي او خپلوي ده او دا منلې خبره ده چي د هرات فتح په هند کي شخړه خوزوي، هيله لرم چي د هرات د فتح نه لاس واخلي، شاه د اوږدې محاصرې نه سرغاړى سو ، پر خپل آس سپور سو د لښکر په مخ کي ودرېده ږغ يې وکى، چي پر ښار يرغل ورورئ، لښکر يې هم په يوه وار حمله پر ښار وروړه او پر توپو يې اور ورکى، ډېر برجونه يې ونړوله نژدې و چي ښار ونيسي، د انګرېز سفير شاه ته ور پر مخ سو ويې ويل : زه له تا نه دا هيله لرم چي درې ورځي ماته اجازه راکى چي ښار ته لاړ سم کامران او وزير به بې ويني تويېدو او د مالو د ضياع تاته وسپارم. د انګرېز د شان او لويې روى وګوره زما دا هيله ومنه.

شاه د انګليس مجد[76] ته وکتله د ده هيله يې ومنله چي د کامران او د ده د ډلي سره يو ځاى سو پنځه زره پونډه يې ورکړه ورته ويې ويل :-

درې ورځي د جګړې د وسلو استعمال پاته دى نړېدلي برجونه جوړ کى تر څو چي

---

(76) مجد = عظمت، لويي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زمورې قافلې د فارس د خليجه رارسي پېښه ونجتي.

شاه چي په دې تکي خبر سو دى يې له خپله معسکر ليري بيرته کى. وروسته شاه زښته سر وخروښېده امر يې وکى چي پر ښار يرغل وروړى د جګړې اور بل سو، پښتنو په مخي کي پښه و نجته او په مدافعه کلک ودرېده د ايرانيانو چار داسي ځاى ته ورسېده چي پر قلعه وروخاته او پښتنو بيرته کوله ډيرى له دواړو خواوو مړه سوه.

په دې منځ کي د انګرېز قافله د فارس خليج ته راورسېده د خارق جزيره يې ونيوله شاه چي دا واورېده ښه يې دا وبلله چي محاصره ايله کي ړومبى انګرېز د وطنه وباسي.

د انګليس نورو مامورينو د محاصرې په وخت کي د کابل او کندهار واک درلوونکي د ايران پر جګړه پنځوله ملايانو ته يې روپۍ ورکولې چي جګړې ديني وبولي وکړي جنګ ته ولاړ کي مګر زيار يې ځومري تر ځايه ونه رسېده.

دا محاصره شل مياشتي ته ورسېده، دا چار په 1255 کاله کي پېښه سوې ده.

انګرېز دا وفهموله چي د پښتنو د اميرانو هځه د ايرانيانو و خواته ده ولي دوست محمد خان د کابل امير او کهندل خان د کندهار والي او د دوى نور ورونه چي د تيمور د زامنو تر نفاق وروسته پاچهۍ ته رسېدلي وه د هرات د محاصرې په وخت کي يې د شاه سره د ليک تار اچولى و، خپل سفيران يې ورلېږله، د دې بيرې چي دوى به سره مله سي د انګرېز په زړه کي وسوسه پيدا سوه، چي دا به د دوى سايه د هند له ملکه پورته کي ځکه يې د دې په هيسته وخت ته کتل چي د پښتنو پر هيواد

(c) ketabton.com: The Digital Library

برى ومومي، چي په دې وپوهېده چي پښتانه د خپلو اميرانو څخه تره[77] لري وخت يې کوت چي شاه شجاع د ملک نيوو دپاره وټاکي.

نو هغه و چي شاه شجاع يې د يو تکړه لښکر سره چي له منتظمه ټوليو څخه جوړ و د ماهرو افرادو تر لاس لاندي او لوړ واکه انګليسي منصبدارانو تر امر لاندي وخوزاوه.

شاه شجاع دا لښکر د بلوڅ او سجستان د لاري د کندهار پر لور ور تېر کې د لښکرو په مخ کي داسي سرېي وه چي ځاى پر ځاى به يې پښتانه د شاه شجاع وخواته بلله، ويله يې چي حقيقي وارث د ملک او وطن او اصلي حقدار د پاچهۍ دى دى او وګړي يې په دې توګه په خلاصېدو د بريالیانو د سلطې څخه پنځول او خوروله.

شاه چي کندهار ته ورسېده وپوهېده چي کهندل خان عسکر لږ دي د ده مقابله نه سي کولاى او هم د ښار وګړي د شاه خواته زښته هڅه لري نو کهندل خان سره له خپلي عائلې د پنځو (سوو) سپرو په ملګري ووت او د تهران پر لور روان سو.
محمد شاه دى په عزت قبول کى او د بابک ښار يې چي د فارس له ښارو څخه دى ده ته ورکى، شاه شجاع انګرېزي تاو د کندهار والي وټاکه په خپله مخ پر کابل وخوزېده په لار کي يې غزني ونيوه.

کابل ته چي ورسېده امير دوست محمد خان د مقابلي سبک په ځان کي ونه ليده ناچار سو د ښاره ووت مخ پر بخارا روان سو چي د بخار د امير مرسته وغواړي مګر دا هوډ يې تر سره نه سو، بلکه د احترام پر ځاى يې سپکتيا وليده هغه و چي

(77) تره (د لومړي په سکون) نفرت، کرکه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

انګريز دی ونياوه او کلکتې ته يې ولېږه.

شاه شجاع (مستر باتنجر) چې يو له غوره غښتانو څخه د انګليس و د کابل والي وټاکه پخپله يې بې له هيڅ ډول مخنيونکي جلال آباد ونيوه.

وروسته انګرېز يو سفير سم د يوې جرګې سره چې شلو مېرو ته رسېده د درو سوو زرو پونډو سره کامران ته ولېږله او د هغه څخه يې وغوښته چې د شاه شجاع بلنه ومني هغه قبوله کړه او د انګرېز سفير سره له خپلو ملګرو هلته پاتـه سو تر څو پورې چې دا مبلغ د قلعو په جوړېدو او استحکاماتو او د ذخيرو په غونډېدو خرڅ کړه سو.

دې چارې په محمد شاه کي کار وکی، او د ده په حق کې يې چې افراط کړی و عذر يې وغوښته او ويې منله چې خطبه او سکه بـه د ده پر نامه وايي او وهي دا واقعه په 1257 کال کې پېښه سوې ده.

علي ای حال په ډېرو ټکو کې د ملک د پاچهۍ چار د شاه شجاع لاس ته ورغله که څه هم په ظاهر کې د شاه شجاع پاچهي بلله کېده مګر زښته يې د انګرېز سره اړيکه يا تړون درلود تر داسې ځايه چې د انګليس زړه پوره و چې ټول د پښتـانه هيـواد د ده تر لاس لاندی دی بلکه د انګرېز د هيـواد يو ټوک و او د ده د لاسه بيرته کښـل زښته محال دی درې کاله او څو مياشتې په دغه هيواد کې وپائيده.

پـه څلورمـه خور د 1258 کـال يې اشـخاص د خراج د اخيسـتو دپاره ولېږلـه چې د ځينو کامو څخه يې ټول کې هغو کامو له ورکړې نه سر وپېچې په بغاوت يې غاړې لکې کړې او يو کوچنۍ جګړه پکښې پېښه سوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاه شجاع چي دا واروېده یوه ډله لښکر یې ورولېږله چي دوی وترټي ځرنګه چي کامو په ځان کي سپک د مقابلې نه لیده د غرو سرو ته وخاته.

د غره رجب میاشتي په لومړۍ روځ دري کسه د غلجو خانان د کابل د ښاره وواته یوه ټولۍ د کامو هم ورسره مله سوه، غلا او لاسوهني ته یې پیل وکی د کابله دري فرسخه لیري یې سنګر وواهه د هند د تلو راتلو لار یې د هغې خوا وتړله.

د دې چارو په ترڅ کي محمداکبر خان چي وروسته د خپل پلار دوست محمد خان تر مړیني د پښتانه ښارو کي ګرزېده سره د خپلې ډلې بامیان ته راغی د هغه ځای وګړي ورسره مله سوه او سربېره پر هغه د غلجو یو ټولۍ چي د انګلیس د خوا وظیفه ورته ټاکلې سوې وه او وروسته د انګلیس د واک درلوونکی د خوا د هغه د بخل او امساک له پلوه پرشلېدلې وه هم ورسره ګډه سوه.

هغه و چي شخړه خورا درنه سوه انګلیس هوډ وکړ چي ملسلتن(78) د یوې ټولۍ لښکر سره ولېږي او د دې شخړې اور مړ کي.

چي د کابله وواته دري فرسخه د ښاره لیري سوه یوه ډله غلجي پر راووته لاس یې وروا چاوه وګړي یې ځني مړه کړه هغه و چي لښکر تم سو په دې حال کي جنرال سیل سره له فوجه چي د محمداکبر خان د جګړې دپاره و، د دوی سره یو ځای سو مګر د پښتنو د یرغله او غوټې نه زښته په ببره کي وه.

د رجب په شلمه شپه یې عسکري مرسته راوغوښته عسکر چي راورسېده محمداکبرخان پتنګۍ ته یې هوډ وکړه په منځ کي د لاري د پښتنو او د دوی په

---

(78) په کوټه چاپ کي دا نومونه مکناټن او متهسن لیکلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

میانځ کي جګړه ونښته دوي ورځي جګړه وسوه برى يې پر ونه مونده.

په دې وخت کي شاه شجاع یو غلجی مېړه چي حمزه خان يې کاوه، بندي کړی و دا چاره موجب د زو مړو[79] غاړي په شخړه لکي کړي د کابل لاري يې د نورو خواوو څخه وتړلې.

وروسته میجر کریفن د دوی پر مخ د ښاره ورووت جګړه ونښته یو ډله د انګرېز د غښانو مړه سوه.

د شعبان د میاشتي په لمړۍ ورځ د ښار وګړي سره وپونځېده هتۍ يې وتړلې د سکندر برنس پر مېنه يې هجوم وروی، دی يې مړ کی او پر لو لار يې په دار ځوړند کی بیا يې نو د حکومت پر خزانه چي د جانسن تر کتنه لاندي وه حمله وروړه چور يې کړه یو يې وړه.

شاه شجاع چي په بالاحصار کي و، له دې چار خبر سو خپل زوی يې د لښکري وګړو سره چي دوه توپه هم ورسره وه واستاوه مګر د شخړي اور يې مړ نه کړای سو.

د شعبان د میاشتي په څلورمه پښتنو پر باغ شاه د محمد شریف پر قلعه برى وموند د دې دپاره چي مو اصله د انګرېزانو د قلعه چي ذخایر پکښي ساتلي وه او د دوی د استحکاماتو په منځ کي پرې کي یو حائل يې جوړ کی هغه یو ډېرين استحکام و، چي یو زر ګزه يې اوږدواله او شپږ سوه ګزه يې بر و، پر قلعه ورغله په محاصره کي يې واچوله په قلعه کي وانسن وارن او نور هندو لښکر او څه د قلعي ساتونکي وه مګر نې وسوای کولای چي قلعه دي خلاصه کي څو چي انګرېزانو

---

[79] زومړو = زوی مړو (سیمه ییزه اصطلاح ده).

(c) ketabton.com: The Digital Library

قلعه ایله کړه کپتان سوین یې د وانسن وارن د خلاصېدو د پاره ولېږه مګر پښتانه داسي چمتو او تکړه وه چي کپتان سوین یې سره د ملګرو تر تېغ وکښنه څه چي د تېغ د برېښنه خلاص سوه په ماتي معسکر ته لاړه.

بیا یې انسن کارون سره له یو تازه لښکره د وانسن وارن د خلاصېدو د پاره ولېږه مګر پښتنو هغه شربت چي په رومبۍ ډله چښلي وه په دوهمه یې هم وچښله.

وروسته کپتان بوید د لښکر عمومي سردار ته ورغی ویې ویل:-

که قلعه غلیم ته وسپارله سي سربېره پر دې چي موږ ته پنځوس زره پونډه زیان چي د ذخیرو قیمت دی رسي، پرته د دوو ورځو د قوته څه نه پاتېږي څه بنایي چي وکو؟ د ذخیرو راغوښت هم څرنګه چي لار لیري ده رارسګېده یې وړیا چاره نه ده. سردار چي دا واروېده وانسن وارن ته یې خبر ورکی څو یې د وسه کېږي قلعه ونه سپاري ژر دی چي مرسته به ورسېږي وانسن وارن داسي ځواب ورکی:-

که نن شپه موږ ته مرسته راونه رسېږي د غلیم د لاسه خلاصېده امکان نه لري، غلیم اوس د قلعې تر یوه برج لاندي نغم وهي زموږ د وګړو په زړو کي داسي بېره لوېدلې ده چي ځیني ساتونکي ځانونه تر قلعې لاندي غورځوي که نن شپه زموږ مرسته ونه کی د غلیم په لاس کي لوېږو.

دا ځواب وررسګیده سردار واړه غتان د لښکر راغونډ کړه خبري اتري یې وکړې او یو چم یې ترې نه وغوښت چي د هغه له امله قلعې ته ورسېدای سي او ساتونکي یې د غلیمه خلاص کي، ټولو دا خوښه کړه چي په دغه شپه مرسته ورکي ولي دوی خیال کاوه چي پښتانه د ساتني په چار کي ناپوه دي، ویښتیا به نه ګالي مګر بیا هم احتیاط دا و چي رومبۍ یې جاسوسان ټاکلي وای چي د اصلي پېښو احوال

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورکي.

هغه و چي کپتان جان يې ولېږه دی بيرته ژر راغی او دوی يې نااميده کړه چي مرسته نه وررسېږي ولي ده ليدلي وه چي پښتانه ويښ وه او هوډ يې درلود چي په دغه شپه پر قلعه يرغل وروړي د مرستي له استولو نه عاجز پاته سوه.

د سهار په وخت کي پښتنو په ډېره زړه وره ورځ پر قلعه يرغل وروی د قلعې دروازې ته يې اور واچاوه.

ساتونکي د قلعې د بلي دروازې نه وواته چونې ته ولاړه، انګرېز چي دا حال وليد خورا سره وخروښېده د ننګ او هم بيري نه يې دا غوره کړه چي څو لښکر د ميجر تر لاس لاندي د محمد شريف قلعې ته ولېږي ويې نيسي.

دا قائد چي په لار کي ولوېده، ګاه پوتېده ګاه به ښکاره تی، انګرېز چي د ده دا حال وکوت دی يې بېرته تم کی، سبا يې لښکر سره تيار کی، د کريفتس تر قيادت لاندي يې ولېږه هغه و چي وروسته تر جګړې عبدالله خان د کپتان اندرسن د لاسه مړ سو د محمد شريف قلعه يې ونيوله باغ شاه يې هم نيم لاندي کی.

وروسته د پښتنو وينه پر جوش راغله د جګړې پر ډګر ور واورېده زښته زړه وري يې ښکاره کړه هغه چي يې د باغ شاه نه د لاسه وتلې وه بيرته يې واخيسته ډېری يې د انګرېزانو مړه کړه.

د شعبان د مياشتي پر اتمه د کابل قزلباشان په پښتنو پوري ملحق سوه د محمد شريف د قلعې په استحکام کي يې زيار وکښه انګليسانو چي دا وليده په زړو يې داسي روې ننوته چي تر هغه پورته خيال نه سي کېدای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې وخت کي عموم عسکر مشر ناجوړه سو نو د انګليس مختار وزير عمومي حاکم يا کونسل چي سروليم نوميده هوډ وکړه چي د ده پر ځای بل سړی ودروي.

ځکه يې بريک ديرمشبل تان[80] راوغوښت هغه هم دا چاره ومنله، څه چي انګرېزی لښکر او د شاه شجاع په بالاحصار کي و سره غونډ يې کی مخ يې پر استحکاماتو ولېږه.

هغه ځای ته چي ورسېده پر ځای د دې چي عسکرو ته د جګړې د پاره زړه ور کي او په ثبات ترغيب ورکي په عسکرو کي ودرېده ويې ويل:-

ويوهېږئ چي د پښتنو د مقاومت توان په موږ کي نسته، که پښه ونجتو تر وروستني سړيه مو ريښه راکاږي، ښه دا ده چي دا ځای پرېږدو ځان جلال آباد ته ورسوو او هوري تحصن[81] غوره کو.

د عسکرو سردار په جواب کي وويل:-

موږ دا ځای په کوړته نه پرېږدو څو مو توان وي مدافعه کوو، يقيناً وا ته زموږ و بيابان ته د پښتنو د مقابلي د پاره خپل ځانونه په لوی لاس د زمرو په خوله کي اچول دي.

دې بېلوالي د ګايي د دوی بېره لا ورډېره کړه. د پښتنو غښتانو په دې حال کي لوړ لوړ سنګرونه چي د لمر خاته او لمر لوېده د خوا مخ پر معسکر خلاص وه ونيوله او د ريکاباش پر برج يې لاس وموند ه د توپ ګولۍ يې پر پرنګي او توپکو دا يې د

---

[80] په کوټه چاپ کي دا نوم "ويرمشل" ليکلی دئ.
[81] تحصن = کلابند کول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوی پر وګړو واورولې.

وزیر مختار د شلتان پر حرکت هڅه وکړه امر یې ورکی چې د ریکاباش پر قلعه یرغل وروړي لښکر تیار سو هوډ یې وکړ چې د لمر خاته د لوره ورووزي، کپتان (بلو) لار ورکه کړه له بلې خوا ور ووت نابېره پښتنو حمله پر وکړه پر ده زښته ببره راچاپېره سوه مړینه یې په سترګو ولیده مګر خلاص سو، پښتانه پر راتوی سوه درنه جګړه سره ونښته ډېری یې ترېنه مړه کړه.

کولونل مکرلان او لیفټنټ برت د خپلو فوجو سره هوډ وکړه چې د کپتان بلو مرسته وکوي مګر پښتنو ځان په منځ کي ورواچاوه قتل عام یې په ګډه کی.

شلتان چي دا هولناک حال وکوت زړه یې وښو هېده پر لښکر یې امر وکی چي حمله وکي په یوه وار یې حمله وکړه مګر بیرته تر شا سوه بیا یې حمله وکړه بیا پر شا کړه سوه.

په وروستني ځل کي پرته بې لیفټنټ برته او یو بل سړي بل څوک ژوندی نه سو پاته مګر پښتنو په دې درنه جګړه کي له دېرشو مېړو نه زیات نه بایلوله. انګرېزانو سره له خپله هروز او کره و فره[82] په دې جګړه کي یوازي دا وکړای سوای چي د ریکاباش او ذوالفقار قلعې ونیسي او څه غنم لاس ته راولي لښکر ته یې ورسوي.

ژر شپه پر راغله پښتنو یرغل پر ورو دواړي قلعې یې پر وتړلې، په دغه شپه یې بیرته ځني ونیولې انګرېزان یې په ماته ویاسته.

---

[82] کروفر: جاه و جلال، شان و شوکت.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر دیرلسم د شعبان د میاشتي د پښتنو یو کام ولاړ سو دري توپه یې پر یوه شاګې وخېژوله د لمر لوېدو د خوا یې چي د دوی پر لښکر یې مخ خلاص و اور پر ورکی.

وزیر مختار پر شلتان امر وکی چي میجر شتوین پر وروباسي هغه د یو ټولۍ عسکرو سره وررووت، څه ځکل پر مخ ولاړ چي د دوی او د پښتنو د پیاده ګور په میانځ کي تر دوولس ګزه ځکل زیاته مځکه نه وه، سره ګډ سوه، د جګړې اور ولګېده پښتنو په دغه ورځ ښه پښه ونجتله او زښته مړانه یې ښکاره کړه چي جګړه خورا درنه سوه سپاره را پر شا سوه پیاده ګور هم ناچار سو پر شا راغله انګرېز شاګۍ ونیوه د درو توپو څخه د یوه اربه ماته وه دوه نور یې خپل عسکر ګاه ته یووړه.

دي بري د انګرېز په جسد څه روح ننه یوست او نژدې وه هغه عیش او خوښي چي بشپړه یې د لاسه ایستلې وه بیرته لاس ته راولي هغه و چي د جنرل سیل څخه د جلال آباد د خوا خبر وررسېده چي څو ژمی تېر نه سي مرسته ورکول و دوی ته د ده تر وس تېره ده، زښته ناامید سو.

مګر بیا هم د ژوند حرص دوی وګمارله چي د محمد خان د استحکام د لاس راوستو د پاره چي په لار کي د ذخیرې رارسېدو دوی ته سد و، چم جوړ کی مګر ستهورټ مهندس دوی له دې چم جوړولو څخه وګواښله او ویې ویل د انګلیس لښکر وروسته د جګړې توان نه لري له دې رای څخه یې مخ وګرزاوه بله رای یې غوره کړه، ملا یې وتړله چي د بیمارو (بي بي مهرو) پر کلي چي خوراکه یې له هغه ځایه موندله لاس و مومي.

هغه و چي میجر شتوین یې له ډېر لښکر سره ولېږه مګر دا ښکاره سوه چي پښتنو پخوا تر دوی دمخه د هغه کلي د لاس ته راوړو دپاره حرکت کړی دی په دې وخت

(c) ketabton.com: The Digital Library

کي ژر په ژر يو جګړه پېښه سوه او پر انګليس يې داسي حال جوړ کي چي ډېرو ضابطانو يې ټېپونه واخيسته نااميد پر شا ولاړ.

دوه ويشتمه د شعبان د مياشتي وه چي محمد اکبر خان د باميانو د خوا څخه کابل ته راورسېده د پښتنو سره يې ملا وتړله مل يې سو.

په دغه ورځ د انګليس رايه پر دې سوه چي پر بېمارو[83] (بي بي مهرو) لاس ومومي وزير مختار شلتان يې وګماره چي وخوځېږي وروسته ده سره له ميجر کارشه لښکر وخوراوه تر څو چي هغي قلا ته ورسېده چي پر هغه کلي سپره وه زياتي تر يوه توپ له دوی څخه بل څه نه وه او په قلا کي فقط خلو ښت تنه استېده.

شلتان پر ميجر شتوين او ميجر کارش ږغ وکی چي پر قلا هجوم وروړي مګر دوی پر غير عادي لار يرغل وروی، د پښتنو تر توده لاندي ويده يوه ټولی تري نه مړه کړه سوه پخپله ميجر شتوين ټپ واخيست، شلتان چي دا حال وليده ميجر کارش او سلو تنو مهند سينو ته يې امر وکی چي په زښته تلولی ورځ يو استحکام ساز کي چي دوی له دې بلا نه وژغوري، د استحکام کار لا نه و تمام سوی چي د کابل د وګړو څخه لس زره مېړه په سترګه سوه چي پر غره ولاړ دي او دا غر هم پر دوی سپور دی او ګولۍ يې هم دوی ته رارسي.

ژر په ژره کولونل او ليور امر کړه سوه چي لښکر تيار کي او د قلا په څېر يې ودروي او سپاره د دوی تر شا ودروي هم په دغه توګه پر پښتنو يرغل وروړي.

د پښتنو سپرو چابکي وکړه د دوی پر ښی خوا يې يرغل وروړ، ليفټنينټ واکر يې

---

[83] په کوټه چاپ کي: "بېجارو نومی کلی" ليکلی دئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

محاصره کړ په دې شخړه کې د پښتنو یو غټ ټپي سو ، وروسته یې د درو خواوو ځخه عمومي یرغل پر ورو ی دوی یې زښته سره زمول کړه ، سخته جګړه یې وکړه د قتل لاس یې پر بر کی.

انګلیس په دې حال کې د تښتي لار غوښته په سپرو یې جبن ګډ سو قائد چي امر په حرکت ورکی دوی هولکیان سوه پر شا ولاړه هغه و چي پښتنو د دوی پر توپو او ذخیرو لاس وموندہ ، ځرنګه چي یو له غټانو ځخه یې ټپی سوی و ، دا یې غوره کړه چي مخ پر ښار لاړ سي.

انګلیسانو دا فرصت مغتنم وګاڼه پر غره یې مخ ورونیوه توپ یې بیرته لاسته راووست او خوله یې پر پښتنو وروګرزوله ، پښتنو بیرته مخ پر راوګرزاوه کلک یرغل یې پر ورووړ ، د انګلیسانو ټولې یې سره تیت او پرک کړه انګلیسان وګړی وګړی وتښتېده ، پښتنو تر عمومي عسکرګاه پوري د دوی استربل ایله نه کی تر څو چي انګلیسانو سوا له دېوالو ځخه بل استحکام ونه موندہ.

ځرنګه چي د انګلیس د خاطر ډګر د غم لښکر ونیوه او له هره لوره د هیلي او ژغور لار پر وتړله سوه هله یې ځان و تقدیر ته وسپاره د روغي دروازه یې وټکوله هغه و چي وزیر مختار پښتنو ته سفیر ورولیږه د مسالمې مهرباني یې ترې نه وغوښته.

پښتنو وویله: ستاسو غوښتنه په دې شرط منلای سو چي د انګلیس د جنس یو وګړی هم په ملک کې پاته نه سي نور شرطونه یې لا هم وروړاندي کړي وه چي مختار وزیر په هیڅ توګه نسوای قبلولای او منل یې زښته دروند بار و.

بعداً ــ وروسته یو د پښتنو له سفراو ځخه جګ سو ویې ویل :-

(c) ketabton.com: The Digital Library

د قيامت ورځ نژدې ده هغه ورځ به موږ واړه سره غونډ کي ظالم به له مظلومه او حق به له باطله پيل کړي.

وروسته تر څه جګړې پښتنو په پای کي پر شپږمه د روژې د مياشتي د محمد شريف قلا بيرته لاس ته راوړله.

په دې حال کي غولی پر انګرېز تنګ سو او وپوهېده چي په زور يا خوښي بله چاره بې روغي نسته ځکه يې يوه معاهده وليکله چي درلوونکې د څو مادو وه، پخپله اوشلتان او نبکتل او جمريز لاسليک کړه.

پر يوولسمه د روژې د مياشتي دغه وزير د کپتان لارنس او ترزرو مکنيزي او نورو رجالو د سياه سنګ د غره سره نژدې راوواته. او هورې يې يوه جرګه د پښتنو سره وکړه، دی ودرېده غوښته يې چي د پښتنو زړونه لاسته راولي ويې ويل:-

موږ انګرېزانو تل امير دوست محمد خان ته په درنه سترګه کتلي دي د ده شان مو لوړ بللی دی او عزت مو ورکړی دی.

وروسته يې معاهده راوايستله و جرګې ته يې څرګنده کړه، مضمون يې دا دی:-

پر انګرېزانو لازمه ده چي کندهار، غزني، کابل او جلال آباد او نور د پښتنو ښارونه ايله کي په دې شرط چي پښتانه يو له خپلو غتهانو څخه د انګرېزانو سره مل کي چي انګرېزان د پښتنو له ملکه څخه روغ ووزي، وروسته چي هند ته ورسېده هغه سړی (مراد امير دوست محمد دی "مرتب") به بيرته را ايله کي.

پښتنو لره دا لازمه ده چي د کاله به يو لک روپۍ و شاه شجاع ته که په دننه کي د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملک وي يا دباندي هر ځای چي استېږي ورکوي.

انګلیس به و خپل لښکر ته حکم نه ورکوي چي افغانستان ته داخل سي مګر هغه وخت چي اهالي په دې خوښ وي.

دا معاهده چي محمد اکبرخان ته وړاندي سوه تر حرج او تعديل وروسته يې داسي مقرره کړه چي پر انګرېز لازمه ده چي په درې ورځي کي دا نور ښارونه تش کي او دی به د تشېدو په کار کي مرسته ورسره وکي، انګرېزانو په تلوار پيل د عساکرو و نقل ته وکي د بالاحصار يې ايستله او قلاوي يې په داسي ذلت او مسکنت چي تر هغه زيات سړی خيال نه سي کولای تشولې، د محمد اکبرخان وجدان دا نه قبلوله تر هغو څو دوی قلاوي واړي تشي کي د دوی سره دې مرسته وکي.

پر اتلسم د روژې مبارکي د مياشتي واوره پر ولوېده مصيبت يې پر کوترم کی، ناچاره سوه چي غزني تش کي او خپل لښکر راوغواړي. مختار وزير پر شلم د روژې د پښتنو سره يو مجلس جوړ کی، پښتنو د انګرېزانو څخه نيمه حصه د توپو او جبه خانو چي د انګرېزانو په لاس کي وه څني ويې غوښته، نوموړي وزير په بې وزلي سره د دوی غوښته ومنله بلکه لا علاوه پر هغه يې د خپلي وعدې د ټينګار دپاره کپتان کيلي او کپتان ابري د رهن[84] په ډول دوی ته پرېښود.

پر دوه ويشتم د روژې مستر اسکنيز چي د محمد اکبرخان په لاس کي بندي و، مختار وزير ته ورغی خبر يې ورکی چي محمد اکبر خان د يو سخت کار غوښته زما څخه کوي، صورت يې ربړېده ژبه يې بنده، ويې ويل:-

[84] رهن: ګروګان، يرغمل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه غوارې چي په خپله ته سره د عسکري ضابطانو ده ته ورسي چي هغه ستا سره یو مخیزه فیصله وکړي. وزیر چي دا خبره واروېده بې اطاعته یې بله چاره ونه لیده مګر له وروستني غدره بېرېده وروسته یې د تیاري ږغ پر لښکرو وکی. د لښکر د مشرانو سره د تپې پر خوا وخوځېده هلته یې د محمداکبر خان د قدوم انتظار کاوه لږ وخت تېر سو چي هغه د ځیني پښتني خانانو سره راورسګېده، د مختار وزیر سره یې روغبړ وکی، دغه رنګه هر خان د فوځي ضابطانو سره بېل بېل روغبړ وکی.

وروسته د پښتنو سپاره یو ــ یو، دوه ــ دوه پر دوی راتوی سوه محمداکبر خان ناره کړه چي هر یو له تاسي څخه چي له یوه سره یې روغبړ کړی دی حمله پر وروړی، هغو هم دغسي وکړه د مختار وزیر لاسونه یې پرېکړه په داسي حال کي چي ده نارې د واویلا واغوثا وهلې کوټې یې اُزُو وربېل کی د کابل په کوڅو کي یې د نمایش په ډول ځکاوه تر واریه (تړیور) یې پر یو لار په دار وځړاوه.

لنفټیننټ ابري چي د دې واقعې روایت کوي د انګرېزانو د عقل ضعف او سپتانه د دوی د لویانو ښکاره کوي.

دی د محی الدین خان په لاس کي بندي و د محمداکبرخان حضور ته یې راووست محمداکبر خان په داسي سترګو چي قهر او غضب تر څڅېده ده ته یې وکتل او ویې ویل:-

ای انګرېزه ! تاسي زموږ ملک ته هیله اچولې ده، ومو لیده چي په خپله سزا ورسېداست. سره له دغه زه تا بخښمه ځکه چي څه اړی ستا وژلو ته نه لرم، وروسته یې د ده ساتنه د ملا مومن پر اوږه واچوله.

وروسته میجر پاتنجر چي خلف و د مختار وزیر چي سرولیم نومېده هوډ یې وکړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي د پښتنو سره بله جرګه جوړه کړي.

موږ صلح په دې لاندني شرطو سره کولای سو :-

1. ستاسي لښکر دي توپونه موږ ته راپرېږدي، پرته بې شپږ توپه نور دي ځانته نه پرېږدي.
2. هر څه مالونه او سامانونه او درانه شیان چي په خزانه اړه لري موږ ته دي راوسپارل سي.
3. یو ډله د مشرانو څخه د انګرېزانو سره د ښځو او اولادو دې د ګروی په ډول موږ ته راپرېږدي.
4. څوارلس لکه روپۍ چي مختار وزیر یې د راکړن وعده کړېده هغه وعده دي پر ځای کړه سي.

دوی چي دا شرطونه واروېده ویوهېده چي دا هغه ځای دی چي هغه د ګیدړو لوبي او خبلي[85] چي د انګرېز طبیعت په هغه عادت نیولی دی پر مخ نه ځي، بلکه د تېغ او توري ځای دی، ځکه یې بې قبلولو بله چاره ونه لیده، که څه هم شرطونه ډېر وران وه او حُر وګړي هیڅکله هغه ته غاړه نه ایږدي. جنرل الفنستن هوډه وکړه چي لویي او غیرت ښکاره کي ځان یې لکه پشي وپړساوه مګر دې پړسېدو د ده د انګرېزانو په نفس کي څه تودوخه پیدا نه کړه. بلکه داسي سوه چي د لښکر مشرانو پر نونسم د روژې موافقت ورسره وکی.

کپتان واربرتن، کپتان دب، کپتان درمند او کپتان وانسن یې سره د دوی د ښځو او کوچنیانو د رهن په توګه پرېښوول، زخمیان یې د یوه پښتانه کره وسپارله،

(85) خبلي = چمونه، چمبازی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځيني طبيبان يې و علاج ته وګمارله، پنځه توپه يې و پښتنو ته پرېښوول.

د کوچني اختر د مياشتي پر شپږمه سره د نهه توپو او دوولس زره اوښه چي نر او ښځي يې پر سپاره وه وخوزېده، پياده لښکر يې وروسته وروسته په پسې و، په لار کي يو ولې[86] ته ورسېده چي پوري واته)باندي(ضروري وه، او پرته بې يوه پله بله لار د پوري وتو هم نه وه، وروسته تر ډېرو زحمتو او تلفاتو پوري واته، لږ لار چي يې پرې کړه بکران[87] ته ورسېده.

پښتانه چي هر ځاى وه د دوى په ځان بلا وه، د دوى استربل يې نه پرېښود د دوى په څرک پسي لکه ورېي شرمښان راورسېده ځاى پر ځاى او ټاپي پر ټاپي يې دوى شکوله او تونګرى (؟) يې يو بل توپ هم ځني يووى. او محمداکبر خان ته يې وروى.

محمداکبر خان بيرته راوګرزېده پر دوى يې شرط کښېښود چي د خپلو لويانو څخه شپږ کسه نور په ګروي کي راپرېږدي دوى هم قبوله کړه او وعده يې وکړه چي په کورته به بيا يوه ډزه د پښتنو پر مخ هم نه کوي او نه به وسله پر دوى راباسي په دې شرط چي پښتانه به هم دوى ته ضرر نه رسوي او نه به د دوى ازوغ ځني وړي.

وروسته تر څه وخت په دغه خواري او بده ورځ بت خاک ته ورسېده. د کوچني اختر پر اتمه پښتنو بيا ډزي پر وکړې ميجر شتوين د دفع هوډه وکړه مګر ويې نسواى کولاى.
محمداکبر خان بيا يوه بله ډله علاوه پر هغه پخوانيو وکړو د رهن په توګه

---

[86] ويالې.
[87] ښايي چي بګرام دي وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وغوښتله بله ډله يې وروسپارله څو چي سالم پاته سوه د خورد کابل[88] لاري ته ورسېده خورد کابل د غرو يوه سلسله ده چي څو ميله اوږدوالی لري، لار چي پر هغه ښايي سړی تېر سي د غره په بېخ کي تېره سوې ده. د لاري يوې خواته يوه شېله ده چي شپېته ګزه تر غره لاندي بهېږي و بل لوري ته يې جګ غرولاړ دی.

په دې ځای کي بيا پښتانه پر راغله دوی يې محاصره کړه بل توپ يې ځني واخيست. او لا خورد کابل ته نه وه رسېدلي چي درې زره وګړي يې ځني مړه کړه، او ډېري غوره ذخيرې يې ځني يوووړې.

پر نهمه د کوچني اختر په داسي حال کي چي د دوی ژوندو د مړو سره حسد کاوه په هغه وخت کي چي د کوچ اراده يې درلوده د دوی د ښځو او کوچنيانو د حفاظت خبر د محمد اکبر خان د خوا وورسېده دا چي يې واورېده څه په خاطر پوره سوه او په تن کي يې لږ څه د اميد روح و پونځېده.

پر لسمه د دغې مياشتي په داسي حال کي چي دوی په کوچ اخته وه پښتنو بيا تاړاک پر راوی د هري خوا يې د تښتي لار پر وتړله، توري يې وکښي. انګرېزان زښت هولکيان سوه تر داسي حده چي هندوستاني لښکر يې وسله واچوله مخ يې و تښتي ته کښېښو. مګر د ژغور لار د هر لوري تړلي وه او نجات د مرګه څخه ناممکن و.

انګرېزان لا و قبر جبار[89] ته نه وه رسېدلي چي د پښتنو تورو دوی د ريښو وکښه مالونه او ذخيري يې ځني يووړې پرته بې يوه توپه بل شی نه وه ورپاته د "هفت

[88] په کوټه چاپ کي "واړه کابل" ليکلی دی، (خورد کابل) اسم خاص دئ بايد ونه ژباړل سي، "مرتب".
[89] په خاک جبار مشهور دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوتل "لار د مړو د لاښو ډکه وه.

لنډه دا ده چي د هغه منتظم لښکر څخه د دوی دوولس زره وګړي له هغي روځي څخه چي راوتلي وه تر هغي روځي پوري چي کټه سنګ ته ورسېده په قتل ورسېده د غير منتظمه لښکرو د مړو تعداد يې خدای (ج) ته معلوم دی.

په هغه ورځ چي کتر سنګ ته ورسېده يوه بله ډله يې په بند ولاړه او يو توپ چي ورپاته و هغه يې هم بايلو.

پر بله سهار د کوچني اختر له کتر سنګ څخه د جګدلک[90] پر لور وخوزېده مازديګر هلته ورسېده پر تپه وخاته صفونه يې وتړله د پښتنو د ببرولو دپاره يې زړه وري او جلادت ښکاره کاوه پښتنو چي دا ننداره وليده د خښم ويني يې وايشېدې ځکه يې تر دوی لوړ ځای وتاکه او د توپو خولي يې پر را خلاصي کړې.

هغه و چي محمد اکبر خان اسکنيز راوغوښت ورته ويې ويل پرته بې دې بله چاره نه لرې چي شليتان او جانسن هم په ګروکي راپرېږدې په دغه خبرو اترو کې اسکنيز ناخبره و چي ډزه يې پر وکړه مړ يې کې.

انګريزانو چي دا ننداره وليده وغورځېده جلال آباد ته رهي سوه پښتنو توره وکښله له هره لوره يې د دوی استربل ونيوه په دې ځای کې يې د مړو شمېر تر خورد کابل ډېر و.

په سهار د شوال د ديرلسمي پښتانه وپوهېده چي د انګريزانو وګړو شمېر پر مخ لږ

---

[90] په کوټه چاپ کې: "چکولی" ليکلی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سو نو په منځ کي د دوی ګرزېده ځيني يې وژله ځيني يې ژوندي بېوله پرته له ډاکټر برېډون بل غوږ نجات ونه موندهٔ ډاکټر برېډون مخ تښتيتي ته کښېښو ، جلال آباد ته ورسېده له هغه ځايه يې مستقيماً انګرېزانو ته خبر ورکی. پښتانه پوهېده چي د دوی د مکرو او حيلو خبري پرته د دوی د بهاندو وينو بل شی نه سي پرېولای او د توزنانو[91] سترګي بې د ګور د خاورو بل شی نسي ډکولای ځکه يې د انګرېزانو ويني وبهولې د غرو څوکي يې د دوی هډيري کړې. د عهد نه پاللو مړغونه يې په دوی ښه وځکله.

محمد اکبر خان د دوی د لښکرو ښځي او هلوکان او زخميان د ځان سره واخيسته مخ پر کابل وخوزېده، کيفيت او حالت د انګرېز د لښکرو په کابل کي پر دغه ځای پای ته ورسېده.

د انګرېز لښکر چي د غزني په ښار کي او سېده هم په دغه حال اخته سو لکه لمړی لښکر چي په اخته سوی و. ځيني يې د يخه مړه سوه څه يې په توره د پښتانه قتل سوه. څوک يې بنديان ونيول سوه، او په مياشتو مياشتو په بند کي پاته سوه وروسته کابل ته ولېږل سوه چي محمد اکبرخان ډېر په عزت د دوی استقبال وکی او هلته د ميجر پاتنجر سره يو ځای سوه.

وروسته تر دې واقعې محمد اکبرخان د دوی وضابطانو ته خپلي توري بيرته ورکړې او څه روپۍ يې هم وروبخښلې د دوی د ښځو سره يې مهرباني وکړه او د دوی اولادونه يې په تخرګ کي د رحم او شفقت ونيوله.

وروسته داسي پېښه سوه چي شجاع الدوله خان بارکزايي شاه شجاع مړ کی په

[91] توزن = طمع کوونکی، بې همته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتنو كي لګه درګه ګډه سوه، ډلي يې جوړي کړې يوه ډله د بلي پر مخ ودرېده په ملک کي جګړې پيښي سوې لويانو او مشرانو وطن سره وويشه د محمد اکبر خان لښکر تر ښار د باندي و، فتح جنګ د شاه شجاع زوى هم په دوى پوري و. په دې منځ کي د انګرېزانو عسکر چي د ژمي او سړو په سبب په کندهار کي بند پاته وه د کابل پر لور وخوزېده څه مدد هم ورته ورسېده څه جګړه د دوى او د محمد اکبر خان د لښکرو په ميانځ کي وسوه په نتيجه کي يې سوله وکړه د انګرېزانو د بنديانو لار خلاصه سوه جنرل بولوک[92] وعده وکړه چي امير دوست محمد خان به د خپله کهوله سره افغانستان ته لېږي. د انګرېز لښکر چي د پښتنو دا نفاق او اختلاف د قول او بيان وليد او دا يې وکته چي څوک نسته چي زموږ مخي ته دي راسي پر ښارو يې تاړاک واچاوه په چارچته يې اور ولګاوه چارچته يو مشهور بازار دى چي د سلطان هند اورنګزېب د وخته څخه موجود دى له عجيبه و بناو[93] څخه دى پرله پسي بندونه او ګردشونه لري اوږدوالى يې شپږ سوه او بر يې د ېرش قدمه دى پر د يوالو باندي يې ډول ډول نقشونه او تصويرونه کښل سوي دي پښتنو د مختار وزير سروليم لاښ هم په دغه بازار کي ځړولى و.

وروسته يې مخ د استالف پر کلي ونيوه ښځه او نر، کوچني او لوى، جوړ او ناجوړ واړه يې په قتل ورسوله محمد اکبر خان او د کابل وګړي په دې وخت کي غرو ته وخاته.

څرنګه چي د انګليس لښکرو د کسات په اخيستو کي د پښتنو څخه ځانونه کامياب وګڼله دا ببره ورسره وه چي له موږ سره به هم دغسي وکړه سي بې له دې چي تم سي د هند پر لور وتښتېده.

---

(92) جنرال پالک؟

(93) بناوي = وداني.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لنډه دا چي شاه شجاع چي د سلطنت طمع او هیله یې کړې وه وینه یې هدر ولاړه انګرېزانو چي دا حرص درلود چي د پښتنو تک ونیسي او فایده څني واخلي د دوی د استوګني ځایونه د دوی قبرونه سوه، پښتنو چي د دوی د ښځو او اولاد ساتنه کړې وه او قتل عام چي انګرېز په ښځو، کوچنیانو او ناجوړو کي د استالف ګډ کړی و، و دنیا ته یې دا ښکاره کړه چي:-

طبیعي ښه خصایل او شریف اخلاق ډېري استوګي په غرو کي هیڅ بدل نه کړه او پست کوړنګ طبایع علومو او معارفو مهذب نه کړه او چینو د تربیت پرې نه وله او پاک یې نکړه.

وروسته تر دې انګرېزانو امیر دوست محمد خان له اسارته خلاص کی کابل ته یې ولېږه (او هغه) په خپله پر کابل او جلال آباد او شاوخوا یې برى وموندہ.

د دوست محمد خان ورور کهندل خان چي دمخه مو یې ذکر وکړ، سره له نورو ورونو یې د ایران پاچا ته التجا وروړه چي وایې روبده چي د انګلیس لښکرو کندهار خالي کړی دی د شاه په مرسته یې لښکر تیار کی او مخ پر کندهار یې ور وخوزاوه، وروسته تر لږ جګړې چي د ده او سدوزو په میانځ کي وسوه پر کندهار یې برى وموندہ فرمان یې پر خواوشا خپور سو.

دغه ډول د ده او دوست محمد خان په میانځ کي جګړې وسوې، برى د امیر و خواته و، (امیر) لښکر یې د هرات پر لور وپونځاوه مګر نا امیده بیرته راوګرزېده. وروسته تر څو کاله له امارت څخه د امیر، رنجیت سنګهـ په پېښور کي د ده پر لښکر تاړاک وروی، ګاه یو غالب ګاه بل مغلوب و.

څرنګه چي جګړې ډېر ځنډ وخوړ او له دواړو خواوو څخه ډېر وګړي په قتل

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورسېده انګرېزانو داسي وګڼله چي پېښور ته ننواته د پنجاب کیلي بلل کېږي او د دې ځای لاندي کېده د امیر تر لاس سبب د مروچه کېدو د امیر ګرځي او هم د انګرېزانو و هندوستان ته خلل پېښوي. ځکه يې هڅه وکړه چي په منځ کي د دوی سوله وکي دا شرط يې کېښېښو چي د پېښور ښار دي د رنجیت سنګهـ په لاس کي وي.

انګرېزانو په دې حرکت کي خپل نه یوازي د هند څخه د خلل لاري وتړلي بلکه دا يې هم اراده درلوده چي د خپلي استېلا لار و هغه ته خلاصه کي ځکه چي انګرېز په دې پوهېده چي د رنجیت سنګهـ پاچهي چي ده جوړه کړېده زښته پر سُسته پایه جوړه سوې ده او د غسي هم وه چي لږ وخت وروسته تر سولي يې هغه استېلا کي.

په دغه لګه درګه کي کهندل خان مړ سو، د ورونو يې په منځ پر پاچهي جګړې پېښي سوې یو له بله قتلونه وسوه، ويني وبهېدې وروسته د ټولو پر دې اتفاق سو چي دوست محمد خان په خپل منځ کي حاکم وټاکي.

دوست محمد خان چي خبر سو مخ پر کندهار يې لښکر وخوزاوه کندهار يې فتح کي او هر یوه ته د دوی يې دپاره د دې چي د فتني او شر لار وتړي مواجب مقرر کړه چي هره میاشت به ورکول کېږي هغه و چي د دغه اقدام د ده پاچهي پر ټولو پښتني ښارو باندي نتیجه ورکړه په دې وخت کي يې خپل زوی محمداکرم د بلخ و خوا ته چي د انګرېز د برې په وخت کي یاغیان سوي وه او د استقلال ډول يې ډنګولی و، واستاوه بیرته يې د پښتنانه تر اطاعت لاندي راوسته پرته د هرات بې ښاره نور اصلي ځایونه د پښتنو د ښارو څخه د ده تر سلطه دباندي پاته نه سوه، لکه د مخه چي مو ذکر وکړ هرات د کامران په لاس کي و، دې زړه ور سړي بشپړه شل میاشتي په ډېره پوهه سره، سره له دې چي خورا لږ لښکر يې و، د ایران د لښکر مقابله وکړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته شهوت پر ده برى وموندە، هوا او هوس لاندي کی، په نشو او مسکراتو کي ډوب سو، په دې سبب پښتانه ځني خواپوته سوه خپل وزير يارمحمد خان باميزي بازۍ په کولې تر څو چې د ښار دباندې يې دی مړ کی او پر ملک يې غيګر راوګرزوله، د ده د مړيني سره د سدوزو د پښت سلطه د پښتانه له ښارو څخه پرې سوه.

لنډه دا ده هغه چې احمد شاه سدوزي لکه وسيع ملکونه او بشپړه سلطه د خپلي زړه ورۍ او پوهې او عدالت اقتصاد په معشيت کي لاس ته راوستلي وه د ده زامنانو، لمسيانو، کړوسيانو په نتيجه کي د جبن جور[94] په شهوتو کي ډوبتيا، ضايع او د لاسه وايسته.

نوموړي وزير د ايران د پاچا سره مراوده درلوده د خپلو ښارو د ساتني د پاره يې د ده پر اوږه تکيه کوله.

وروسته د ده تر مړيني د ده زوى سيد محمد خان د شاه په مرسته د پلار استخلاف وکی سيد محمد خان يو ناپوه، بد اخلاق، سنګدل، ظالم او بېرحمه خلف و. د پښتنو زړونه ده ته له غضبه ډک سوه، فتنه (يې) په پرته کړه، شاهزاده يوسف سدوزي چې په هغه وخت کي په مشهد کي اوسېده راويې غوښت د شاه څخه يې هيله وکړه چې دی د لښکر سره راولېږي شاه هم دغسې وکړه دی سره د ايران د لښکره بې مانعه د هرات ښار ته ننووت او سيد محمد خان يې مړ کی.

وروسته په هرات کي ځيني فتني ولوېدې، ناصرالدين شاه د برې د پاره فرصت غنيمت وباله لښکر يې د سلطان مراد ميرزا تر قوماندە لاندې په سنه 1274 کي

---

[94] جبن: بېره، بې زړه توب. جور: ظلم ــ ستم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخوزاوه خو روځي يې هرات په محاصره كي واچاوه ويې نيوه هرات يې د ايران تر پاچهۍ لاندي كړ.
انګريز چي دا واروېده په خښم سو ځكه چي دى پوهېده چي هرات دروازه او كيلي د هندوستان ده ژر يې لښكر د خليج فارس وخواته ولاړ كړ، بوشهر، بندر جزيره، خارق او بلده محمديه[95] يې دپاره د دې چي شاه وېروي او هغه خلل چي وروسته ځني پېښېږي او هيجان چي په هندوستان كي په سبب د ځرګندېدو د خبر د پرمخ تللو د ايراني لښكرو پښتانه په مځكه كي استيلا كړه.

يو كال وروسته له دې واقعې سوله سره وسوه انګليس تر خپله هوډ چي ايران ته يې درلوده تېر سو په دې شرط چي شاه دې يو پښتون په هرات كي حاكم ودروي او لښكر دې له هراته بيرته ايران ته وغواړي.

شاه د امير د اكا زوى چي خسر يې كېده په مشوره د انګريز په هرات كي والي كښېناوه په دې شرط چي سكه به د شاه پر نامه وهله كېږي او خطبه به هم د هغه پر نامه ويله كېږي.

سره له دې هم د انګريز زړه پوره نه سو وروسته تر څو كاله يې امير دوست محمد خان وپوځاوه چي هرات ونيسي، وعده يې ورسره وكړه چي خپل لښكر به وركوي چي ملك يې په ساتلى وي. دپاره د دې چي يو امارت چي په ميانځ كي د هندوستان او روس يو كروړ دبوال وي په ميانځنۍ ايشيا كي قايم كړه سي.

هغه و چي امير لښكر تيار كړ د هرات پر لور يې وخوزاوه هرات يې تر ډېر وخته پوري په محاصره كي واچاوه په دغه هاړودوړ كي سلطان محمد خان چي د ننه په

[95] د كوټي چاپ كي: "د محمره په ښار" ليكلى دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

قلا کي و وفات سو د ده له وفات څومري وخت نه و تېر سوی چي په خپله امير هم په خپله چوڼۍ کي مړ سو.

وروسته د لښکر مشرانو امر وکی چي پر قلا هجوم وروړي وروسته تر څو حملو په 1280 کال کي په ډېر زيار او سختۍ ښار ونيوه سو. امير دوست محمد خان عاقل، زيرک، هوښيار سړی و، طبيعت يې نرم او پوست و، د ظلم هڅه يې نه درلوده د خپلو ورونو زړونه يې په ښه سلوک ځان رخي کښلي[96] وه. که څه هم ټوله په عمر تر ده لوی وه ده ته يې خضوع او اطاعت درلود او د ده تر نقشه د تدبير او حکمت لاندي يې سلطنت تاسيس کړی و.

امير دوست محمد خان ډېر زامن درلوده د هغه غوره او هوښيار زوی يې محمد اکبر خان و چي د پښتانه ملک يې د انګريز د حرص د منګلو ويوست دی يې خپل وليعهد وټاکه.

څرنګه چي نوموړی د پلار په ژوند کي وفات سو د ده ورور شېرعليخان د ده ځای ونيوه که څه هم امير په ټاکلو کي د ده د ورور رعايت د محمد اکبر چي د ده سره يې خصوصاً او په تېره بيا د پښتنو سره عموماً احسان کړی و د حقونو وکی مګر د ملت د حقونو ساتنه يې ونکړه او نه يې دي ته وکتله چي پر دې باندي په څه توګه خطرونه بنا کېږي، څرنګه چي ځيني ورونه د شېرعليخان په عمر کي تر ده لوی وه سر يې ده ته نه کښته کاوه هغه و چي فتنې ولاړې سوې، ويني وبهيدې، ښارونه خراب سوه. امير په هرات ولايت کي د پښتانه يو له خپلو زامنو څخه والي مقرر کی مګر امير په مقررېدو کي د خپل زامنانو د پښتانه د ملک په ولاياتو کي يوه بله سهوه وکړه، ولي د پښتانه ملک قانوني ملک نه دی امير په خپل دغه حرکت

[96] رخي کښلي: کش کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره د فتنې او بغاوت موقعيت دوی ته ورکی.

لکه دمخه چي وويل سوه امير په وخت کي د هرات د محاصرې په خپله چوڼۍ کي وفات سو، له زامنو څخه يې شېرعليخان وليعهد سو، محمد امين خان او محمد اسلم خان[97] په معسکر کي حضور درلودی.

شېرعليخان يو خاين وزير له غلجو څخه درلودی چي محمدرفيق نومېده دی يې وپوئځاوه چي دا نور ورونه تر خپل لاس لاندې راوله، دا سې يې ورته وويله:-

ستا سلطه تر هغو پورې چي دا بې واکو واليان په تيره بيا هغه تر تا مشران دي موجود وي ټينګار نه سي موندلای. دا خبر څرګند سوه او د هغه چا تر غوږه چي په معسکر کي وه ورسېده هر يوه په دغه شپه مخ تښتي ته کښېښوه هر والي د خپل ولايت و لور ته ولاړ. شېر عليخان چي د دوی په تېښته خبر سو د هرات د ښار په تنظيم اخته او خپل زوی محمد يعقوب خان يې د هغه ځای والي مقرر کی په خپله بې له دې چي پر هغو ځايونو چي ورونو يې استېلا کړي وه تعرض وکی د بلخ لار يې ونيوله، هوډ يې وکړ چي خپل لوی ورور محمدافضل خان ته چي خلکو په درنه سترګه ورته کتله او هم د لښکر د خوا تر نورو ورونو مروجه و، چم وکی او تر خپل لاس يې لاندې کی.

چي د بلخ شاوخوا ته ورسېده ليک يې ورولېږه داسې هيله يې وړاند کړه:-

ته زموږ لوی او مشر ورور يې دا ښايي چي د وطن په اصلاح کي د فساد په ورکېدو کي او د ورونو په اتحاد کي زيار وباسې، زه عهد کومه چي ستا له امره به

[97] په کوټه چاپ کي دا نومونه: "محمداعظم خان، محمدحسن خان، محمداسلام خان" راغلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سر ونه پېچم او وانبکی د اطاعت ستا به غاړي ته وانه چوم.

محمد افضل خان چي د لیک د مضمون خبر سو ، په وغولېده ورته راغی (د) شېر علي زړه پوره سو دی یې ونیاوه بندي یې کی د هغه زوی عبدالرحمن مخ پر بخارا وتښتېده، بلخ د ده (شېرعلیخان) په تصرف کي سو خپل ورور فیض محمد خان یې هورې والي مقرر کی پخپله مخ پر کابل راوګرځېده.

وروسته یې لښکر غونډ کی د خپل وزیر محمد رفیق تر قیادت لاندي یې د محمد اعظم د مقابلي د پاره د کرم پر لور ولېږه، محمد اعظم د محمد افضل ورور په لومړۍ حمله مات سو مخ پر هند وتښتېده.

چي د دغه لوړني نومړو د کاره خلاص سو خپل زوی محمد ابراهیم خان ضعیف الفکر یې د کابل حاکم وټاکه پخپله د پاره د نیولو د خپل ورور محمد امین خان د کندهار وخواته وخوزېده.

چي د غلجو کلات ته ورسېده ورور یې سره له لښکره مخ ته ودرېده جګړه پېښه سوه په نتیجه کي د ده زوی محمد علي او امین ورور یې په قتل ورسېده، په اثر کي د دې واقعې پر دماغ د شېر علي وسوسو او وهمونو غلبه وکړه په نتیجه کي یې حکومت او اداره د لښکرو پرېښوول په قندهار کي د عزلت په کنج کي کښېنوست هغه وخت چي خبر د تغیر د حال او عزلت پیغام د ده و عبدالرحمن ته ورسېده له بخارا څخه د بلخ پر لور وخوزېده وروسته تر لږو جګړو یې د فیض محمد خان په اوږه هغه ألکه ونیوله.

د محمد اعظم خان سره څکه چي انګرېز ښه مخ نه وړی هند یې پرېښو بلخ ته ولاړی په عبدالرحمن پوري ملحق سو کار یې مروجه سو تکړه لښکر یې تیار کی د کابل

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښار ته يې هوډه وکړه د کابل تر رسېدو د مخه په باجګاه کې د دوی او د محمد ابراهيم خان د شېرعليخان د زوی د لښکرو په ميانځ کې محاربه پېښه سوه په نتيجه کې د محمد ابراهيم خان لښکرو ماتې وکړه په خپله ده کابل پرېښو ، د بيري څخه قندهار ته ولاړ.
په دې وخت کې محمد رفيق خان د شېر عليخان وزير په کابل کې و په ډېر ورين تندي يې د دوی هرکلی وکی په سلامتي او مبارکي کابل ته ننواته وروسته يې يوه ډله عسکر د جلال آباد و خواته ولېږله فتح يې کی، څرنګه چې خبره ورځ په ورځ درنه او کار سخت سو شېر عليخان د غفلت له خوبه ويښ سو او د غم و بېهوښی څخه پر سد سو ، بيا يې لښکر تيار کی مخ پر کابل ولاړ، په غزني او شېخ آباد کې د محمد عظيم او عبدالرحمن تکړه لښکرو سره مخامخ سو د جګړې اور ولګېده محمد عظيم بری وموندہ شېر عليخان ماتې وکړه مخ پر کندهار ولاړ، محمد عظيم په غزني ننووت خپل ورور محمد افضل يې د حبسه ايله کی وروسته څه ده څه د ده عسکرو د ده پاچهي ومنله.

دا بری چې يې وموندہ کابل ته وګرزېده محمد عظيم خان وليده چې محمد رفيق زيارکاږي چې نفاق او لګه درګه د خانانو او مشرانو په ميانځ کې واچوي څکه دی د پخوانۍ فتنې په جزا او دا چې خپل بادار يې پرې ايښی و او خيانت يې ورسره کړی و او استربل يې زيارکښه چې فساد واچوي په قتل ورساوه.

وروسته محمد اعظم لښکرونه راغونډ کړه د کندهار پر لور وخوزېده د غلجو په کلات کې د امير شېر عليخان سره مخامخ سو ، د دواړو خواوو لښکر سره ونښته شېر عليخان په دغه شخړه کې زښته زړه وري ښکاره کړه مګر د ده د زړه قوت سبب د ثبات د ده د عساکرو په سبب د ډېرو ماتو چې زښت يې بې زړه کړي وه ونه ګرزېده ناچار سو قندهار يې ايله کی مخ پر هرات ولاړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځو میاشتي وروسته د یوې ډلي سپرو سره مخ پر بلخ ولاړی او یو لوی شمېر د ازبکو او پښتنو جګړالیان یې سره ټول کړه.د فیض محمد خان تر لاس لاندي یې د کوهستان د سختي لاري ځخه پر کابل واستوله په پنجشیر کي د عبدالرحمن خان سره مخامخ سوه دواړو خواوو لاس سره واچاوه په دغه شخړه کي فیض محمد خان په قتل ورسېده ګویا د ده اقبال او ادبار، وفاق او نفاق واړو د ده مرګ غوښتی. شېر علي خپل توپونه ایله کړه ولاړ غرو ته وخوت پر هغه مخ بلخ ته ولاړ، ځرنګه چي پوهېده چي عبدالرحمن خان دی نه پسي پربېږدي له هغه ځایه ځخه هرات ته وغورځېده په هغه ځای کي یې سکته وکړه[98].

په دې وخت کي محمد افضل خان چي د علم او علماوو مین او د ظلم ځخه یې بد راتله وفات سو، محمد اعظم خان ورور یې استخلاف وکی.

چي پر تخت کښېنوست آرام سو خپل د مړه ورور زوی عبدالرحمن یې بلخ ته ولېږه او اسمعیل خان د محمد امین خان په زوی یې دی مړوجه کی چي وکولای سي هغه اور د فتنې چي د ازبکو او پښتنو په منځ کي لګېدلی و مړ کی.

(اعظم خان) خپل زوی محمد سرور خان یې د کندهار والي وټاکه، او خپل بل زوی عبدالعزیز خان چي په دغه وخت کي یې عمر شپاړس کاله و د هغه ځای د لښکرو په ریاست مقرر کی. دا ځوان رئیس غرور پر سر واخیست بې له دې چي پلار په خبر سي لښکر یې غونډ کی او د هرات پر لور یې وخوزاوه چي ګرشک ته ورسېده د شېرعلیخان د زوی محمد یعقوب خان سره مخامخ سو، ځوان رئیس نابېره د دوه سوه پیاده و سره د غلیم د لښکر پر قلب حمله وروړه یو توپ یې ونیوه، توپچي یې مړ کی د توپ پر سر کښېنوست د محمد یعقوب خان لښکر چي ولیده چي مرسته

---

[98] سکته (د لومړي دوهم او دریم په فتحه) = قناعت، صبر، دمه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه ورته رارسېږي له هره لور پر ده راوګرځېده ويې نياوه لښکر يې سره وپاشل سو لکه د شرقيانو عادت چي دی چي په وخت کي د رئيس د بايللو تښتي، دوی هم مخ تښتي ته کښېښو.

وروسته محمد يعقوب خان مخ پر قندهار حرکت وکی قندهار يې بې ټکه ټوکه لاس ته راووست، شېر عليخان چي دا خبره واورېده زړه يې قوت ومونده په سر کي يې هوډي جوش وخوړ د جمشيدي او فيروز کوهي سپرو سره يې د کندهار د ښار قصد وکی.

پاشلي عسکر يې د دې ځايه سره غونډ کړه، د خپله زويه سره د کابل پر لور روان سو د مقر په وادي کي چي له غزني شپږ فرسخه ليري ده د محمد اعظم خان سره مقابل سو دواړو خواوو هڅه وکړه چي استحکامات جوړ کي او خندقونه پرې کي. محمد اعظم چي واورېده چي شېر عليخان هم د مقابل لښکر سره يو ځای دی، بلخ ته يې خبر ورکی خاين اسمعيل يې راوغوښت، ولي پوهېده چي هغه د شېرعليخان و وينو ته ناست دی، ځکه چي د ده پلار يې وژلی و او خورا يې سپک کړی و. اسمعيل له بلخ څخه لښکر وخوځاوه په کوهستان کي يې پښه ونيوه هغه و چي دواړه لښکره د مقر پر دښت په جګړه سره ګډ سوه ده د کابل پر ښار تاړاک يووی د شېر علي خان په نامه يې دړغ پورته کی په دې خيال سره چي شېرعليخان به دی د پلار پر ځای په قندهار کي والي وټاکي.

په رسېدو د دې خبر د محمد اعظم پر لښکرو د نااميدی لښکرو بری ومونده بې اتفاقي پکښي ولوېده ځرنګه چي ځانونه يې د دوو لښکرو په منځ کي وليده او وپوهېده چي ازوغ نه سي رارسېدای په فکرو او خيالاتو کي يې اختلاف پيدا سو.

محمداعظم وپوهېده چي پر داسي لښکر چي په داسي ببره اخته دی بې زړه سوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی، مات دی او خاص بیا زړه وري د جمشیدي سپرو چي تل پر اطرافو د معسکر حمله هجوم وړي نه ښایي چي تکیه وکړه سي د بلخ وخواته وتښتېده د خپل وراره عبدالرحمن سره یو ځای سو شېر علیخان وروسته تر ډېر وخت هجرانه د کابل په ښار ننووت. د خلکو د خوا يې په ورين تندي هرکلی وسو، ولي دده د خپلو ښو اخلاقو او هڅه نه درلودل و ظلم ته د خلکو د محبوب درجه موندلي وه. محمد اعظم خان او عبدالرحمن ډېر زیار و یوست چي د ازبکو او هزاره لښکر غونډ کي د هزاري له لاري څخه د غزني خواته وخوزېده شېر علي د جګړي په ډګر کي ورسره ودرېده وروسته تر کلکو جګړو د محمد اعظم او عبدالرحمن لښکر مخ تښتي ته کښېښنو، مشهد ته ولاړه عبدالرحمن په دغه ځای کي د خپله اکا څخه بېل سو، بخارا ته ولاړ او په سمرقند کي يې استوګه غوره کړه تر ننه پوري هلته استېږي.

محمد اعظم د ایران په لار کي د نیشاپور په ښار کي وفات سو، دی یو مدبر، هوښیار سړی و، عدل يې خوښ و مګر ضرورت او طبیعي د زماني حوادثو دی ظلم او جور ته ولاړ کړی و. خپل ځوان زوی يې چي په حقیقت کي سبب د نا امیدۍ او د سلطنت د تلو د ده ګرزېدلی و، د قندهار د لښکر په ریاست وټاکه سبب دا و چي ده د پښتنو پر خانانو بروسه نه درلوده او د دوی د ناوړو اخلاقو څخه يې اندېښنه درلوده، بې عاره بې ننګه وه خیانت يې رذالت نه باله

ډېری له دوی څخه په دغو فتنو کي تر شل واره ډېر د غلیمانو په ډلو ننوتلي وه، دی صوفي مذهبه و چي په وحدت الوجود سره قایل و. لنډه دا چي امیر شېرعلیخان په سنه 1285 کي بې له یو جګړه کوونکي او ترټونکي چي په مخ کي دي يې ودرېږي، درلوونکی د بشپړي سلطې سو د انګرېز دعوت يې قبول کی د انبالي و خواته يې حرکت وکی انګرېز هغه پخوانۍ معاهدې چي د ده د پلار او د دوی په منځ کي سوي او د حیلو د چمو ډکي وې اوس يې په نورو زیاتي وعدو او قولو ټینګي کړې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هغې خوا چې راوګرزېده خاين اسماعيل خان يې سره له نورو ورونو و هند ته ويوست خپل توريالى او مېړه زوى محمد يعقوب خان يې له وليعهدۍ څخه ويوست او د ده وړور عبدالله خان يې سره له دې چې په عمر کوچنى و په سبب د ده د مور وليعهد وټاکه. څه بد شى دى شهوت. سترګې د حق د ليدو څخه ړندوي عقل د سمې لارې څخه تېروي په کېږه[99] کې يې اچوي.

محمد يعقوب خان هرات ته ولاړى هلته يې د سرکښۍ جنډه پورته کړه په سرکښې کې څومره وخت تېر نه سو چې د پلار له خوا کابل ته وغوښت سو، سره له دې چې د پلار پر لښکر بريالى و بيا يې هم د پلار غوښته ومنله پلار يې پر ځاى د دې چې دى ونازوي په محبس کې واچاوه، امير لا په خپل مقصد نه و کامياب سوى چې د اجل لښکر يې پر نوي وليعهد تاړاک راوى.

په سنه 1295 کې د روس وفدونه[100] امير ته راتله په دې سبب وسوسې او اندېښنې د انګرېزانو لويانو ته ولوېدې يو سفارت يې چې له څو کسو مهندسانو او زرو سپرو څخه جوړ و، د امير حضور ته ولېږه، امير په دې سبب چې انګرېز له څو کالو راهيسته هغه کلنې مواجب بې سببه پر شلولې وه د سفارت له قبلولو څخه يې نټه وکړه.

پر انګرېزانو دا وضع بده ولګېده په خښم په زښت ظالمانه ورځ يې د پښتانه پر وطن لښکر وروخوزاوه.

---

[99] کېږه (فشار پر دوهمه څپه دئ) = کنده، ژوره.

[100] په کوټه چاپ 141 مخ کې د روسي وفدو پر ځاى "رومي سفيران" ليکل سويدي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم فصل

په بيان کي د بېل بېل کامو چي په افغانستان کي استوګه لري او اخلاق، عادات، مذهبونه د دوی او دغه رنګه توضيح د حکومت د دوی چي په څه توګه يې په دې ښارو کي کوي؟

لو ټولی چي په دغه اُلکه[1] کي استوګه لري او هم په شمېر ډېر دي هغه پښتون کام دی. د دوی د استوګي ځايونه د ملک جنوبي او شرقي جنوبي خوا ده.

په دې جنس کي حقد او حسد، کسات اخيستو ته هڅه درلوول، د جګړو او حربونو غوښتل، په کوچني سبب سره ژر په خښم کېدل ډېره مونده کېږي. او دا خويونه د دوی د انهار[2] څرګند ېږي، تندي يې تل تروه وي.

که څه هم په ځيني کارو کي حلم او نرمي کوي مګر خوشحال سړي لږ پکښې پيدا کېږي، زيږې خبري کوي، درانه اوازونه يې دي، دا دواړه پر هغو لوړني اخلاقو د دوی او پر زيږوالي د دوی د طبيعت دلالت کوي.

لګو درګو، نتنو[3]، تاړاک وهلو، مال وړلو ته ډېره هڅه لري. له دې سببه چي زړه

[1] اُلکه: مځکه، سيمه، وطن.

[2] مراد يې ښايي (طرز، ډول) وي؟

[3] نتنه: خواری. جمع يې (نتني) ده او (نتنو) د (نتني) مغيره شکل دئ (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

وري او اقدام او طبيعي هڅه و جګړو ته يې په ختمه کي اخښلي ده د صديو راهيسته طبيعت دوی ته داسي ترتيب د عسکري نظام ور ښوولی دی چي د نن ورځي د نظام سره نژدې باله کېږي.

هغه په دې توګه دی چي صفونه ودروي ښه ټينګ ترتيبات يې وکي ضابطان يې د لويانو او کوچنيانو مراتب ټاکي. چي د جګړې ډګر ته يې باسي لويان يې په وړاندي وړاندي د لښکر ځي. چي د جګړې اور بل سي ضابطان استربل ونيسي، لښکريان جګړې ته لاس ورته کي ضابطان يوازي امر يا نهي کوي، اړي د پرمخ تلو يا پر شا کېدو. د ښې او کيڼي او تله او ولاړه ګرده امرونه کوي د دوی دا خوی دی چي يو وګړی يې د لښکر څخه وتښتي، وژني يې.

لکه د اصفهان په جګړه کي چي پېښه سوه يو ضابط و، چي خپل يو لښکري وګړی يې د تښتي په وخت کي وليده هوډ يې وکړه چي مړ يې کي، هغه وګړي خپل ښی لاس ورښکاره کی چي غوټ پرې و، دپاره د دې چي د سزا وژغورل سي ضابط که څه هم دی د مرګه وباخښه ليکن د ځنمه يې خلاص نه سو.

په تښته يې خوښ نه و، امر يې وکی چي بېرته لښکر ته ولاړ سي، او ويې ويل: ای نرښځيه !آيا کيڼ لاس دي نه درلود او داسي به يې وبولو چي کيڼ لاس دي هم پرې سوی و، غاښونه دي د غليم د غوښو د پرېکړن دپاره درلوده، ځغله !د ژوند تر وروستنی سګلی پوري د غليم سره جګړه وکه !

د ضابطانو يې دا وظيفه ده چي د لښکرو ترتيب کوي، او تنظيم د دوی ساتي. امر کوي او منع کوي، سربېره پر دې هغه چي د جګړې پر ډګر مړه وي د ډګره يې راباسي چي د غليم د اهانت تر لاس او پښو لاندي نه وي پراته، مګر هغه څوک چي د تښتي په وخت کي مړه کړه سي په کورته جواز نه ورکوي چي ښخ دي کړه سي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لښکري وګړي يې د خپلو مشرانو داسې په خوله دي چې مثال يې په هيڅ يوه کې د متمدنو لښکرو د نړۍ نه ليده کېږي تر داسې حده چې که په دښت کې سره پاشلي او ځرګند سوي وي او دوه وګړي هم يو ځای نه وي که د يوه سړي ږغ واروي چې دوی د خپل مشر حضور ته ورغواړي په زښته غورځانده ورځ بلنه مني او د پاره د اروېدو د مشر د وينا راغونډېږي او که بـه د لـوړي يې ځکندن وي ډوډۍ تـه ورسېږي تر هغه تېرېږي د غوښتونکي د غوښتو پالنه کوي.

د دوی له ښه اطاعته څخه يوه دا ده چې په وخت کې د يو ښار د فتح چې د دوی مشران امر وکي چې پر اهاليو دي تعرض نه کېږي يو لږ حرکت هم چې خلکو تـه زيان رسېږي د دوی څخه نه پېښېږي، تر داسې حده چې که د زرو او جواهرو او ګېڼو ډکې ښځې پر دوی پېښې سي دوی ورته ګوري هم نه.

يو وار داسې پېښه سوه چې په اصفهان کې په لومړي وخت کې د اشرف د تخت د کښېنستو د دوو پښتني کامو په منځ کې جګړه ولوېده، شخړه خورا درنه سوه، قتل او قتال پېښ سو دوکانداراتو خپل دوکانونه وتړله چې تاړاک ونه لوېږي، د اشرف له حضور څخه امر وسو چې دوکانونه دي خلاص کړه سي، او داسې اعلان يې وکی هر چاته چې زيان ورسېدی زه په خپله د هغه د زيان د برېا کېدو ضامن يم. جګړه ډېره اوږده سوه ليکن يو لږ زيان هم خلکو ته ونه رسېده.

د دوی ټوله مړونه د وسلې په استعمال او توره وهلو عادت دي په سپارلي کې زښت ګرنديان دي، په اوس وخت کې يې د توپک په استعمال کې هم عادت او تجربه موندلې ده.

د امير دوست محمد خان له عصر څخه يې ترتيب او تنظيم تـه لښکرو په جديده توګه لاس اچولی دی که څه هم علماً نه دی ليکن عملاً يې ښه لاس پکښې پيدا

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړی دی، د منظم لښکر شمېر يې شپېته زره ته رسېږي.

يو لوی شمېر د دوی څخه لکه:- د کندهار، غزني، جلال آباد استېدونکي هڅه د ښارو او د کلو استوګي ته لري ليکن د خپلو نورو ورونو په شان د دوی ژوند هم په زېږه توګه دی، آرام ته هڅه نه لري په معشيت کې زېږه دي. د دنيا له خوږو څخه يې په لږ سکته[4] خوښه ده، پسه د پوسته سره خوري.

پسه چې حلال کې وړی يې پر اور سوځي، الووی يې کې بيا يې نو غوښې وچې کې وېي ساتي، غذا په چمچه[5] نه خوري د غذا لوښي پر سترخان نه ايږدي پر مځکه يې ږدي په لاس ډوډۍ خوري. د سرت)صورت(صفايي او د لباس تنظيف ته هڅه نه لري، په نظافت کې د استوګې د ځايو هم زيار نه باسي ښارونه خپل هم د ګندګيو څخه ځو مري نه صفا کوي. هم د غه وجه ده چې ډېر ښارونه د دوی ليده کېږي چې د قاذوراتو[6] خلاص نه وي او ډېر داسي هم پېښنه سي چې د حيواناتو لاښونه د دوی په عسکري ځايو کې پراته وي، په ليري کېدو يې دوی سر نه ګرزوي.

ډېر د غرو او کلو استېدونکي چې ډوډۍ وخوري لاسونه نه مينځي، په ږيره يا د بدن په پوست پوري يې موږي. ځيني د دوی چې نوي کالي واغوندي لستوني يې غوړ کې د دې دپاره چې د ده غنا او ثروت ځني ښکاره سي، چې دی په نوو کالو ځومري پروا نه کوي.

دوی ټوله که پر دښت استېږي که په کږدۍ کې او سېدونکي ځانته عجب کالي په

(4) سکته: قناعت.
(5) چمچه: کاچوغه.
(6) قاذورات: مرداری، امبار.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عجب شکل له ورېيو ښخه جوړوي لکه د فیل شونډ کان اوږده لستوڼي ورکوي چې تر مڅکې رسېږي، دوی يې کوسی بولي، دوی يوه دغه ډول جامه هم لري چې لستوڼي يې لنډ او تر ورنو پوري اوږده وي سدرۍ نومېږي لږ داسي ښېښېږي چې دوی دي خپل لباس تر زړېدو د مخه الیش کي.

د ښارو او سپدونکي خپل کالي له زيږو ټوکرانو ښخه چې د ورېيو دي جوړوي، چې دوی يې برکه بولي د هغه ښخه تنګي جُبې، چوخې جوړوي، لستوڼي يې لنډ وي رنګ په رنګ، د چيټ څنډې وراچوي، په ژمي کې د اوښ پوست اغوندي، په پښتن او اش کې يې زينت زيار باسي تر داسي حده چې په پوست والي کې لکه وربښم داسي سي ژړ روښان رنګ وکاږي، د وربښمو کار پر کوي، چوخې څني جوړوي هغه چې کارکوونکي ډله يې اغوندي لنډ وي چې تر زنګنو پوري رسېږي او لستوڼي يې تر څنګلو پوري وي پوستینچه يې بولي.

لويان او ماړه خلق يې اوږد رقم د هغه اغوندي چې تر بجلکو پوري رسېږي او اوږده لستوڼي يې وي، پوستين[7] يې بولي. غتان او مشران د دوی چوخې د کشمیر د شالو ښخه او پوستين د سمور او سنجاب ښخه جوړوي. ډېر پښتانه شنې بګړۍ تړي ليکن سرداران او غتان يې د کشمير د رنګارنګ شالو بګړۍ تړي. د تودو ښارو استېدونکي يې چوتې او موچنې په پښو کوي، سدرۍ اغوندي تر زنګنو پوري قميصونه اغوندي، لوی لستوڼي يې وي.

ډېر له دوی ښخه پلن پلن ملابندونه تړي چې د ټټر لاندي ښخه تر ورنو پوري رسېږي، ډېر کامونه د دوی ښخه د سر وربښتان نه خريي، يو اوږده کوڅۍ پرېږدي

---

[7] مولانا پوستين او پوستينچه د اوښ د پوستکي ښخه بللي دي. په هغه وخت کي به يې د اوښ د پوستکي جوړوله، مګر په اوس زمانه کي يې د پسه د پوستکي او نورو پوستکو ښخه جوړوي، (مترجم).

(c) ketabton.com: The Digital Library

اويي يې. ښځې يې اوږدې جامې اغوندي خاص ډول ملا بندونه و تيو ته نژدې چې تې يې ښكاره وي. ډيرې غرځنې ښځې يې د آس د لكۍ وريښتان پرې كې په خپلو وريښتانو پورې يې ونښلوي. د غلجو ښځې د تندي وريښتان واويي، ټيكى ځنې جوړ كي پر تندي يې راوځړوي چې اوږدوالى يې تر پزې او په بره تر ټېكو پورې رسېږې لكه يو كړدى برقع داسې ښكارېږي، په غوږو د سپينو زرو، او سپنې، مسو، بلورو درنې خپرې ځړوي.

غتيان او واك درلوونكي د پښتنو پر چوكۍ او تخت نه كښېني د ناستې ځايونه فرش كې، بالښتان ايږدي لكه نور غتيان و شوكت او عظمت ته په ځومره ستركه نه ګوري، د ډوډۍ خوړل د كوچنيانو او نوكرانو سره ننګ نه بولي.

د غرو او د دښتو اوسېدونكي ګلې او رمې پيايي ډوډۍ ګټې، ځوك و ځوك يې كښت هم كوي، په دوى كې سوداګر لږ دي مګر د لوهاني په كام كې ډېر دي چې په غرو كې استېږي. ډېر وګړي د دغه كام څخه د تجارت په ذوق كې عجيب كيفيت لري، مالونه پر اوښانو بار كې چين او نور د سايبيريا ښارونو ته يې رسوي له هغه ځايه اناطول[8] ته ځي بيا پر شاوخوا د هند طواف كوي.

دا كام د نورو كامو څخه په لباس كې بېل دى، د دوى بګړۍ ځلور متقابل كنجانه[9] لري چوخې يې لكه د ارناود[10] او د آذربايجان د اوسېدونكو داسې دي چې پورته خواته تنګې، لمن يې پراخه په ملا كې ډېر چونړونه لري.

---

[8] اناطول د تركيې پخوانى نوم دئ (مرتب).

[9] كنجانه: كونجونه، كونجه.

[10] د يوې سيمې نوم دئ. په كوټه چاپ كې دا نوم نسته. هورې يې يوازې "آذربايجان" كښلې دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ښار او سپډونکي کښت کوي، درختي او باغونه ايږدي د صنعت خاوندان لکه آهنګر، ترکاڼ، ګنډونکي په دوی کي لږ مونده کېږي. ډېر داسي دي چي دوی تجارتي شغل نه لري مګر د کندهار او سپډونکي چي تجارت ته ښه هڅه لري ډېر سوداګر د دوی د طالب العلم د طبقې څخه دي.

پښتانه د حکومت په کار کي او د دفتر په ضبط و ربط کي بشپړه پوهه نه لري ټول دغه کارونه د قزلباشو په لاس کي دي، دا هغه کام دی چي د نادرشاه د لښکر څخه پاته سوی دی.

د اسيرانو خرڅلاو که څه هم کافر وي، جايز يې نه بولي د خوارانو او مسافرانو پالنه او عزت کوي، ډېری يې داسي دي چي غلا بده بولي. که څه هم خپله دوی په تاړاک سرلوړي کوي.

بېربډونکي نه دي، فرق په منځ کي د غلا و تاړاک لکه فرق په منځ کي د ضعف او قوی دی، بد عملونه او عادتونه چي له عيش او عشرته زېږي په سبب د بدوي اخلاقو په دوی کي لږ ليده کېږي، ځکه چي خوار غريب دي ډېر ځله د دوی دوستی د توزني هيلي[11] خالي نه وي، د دوی ښځي چي په ښارو کي استېږي مخونه پټوي، هغه چي په دښتو او کلو کي استوګه لري مخونه يې لڅ وي، د نرو سره ګډي وي د سرو سره لاس په لاس کي ګردی دائره جوړ کي د ښادی په وخت کي رخسېږي ځيني وختونه په دغه توګه يو ازي په اخترو کي رخس کوي دا رخس په دوی کي اتڼ بولي.

د غرو او دښتو د اسپډونکو دا رشه[12] ده چي په ښادي کي د ناوي پلار او خپلوان

---

[11] توزنه هيله = طمع ـ ټيټوالی.
[12] رشه (فشار پر لومړی څپه دئ) دود دستور، رسم رواج.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او همسايګان د واده په سحار راغواړي د زامه[13] او ناوي د پاره لکه چي عادت دی کالي يې جوړ کړي وي دوی ته يې ښکاره کي وروسته زوم په دغه محفل کي راوبولي هغه کالي چي يې ده ته جوړ کړي وي وروسته تر فاتحي[14] تر ويلو يې په واغوندي کتې مټې دغه توګه ښځي د ناوي سره کوي. وروسته ناوې په ډول او سرنا سره د زامه کره وړي، هلته يې چي ورسوله په هغه خونه کي چي خاص د دې د پاره ښايسته سوې وي کښېنوي، نجوني رنګ په رنګ مېوې او خوږې راوړي د ناوي پر سر يې وپاشي مېلمانه نر او ښځي خوږې خوري، ناوې د مېړه په کور کي څو ورځي ګوښه ناسته وي ځان چا ته نه ښکاره کوي، څو ورځي وروسته د کوځه ګی نجوني ناوي ته راسي د اوبو لوښي يې پر سر وي ناوې هم پر سر د اوبو لوښي واخلي ورسره ولاړه سي پر لاري خوښۍ کوي، سندري وايي، ځي په دغه توګه ولې ته ورسېږي لوښي ډک کړي بيرته په هغه ډول کورو ته راځي له دغي ورځي څخه ناوې ګوښه ايله کي معاشرت پيل کړي.

د منګلو د کام او دَوَړو دا رشه ده چي د ناوي پلارګنۍ او مېړه به په ښادي کي اتڼ کوي دغه دواړه لوړني کامونه يو عجيب عادت لري چي ځوانان يې په موسمي يا د اختر په روځو کي د يوې خوا ورځه او د بلې خوا بربټ خريي چي ږيره لري يوه خوا د ږيري وخريي، دا بله خوا يې پاته وي.

په عادي ورځو کي په توره لوبي کوي خپل توريالیتوب کتونکو ته ښکاره کوي، د دواړو کامو اولادونه په ښايست کي مثال او جوړه نه لري هر چيري چي په سترګه سي زړه وړي.

---

[13] زامه: د زوم مغيره شکل.
[14] مراد يې د نکاح دوعا ده (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي صدق او محبت کي يو له بله تنافس[15] او خلوص په وړاندي کېدو کي د قربانيو کوي تر داسي حده چي ځيني خپل پسونه مذبح[16] ته وړاندي کوي د ختځکو دا عادت دی چي ښځي يې په غم کي مخونه په رنګ او خاورو لړي خپل مخ په ځيږو وهي او په نوکانو يې شکوي[17].

د ټولو پښتنو دا عادت دی چي درې ورځي تعزيه دارانو ته ډوډۍ ورکوي هغه څوک چي ډوډۍ ورکوي په دې توګه وي په ډيرو کامو کي داسي ده چي د غم خاوند په خپله مړی ورکوي او په ځينو کي د همسايه او نزدې کليوالو پر اوږه وي، په خپله د ماتم کور د مړی د ورکولو په کورته خلاص وي.

کليوال خپلو زامنانو ته رخس ورښيي يو ډول لباس ور جوړوي چي لکه د فرنګي کون[18] (Cone) د هري خوا چوټان لري د خوښۍ او رخس په وخت کي يې په اغوندي. د کليوالو چي مولود وزېږي دا يې پر يو لوړ ځای د کور که څه هم نيمه شپه وي ودرېږي درې واره په لوړ ږغ د شکر په ډول د زوکړي خبر خلکو ته رسوي.

پښتانه ټوله سنيان او د امام ابو حنيفه (رح) په مذهب دي په لمانځه او روژه کي څه ښځه څه نر څه ښاري څه غرځني ځان نه سپموي، توری کام شيعه دی تل سني

---

(15) تنافس: فخر کول (غيات).

(16) مذبح: د حلالېدو ځای، مسلخ.

(17) په کوټه چاپ کي پورته مطلب داسي ژباړل سوی دی: "د دواړو قبائيلو ځلميان ښايسته الکان چي هر چيري خوبصورته او جاذب نظر ځوان ووينې، هغه تر لاسه کړي او بيا ډېر په اخلاص سره د ده په حضور پسه وړاندي کړي، تر دې هنده چي ځني خو دومره مبالغه کوي چي د خپل پلار مخي ته هم دا جرأت وکړ او د خپلي ميني دپاره مين ته پسه وړاندي کړي.

(18) د اروپايي مېرمنو يو ډول خولۍ ده چي مخروطي شکل لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همسايګانو سره په جګړه دي په لمانځه او روژه اهمن (؟) نه دي.

د حسين (رض) په ماتم کي په تېره بيا د محرم د مياشتي په لومړيو لسو ورځو کي زښته زيار باسي ټټرونه، شاوي، مړوندونه لخ کي په خنجرانو يې وهي، د کاکړو په ځينو قبيلو کي که څه هم د اسلام په دين دي بيا هم پاتي طريقې د مزدکيانو په دوی کي ليده کېږي. مزدک د قباد په زمانه کي يو سړی و چي د نبوت دعوه يې کړې وه په خپله قباد چي د فارس کسرا و او ځلوېښت زره فارسيانو د ده متابعت قبول کړی و، د ده د دين دا اصول دي چي مالونه او ښځي مشترکي دي ولي دوی دواړه جګړې او مرګونه له دغه دوو شيو (شيانو) بولي که خلق په دې دوه شيه کي سره شريک وي دا هاړ و دوړ او نفاق به په کورته ورک سي ځای به يې آرامي او راحت ونيسي.

قباد چي مړ سو او د ده زوی نوشيروان چي په عادل سره مشهور دی پر تخت کښېنوست د دې بدعت په شريعت کي يې خيال وکی نو يې شارع راوباله په ډېري خوښۍ يې د ده هر کلی وکی خپله خوښي او رضامندي يې ده ته ښکاره کړه ويې ويل:-

زما دا ستا بديع شريعت خوښ دی غوره کړی مي دی، مګر ببرېږم چا ته يې اظهار نه سوای کولای، ځکه چي نه پوهېږم شمېر ستا د پيروانو څومري دی آيا د مخالفينو شر دفع کولای سي که يه؟

شارع خپل ټول تبعه هغه ځای ته چي نوشيروان ټاکلي وه راوغوښتله حاضر سوه ده ته يې ښکاره کړه، نوشيروان ټول واخيسته تر تيغ يې وکښه، پرته بې درو کسو چي يوه د مزدک ماينه وه بل وګړی هم ژوندی ونه ووت. دا کار چي نوشيروان وکی په مشوره د خپل وزير بوزرجمهر يې وکی ده ته يې ويلي وه. دی (شارع) په

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځرګندېدو کي د خپل شريعت دا هوډ لري چي د نرۍ د مخه د پاچهۍ ريښه وکاږي ځکه چي پاچهي پر مال او نسب ولاړه ده په دې توګه چي ښځه او مال مشترک سي سلطنت به وجود ونه مومي.

خواجه نظام الملک[19] په خپل تاريخ کي وايي چي دا د ايران او سنۍ ډله د اباحت[20] واکي لري د هغه مزدک له اتباعو څخه دي، او دا طريقه يې له هغه وګړو څخه چي د نوشېروان د توري يې ژغور موندلی و په ميراث راوړې ده، دغه رنګه د خوست او کرم په اوسېدونکو کي ځيني د خوارجو او نواصبو عادتونه ليده کېږي، د محرمي د مياشتي په ړومبۍ ورځ يو هيکل جوړ کي ښخوي يې د عاشورا په ورځ يي بيرته راوکاږي تکبيرونه او تهليلونه وايي، خوښۍ کوي غاړه يي غوڅه کي دغه ډله سنتي هم بده بولي.

پښتانه که څه هم په دين او مذهب کي ډېر متعصب دي ولي د بل دين د وګړو سره جګړه نه لري شيعه يا نا مسلمانه چي خپل د دين مراسم پر ځای راوړي دوی نه ځني ګوښه کېږي او هم هغه څوک چي ورېږ د لوړو مرتبو وي چي په حکومت کي دي ورکړه سي دوی يې نه منع کوي.

تاسي په خپله وينی چي د پښتانه په وطن کي د منصب خاوندان شيعه قزلباش دي هر پښتون په سبب د دې چي پښتون دی ځان د خلکو اشراف که څه هم فقير وي او داسي ګڼي چي بشپړ ايمان او خالص اسلام پرته بې پښتانه او عربه په بل جنس کي نسته.

هر کام چي يو کار ته ولاړېږي هرو مرو خپل مشران او غتان راغونډوي مشوره

---

[19] په کوټه چاپ کي يې: "خواجه نظام الملک طوسی "کښلی دئ 154 مخ.

[20] په کوټه چاپ کي: "اباجيه "دئ. اباحت په لغت کي "مباح ګڼلو "ته وايي (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي چي دوی يې جرګه بولي.

که د يوه کام وګړي د بل کام وګړی مړ کي هغه کام چي وګړی يې مړ وي د کام هر وګړی په بېل بېل ډول پر ځان واجبه بولي چي د قاتل له کامه يو وګړی مړ کي. د حاکم په کسات اخيستلو نه ست کېږي که څه هم کلونه تېر سي تر دې هوډه نه تېرېږي تر هغه وخته چي په خپله قاتل دوی ته ننواتي ورځي، دغه رنګه ده که عائله د يوې قبيلې عائله د بلې قبيلې په قتل ورسوي.

پښتانه د هغه چا په ساتنه کي چي دوی ته يې پناه ور وړې وي زښته ډېر زيار باسي، په مالو او ځانو د ملتجي[21] مرسته کوي.

پښتانه څه د ښار او سپړونکي څه د دښتي د ډېرو څخه يې کوچنۍ کوچنۍ توري وي چي سپلاوه او توره يې بولي او دغه رنګه سم سم خنجرونه او نيره، ټوپکچې، ټوپک چي ورڅخه وي د غرځنيانو ټوپکونه ډېر ځله پليتـه يي[22] وي د کور او کامو په منځ کي تل جګړې وي. ډېر ځله داسي پېښه سوې ده چي زوی پلار او پلار زوی وژلی دی، د دوو کامو په منځ کي جوړه نه کېږي تر څو چي خوښـي سره ونه کړي.

غرځنيان تر څو چي زور او جبر ونه ويني امير ته سر نه کښته کوي تل يو موقع ته ګوري چي د امير د غوښتو بار له خپلو اوږو وغورځوي ځيني کامونه په جواريو ځيني په ړدنو ځيني په اوربشو ځيني په غنمو شپه تېروي، ډېری يې دا دي چي

---

[21] ملتجي "التجاه کوونکی. التجاه "پناه وړلو" ته وايي (مرتب).

[22] پليته يي (پلته يي) ټوپک يو راز پخواني ټوپک وه چي د پټاکۍ پر ځای به يې يوه کوچنۍ پليته درلوده او د ټک پر وخت به يې دغي پليتي ته اور اچاوه او ټوپک به ټک کاوه. پليته يي ټوپکو ماشه نه درلوده (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوښي او کورت خوري. په ژمي کي د غوښو ښوروا او کورت په اوبو کي ګډ کي پاخه يې کي خواړه ځني جوړ کي پر کور چي وي ډوډۍ پر تبی. پخوي په سفر کي ډېره په اوړو کي ونيسي تر اور يې لاندي ايږدي چي پخه سي دا ډول ډوډۍ دوی کاک بولي، په ځينو کامو کي لکه (يوسفزي) او اڅکزي پياز لږ مونده کېږي چي بېګانه سړی ووينې غوړژبي او زاری ورته کوي، موږ ناجوړ لرو هيله کوو چي يوه دانه پياز راکې ښايي چي په هغه کي زموږ د مريض د پاره شفا وي.

د اڅک کام ډېر وخت د غارت او غلا په هوډ پر قافلو تاړاک ووري لار يې ونيسي په ټوپکو او نورو حربي سامانو جګړه ورسره کوي که يې برى ونه مونده نو په يوه يا دوي أُقي[23] پيازو د قافله والو سره روغه وکي.

يو وخت داسي پېښه سوه چي محمد اعظم خان چي هند يې پرېښود د يوسفزو پر کام راغی د يو خان په کږدۍ کي کښېنته سو، خان په ډېره چابکي ولاړ سو له تندي يې خوښي اوريده نابېره يې امير ته يوه دانه پياز راوړ ورته کښېښود.

ټول پښتانه د وليانو قبرو ته عقيده لري او زيارت ته يې ځي قرباني. او خيراتونه پر کوي. ځيني په دغه عقيده کي تر حد تيرى کوي، لکه چي د افريدو څخه يو سړى و چي په غلا، چور او چپاو مشهور و پر يو سړي پېښ سو غوښته يې هغه څه چي لري ټول ځني واخلي هغه سړي د خدای (ج) او رسول (ص) روی ورته شفيع کی ايله يې نه کی چي د شيخ ملا يارمحمد زيارت يې ورته شفيع کی هغه زښت وبېريده هولکي سو ويې ويل:-

"جل جلاله کفر ته دي واړولم"، دی يې ايله کی خپله لار يې ونيوله. ډېر کامونه او

[23] أُقه: نيم رطل دی. ژباړن (رطل = نيم من دی چي دوولس اوقي کېږي "غياث").

(c) ketabton.com: The Digital Library

د درو استېدونکي بازيو او طرب[24] ته هڅه لري چي له کاره يې لاس وخېژي سره غونډ سي اتڼ واچوي ، آس ځغلوي په تـوره لوبي کـوي. هغه چي پـه سړو د واورو څخه ډکو غرو کي استوګه لري لکه خوست او کرم رنګونه يې سپين دي او هغه چي په تودو ځايو کي لکه قندهار او جلال آباد کي او سبړي غنم رنګه دي.

دا يې يوه ديني طريقه ده چي يو ځني مړ سي څه روپۍ يې د مال څخه وباسي په نامـه د لمانځـه د اسـقاط يـې ملايـانو او خوارانـو تـه ورکـوي، د ښـار او کلـو اوسېدونکي زښت شـوق لـري چـي د صرف، نحـو ، معـاني، بيـان، فقـه، اصـول، تفسير، حديث، منطق، فلسفه او حسـاب علوم ووايي، ځيني يې د طب علـم هـم وايي.

تر هغه وخته چي يو طالب يې په تحصيل اخته وي عامو خلکو په خوښۍ سره د ده ډوډۍ پر ځان بللي وي ورکوي يې. هر څوني چي د طالبانو بسبړي سحار و ماښام يې ورکـوي، کـوچنی طالـب کـور پـه کـور ګرځـي ډوډۍ ټولـوي، پـر ځينـي خـواوو باندي داسي ده چي ډوډۍ چي د طالبـانو دپـاره ايښـو سـوې وي او کـوچنی طالـب رانه سي کور والا يې خوړل جايز نه بولي.

په دې ښارو کي علماوو ته زښت لوی شان او برم حاصل دی لو روحاني سلطه لـري په اهاليو کي د دوی وينا زښت رسوخ لري تر داسي حده چي غټان او اميران ځني بېرېږي ولـي د عـامو زړونـه واړه د دوی پـه منګـل کـي دي، هر وخت چي وغـواړي کامونه د امير پر مخ ورولاړوي.

لوی شمېر له علماوو د اميرانو څخه ځانونه ګوښه کوي او هديه نه ځني قبلوي سره

---

[24] طرب: ساز، موسيقي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دې چې د دا نورو خلکو څخه هدیې او تحفې اخلي. د حکومت و غټانو ته ورتګ ننګ ورته ایسي، چې حاکم یا امیر د اُلکې[25] د ده و لیدو ته ورسي دی لکه د خپلو امثالو مخې ته چې ولاړېږي یا یې هرکلی کوي د هغه استقبال او هرکلی یې پرخوانه هوارېږي[26].

د دې سبک او سلطې له لامله ځیني وختونه ډېر مضر عملونه له دوی څخه پیدا کېږي چې شرع او عقل دواړه یې نه مني څرنګه چې پر ځیني وګړو باندي چې د ده د هوا د غوښتو څخه مخالف وي عمل وکي د کفر یا فسق حکم وکي بلکه د پاره د دې چې یوازې دی حکمران وي یو د بله هم د کفر حکمونه سره کوي په تېره بیا په دې اوس وختو کي چې په هند کي وهابیه مذهب څرګند سو، یو چا چې څه سبک او سلطه ومونده له نورو بری او خلاصې په دې توګه وبلله، چې د وهابي حکم به پر وکي او بدنام به یې کي، او د وخت حاکمان پر جزا او سزا د هغه کسانو راولاړ کي چې پر دوی یې د کفر حکم کړی دی.

لکه په قندهار کي چې پېښه سوه. یو لوی ملا پر شیعه د کفر حکم وکی، اهالي یې پر وخوځوله قتل او قتال پېښ سو، ویني وبهېدې، کورونه چور سول، دوکانونه وتړل سول.

دغه رنګه په کابل کي پېښه سوه.

ځیني علماوو پر شیعه ګانو د کفر حکم وکی، د هغه په سبب په منځ کي د سني او شیعه جګړه ولوېده په میاشتو اوږده سوه، ځینو بیا ځان د طریقت په نامه موسوم

---

[25] وګورئ: د همدې متن 14 ـ 92 مخونه.

[26] پر خوا نه هوارېږي، یعني نه یې سي منلای. زړه یې نه غواړي (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړی وي، د ارشاد پر وساده[27] ناست وي د زیارت کوونکو د پاره یې خاص ځایونه نیولي وي په ټاکلو وختو کي هغو ته ډوډۍ ورکوي.

عزت او نفوذ د ونیا او ډېربنت د ډوډۍ ورکړن د دوی په هغه اندازه ده چي نور یې دوی ته د هدیې او نذر په توګه ورکوي. ځینو د ښه سلوک او سرببرني اصلاح په سبب د عامو په زړو کي ځای نیولی وي لوړ مقام او بشپړه نفوذ وموندي په زړو وګړي د هري ګوښې څخه عقیدتاً مخ ورته راونیسي تر هغه څو د ده په ځای کي استېږي د ده ډوډۍ خوري د ده کور هر وخت له سوو ډولو خوړو او اشربه[28] او پوښاکو تش نه وي، ځینو بیا په ځینو ځایونو کي ځان لره بېل حکومت غوره کړی وي، د خپله ټکه څخه استفاده کوي د خپل ټک ساتنه کوي له همسایه مهاجمینو څخه یې ګوانبي او کله دوی په خپله پر هغو هجوم وروړي، او پر دې خپل اقدام دیني دلیلونه وایي.

له دغه ډلي څخه عبدالغفور دی چي د صوات اخند یې بولي او پر صوات او بنیر تسلط لري د پښتانه ښارونه ټوله او هند او بخارا پر ده اعتقاد لري. دی فقیه زاهد سړی دی، لږ خواړه خوري، خیرن اغوندي، زیږ اوسي. په ږدنو او جوارو ژوند کوي، د بوزې شیدې خوري د غره په وښو ګذاره.

یو لوی شمېر د مریدانو څخه د ده په حضور کي حاضر وي داسي کسان چي پر انګرېزانو یې تاړاک وئ[29] او بری به یې مونده. فرمانونه یې شاوخوا لېږله خلق یې جهاد ته رابلله پر ده باندي په زړو زرو کسان راټولېده. د ده مرسته یوې هندي وهابي ډلي کوله، چي د سید احمد وهابي مصاحبین وه، او د سني مسلمانانو د

[27] وساده: نیالي، کوربچه.
[28] اشربه: د چښلو شیان.
[29] وئ = وړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بيري د هند د خوا وشا څخه صوات او بنير ته تښتېدلي وه او هلته يې استوګه غوره کړې وه، مسافرين او زائرين چي به د صوات اخند ته راتله اخند به د هر يوه له حال سره برابر چي په خپل وطن کي خداى ورکړي وه لکه جاه، مال، فقر پستي په هغه توګه به يې دوى روزله.

امير ته به يې د هغه وړ شى دمخه کاوه، او فقير ته به يې يوازي شيدې او وچه ډوډۍ او پياز ورکوله چي دا به يې اروېده چي فلاني شېخ شهرت وموندى يا پر وساده[30] د ارشاد کښېنوست د وهابي حکم به يې پر وکى چي عامه څني خواپوته سي او دى د اعتباره ولوېږي.

ځيني مشايخ په نتيجه کي د د غسي حکمو د ده مړه کړه سوه، او ځيني يې زښت په ناوړه توګه تشهير سوه، د پښتانه ټول علما تمباکو څکول هرډول چي وي لکه د بخارا علماء حرام يې بولي مګر پر هيڅ چا يې تعرض نه دى کړى او (د صوات اخند) د خپل ځان د خوا سړي د پښتانه ښارو ته لېږله چي وګړي د تمباکو څکولو څخه منع کي او هر چيري چي بري پر ومومي چلمان دي ورمتوي[31].

خوړل د غوښو د هغي ذبحي چي د شيعه په لاس ذبح سوي وي حرام يې بولي سره له دې چي د يهودو او نصاراوو ذبايح حلال شمېري ولي په دې چي شيعه مرتد دى، او د مرتد د لاس ذبح پر خلاف د اهل کتابو نه خوړل کېږي.

دوى ټوله د لمانځه په وخت کي پنډ يا نازک شالونه د موسم سره وړ پر اوږو اچوي بلکه دا د پښتنو رشه ده دوى ټوله په خپل دين او شرعي احکامو کي تعصب او غيرت ښکاره کوي مګر هغه څوک چي د ارشاد پر مصلى ناست دى کله کله په

---

[30] وساده: نيالي (نالي)، کوربچه.

[31] متوي = ماتوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ديني امرو کي غفلت ځني ليده کېږي.

ځيني طالبان په سبب د احترام چي د عوامو د خوا ورکاوه کېږي کله کله پر اهاليو تېری کوي لکه د (ننګهار) طالبان چي يو لښ ځه اهانت له يوه وګړي ووينې سره راغونډ سي غربيني[32] راواخلي پر کليوالو هجوم وروړي او تر څو چي اهالي د خپل افراط کفاره ورنکي دوی لاس له تاړاکه نه اخلي.

يو لوی شمېر د دغه ځای د طالبانو په لمانځه پروا نه کوي د کال په ځينو ورځو کي محفلونه جوړ کي طالبان او نور هغه ته رابولي چي شمېر يې تر زر کسه هم اوړي. د کلو وګړي درنه مېلمستيا جوړه کي وروسته يو ښايسته هلک راولي پوړنی يې پر اوږو وراچولی وي بنګړي يې ور په لاس کړي وي پر کرسۍ يې کښېنوي پاچا يې کي تر څو چي محفل وي دی حکومت کوي له حاضرينو څخه ځيني وهي او ځيني ترجرم لاندي کوي، هغه وخت چي وغواړي ګدی[33] ماته کي يو سړی چي وزير يې بولي باچا ته داسي ووايي:-

لښکر په دې سبب چي تنخواه يې شلېدلې ده پر پاچا راولاړ سوی دی. وروسته هلک پوړنی د مخه هيسته کي د خپله يوه اړخه سره يې نسوار ايښي وي ويې پاشي هر يو د مېلمنو څخه ده ته راځي او د هغه نسوارو څخه لږلږ اخي[34] محفل او لوبي پای ته ورسيږي.

د پښتنو ژبه زښته زيږه ده، د هجايي حروفو شمېر يې د پاړسي تر ژبه ډېر دی هغه ښه محاوره او خبري يې د کندهاريانو محاوره او خبري دي. په پښتو کي مولفات د

[32] غربينه يو راز توپک دئ. زما په خيال د کارابين يا قرابين اوښتی شکل دئ.
[33] ګدی = ډله، قوم.
[34] اخي = اخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظم او نثر دواړو لړدي د پښتنانه په ښارو کي د اوسني کامو څخه يو کام دی چي تاجيک يې بولي ډېر اوسېدونکي د هرات او شاوخوا د هرات او د کابل ښار او هغه کلي چي د کابل او بلخ په منځ کي پراته دي او د غه رنګه د غزني ښار او ورنږدې کلي او څه کلي په قندهار کي او د بلخ د ښار ډېر اوسېدونکي تاجيک دي دا کامونه په حرفت او صنعت لکه خياطي، آهنګري، نجاري، معماري کي زښت ډېر زيار باسي په کښت او د درختو او تاکانو په روزنه پوهېږي تجارت ته هڅه لري.

له دې کامو څخه هغه چي د کابل په کوهستان کي استېږي و شر او شخړو ته طبيعي هڅه لري سره وژني، ويني سره تويوي او تل د کور، کور او کلي، کلي په ميانځ کي جګړه وي. له دغه سببه ده چي د دوی سړي د تاړاکيانو د بيري څخه ډېر وخت د قلاوو په برجو کي وسله په لاس کي ناست وي. دا کامونه چي ذکر سوه تر پښتنو په حال کي ښه دي، په کورني نظام ښه پوهېږي، په کالو او پاکي کي ښه امتياز لري، بلکه په پوهه او ذکاوت کي سر لري، پر خلاف د دوی پښتانه د علومو زده کېدو ته لږه هڅه لري او عالم سړي په دوی کي لږ موندہ کېږي.

د دغه کامو کليوال په نخښه ويشتو کي لاس لري، د دوی مردک نخښه هيڅکله نه خطا کوي، اوږده خنجرونه په غاړه ځړوي. دا کامونه سنيان دي د ابو حنيفه رح په مذهب دي، تعصب نه لري، اميران پکښې نه ميندہ کېږي. د ډېري رنګونه يې سپين دي يو ډول د پښتنو بګړی تړي.

له کامو څخه يو د هزاره کام دی د غزني شمال و لور ته په غرو کي چي د هرات تر شماله اوږده استوګه لري. د دوی اصل د مغول د ذاته دی څرنګه چي د تنديو څخه يې ښکاري کوچنی تنګي سترګي يې دي. د سر و خواته هڅه لري، ږيره يې څو وربښتان وي چي يوازي پر زنه راشنه کېږي. لنده دا چي د مخ ترکيب يې د اصلي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چينايانو او تاتاريانو د مخ د ترکيب سره تشابه لري.

ځيني مورخينو ويلي دي چي دا کام د چنګيز خان د لښکرو پايخوږ دی، بلکه وايي چي د درې سوه کاله راهيسته دوی د مغولو په ژبه خبري کوي. ولي هغه چي پر پاړسي ټينګ دي او سره له دې چي د ترکمنو او ترکي ازبکو سره همسايګي لري پاړسي يې نه ده په ګډه کړې، سبب دا دی چي دوی دا اوسنی وطن تر چنګيزخان دېر پخوا په استوګه غوره کړی.

دا کام تل په وحشت او زيږه توګه ژوند کوي، له اوله تر آخره پوري د جوخ صنعت ښه ګڼي چي دوی يې برکه بولي دا د دوی ها غوره صنعت دی چي په يوروپ کي دغه ډول شی لږ جوړيږي. پرته له جمشيديانو ښځه نور ټوله چاکداره چپني اغوندي او ملاوي تړي.

که د برکي چپنه وي لستوني يې تر ښنګلو جوړوي کله کله وربښمين ټوکران پر ګنډي د لاس تر بندو پوري يې اوږدوي، په ژمي کي د ټوکر خولۍ جوړوي او پر سر کوي يې. ښځي يې تل بګړۍ تړي، لکه د نرو داسي چپني اغوندي.

د جمشيدي کام لباس لکه د خپلو همسايګانو ترکمنو او ايماقو داسي دی هغه چپنه ده چي تر بجلکو رسيږي، لستوني يې تنګ وي، خولۍ د پوستين جوړوي پاپاق[35] يې بولي.

دا قبيله د آس په سپرلي کي شهرت لري لکه خپل همسايګان چور تاړاک يې په طبيعت کي اخښلی دی، لکه خپل هزاره ورونه په زړه وري، پرمختلو، اوښان

[35] پيق يا پيخه په کندهار کي "قره قلي خولۍ" ته ويل کېده (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

ویشتلو کي ښه لاس او شهرت لري.

دا کام پرته له شېخعلي، او جمشيدي کامو ځخه په مذهب شيعه دی مګر په دغه مذهب کي هم پرته له خلفاوو له بغض او د علي مينه او د عاشوری له ماتمه او تېرګ په خنجرانو وهلو په بل شي تمسک نه لري.

سره له دې چي تقيه د شيعه و له مذهبي واجباتو ځخه ده بيا هم د دغه کام وګړي خپل مذهب نه پټوي که له يوه ځخه د مذهب پوښتنه وکړه سي ډېر وګړي يې په خلاصه خوله وايي زه د علي بنده يم.

تر خپل مذهب يې ګوتي کلکي کښلي دي. دلته ښه خوند کوي چي يوه کيسه يې وکم. يو سني و، ويې غوښته چي خپله خادمه سني کي، خادمي نته وکړه، بادار په خښم وبېروله، خادمه هم په خښم وخروښېده ويې ويل چي سپی یم دا آسانه ده نه دا چي سني سم. دا يې رشه ده چي مړی ښخوي دا کليمات پر وايي چي:-

ناکر او منکر درته راسي مه بېربېږه ! ستا مولا علي به درته حاضر سي هغه به درځخه وشړي.

دا هم د دوی رشه ده چي تر ښخېدو وروسته د مړي تېر خپلي خولۍ خيري کي د هغه پر قبر يې کښېږدي. په دې کام کي نقدي روپۍ لږ موندہ کېږي، ډېر معاملات يې د مالو په اليشېدلو کېږي. حکومت د هر يوه د حال سره د نقدي پر ځای اوزګړي اخلي او که کله يو له دوی ځخه د محصول په ورکړه کي ځنډ کښېباسي او پای ته پر ډېر سي چي له ادايني يې عاجز سي په بدله کي يې خپله لور عامل يا حاکم ته د مينځي په نامه وړاندي کي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېرې له دوی څخه بې مالګي خواړه خوري، ولې مالګه زښته لږ مونده کېږي. د شرفاوو يعني د علي بن ابيطالب د اولادو زښته ډېر تعظيم کوي.

په دوی کې شريف او غير شريف په ننګ او عزت کې داسې سره ببلېږي چې مجلس ته راسي که يې عامو ته غتې ويل او خښم، ښکنځل يې کوله په دې دليل چې شرفاء او اميران پرته بې دغه توکي نه ښايي چې په بله توګه د خلکو سره سلوک وکي. د دوی له عجيبو عاداتو څخه يو دا دی چې د دوو ښځو وګړو په منځ کې جګړه ولوېږي هره يوه د ځان له خوا څخه يوه ښځه چې په ښکنځلو کې تېره ژبه ولري پر خپل ځای دروي، دا دواړه ښځې مخامخ سره ودرېږي يوه له دې دوو څخه په داسې حال کې چې لاس او پښې، سترګې او وروځې سره غورځوي و ښکنځلو ته پيل وکي دا بله هم کټ مټ لاس ، پښه، سترګې او ورځې سره غورځوي تر هغه کلک جوابونه ورکوي، دا ښکنځل واري په واري کوي تر هغو چې يوه خوا داسې ښکنځل وکي چې دا بله ښځه تر هغه د کلکو ښکنځلو څخه عاجزه سي نو جګړه فيصله سوه او هغه ښځه ملامته بلله کېږي چې نائبه يې د مقابلې څخه عاجزه سوه. او که ورځ تېره سوه يوې هم بری ونه مونده نو هره يوه قفه[36] راوړي سمه يې کې ووايي:-

"سبا به يې ګورو ! "

ازبک او ترکمن په ختېه تاتاريان دي، تر نن ورځې پوري ترکي ژبه وايي، دا لمړی کام په شاوخوا کې د بلخ استوګه لري، وروستنی کام د ميمني او د هرات د ښار په منځ کې اوسي. دوی ټول له سنيان او د ابو حنيفه په مذهب دي، هغه ازبکان چې د چنګيزخان له احفادو څخه شمېرل کېږي په کرهنه او د درختو او تاکانو په روزنه

[36] قفه = کپه، د خاشو ټوکری (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخته دي، ګلې او رمې ساتي.

بکرۍ تړي شمله پر غوږ راځړوي، وربښمني چپني اغوندي پنډ استرونه او د پنبه و لایې (استرونه) ورکوي لکه د کنهي باف[37] شاتير د اسي ښکارېږي. ځيني يې بيا دري ځلور دغه ډول چپني يو پر بل سره اغوندي پـه آس ځغلولو او نېزه وهلو کي زښته لاس لري.

چي يو د بل ليدو ته ورسي لاس پورته کي فاتحه[38] ووايي وروسته د کور خاوند يوه ګوله ډوډۍ ده ته وړاندي کي. دی په ډېر احترام ډوډۍ ځني واخلي په چپنه کي يې کښېږدي. چای يې زښته خوښي دي، د آس د غوښو خوړل ناوړه نه بولي ځيني علماء هم پکښي مونده کېږي.

ترکمنان د برکي چپني اغوندي او د پوستين خولۍ پر سر کوي چي پاپاق يې بولي د آس په تربيه کي زښته ډېر زيار باسي د دوی آس د عربي آسو له نسله څخه دي چي نادر شاه راغوښتي وه.

له دغه کام څخه ډېری وحشيان دي، معشيت يې د داړې او تاړاک لـه لاري دی د ايران پر ملک او د هرات پر خوا او شا تـاړاک وروړي نر او ښځي بنديان راولي د مريي او مينځي په نامه يې خرڅوي.

په دې دليل چي دوی شيعه دي د اسلام د دينه وتلي دي نو يې خرڅلاو جايز دی، ډېری د دوی څخه داسي هم کوي چي سنيان ونيسي دپاره د دې چي بخارايان يې د رانيولو څخه نتهه ونه کي وهي يې ترتيي يې داغونه پر ايږدي شيعه کوي يې د خلکو

[37] ګنهي باف: جولا.

[38] الحمد الله شريفه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په مخ کي اقرار په کوي او داسي هم پېښه سوې ده چي د هرات له خواوشا څخه يو سني عالم اسير نيولی دی له دي بيري نه چي ونه تښتي په ځنځيرانو يې تړلی دی د لمانځه پر وخت يې د امامت دپاره ايله کړی دی تر لمانځه وروسته يې بيرته تړلی دی. هغه عالم چي دا وضع وليده پوښتنه يې ځني وکړه:-

تاسي پوهېږی چي زه سني يم، څه دليل لرئ چي زما بند او خرڅلاو جايز دی؟

دوی داسي جواب ورکی:-

ته تر قران مشرف نه يې، څرنګه چي د قرآن هبه[39] مورډ ته روا ده دغه ډول ستا هبه هم جايز ده خرڅلاو لا څه کوې؟

لنډه دا چي دواړه لوړني کامونه په تېره بيا دا وروستنی کام په ظلم او شرارت مشهور دی که څه هم د پښتنو په مځکه کي د دوی شمېر لږ دی له اوسنيو کامو څخه چي د پښتانه په ښار کي استوګه لري يو شرفاء کام دی د (علي ابن ابيطالب اولاد چي سيد يې بولي).

ځيني د دوی په پېښين کي چي د قندهار په شاوخوا کي دی استوګه لري او ځيني په کنړ کي چي جلال آباد ته څرمه دی، اوسېږي د کنړ سيدان د بابر شاه له وخته تر نن ورځي پوري له لويانو او عظماوو څخه تش نه دي.

پښتانه دغه کام ته خورا ډېر يقين لري، خويونه او عادتونه د سيدانو د پښتنو عاداتو او خويونو ته څرمه دي، د پښتانه د ملک د اوسېدونکو څخه يو کام

[39] هبه: بخشش ته وايي (غياث).

(c) ketabton.com: The Digital Library

قزلباش دي دا لفظ ترکی دی معنی یې سور سر، وجه تسمیه دا ده چې ټولو صفوي شیعه لښکرو سرې بګړۍ تړلې لوی شمېر یې په کابل کې استوګه لري پا یخوړ یې په غزني او قندهار کې اوسېږي.

د دوی اصلي ځای ایران دی نادرشاه دې ښار ته راوستلي دي. په آدابو صنایعو او دفتري کارو کې پوهه لري هم له دغه سببه ده چې د پښتنانه په رسمي ادارو کې واک د دوی په لاس کې دی. ډېر امیران دپاره د اولاد د تربیې او د شعر او ادب د تعلیم دپاره دوی غوره کوي، په ذکاوت او پوهه او نظافت کې تر دا نورو د وطن اوسېدونکو امتیاز لري زړه وري هم لري دوی ټوله په مذهب شیعه دي او د محرمي په لومړیو لسو ورځو کې د حسین ابن علي ماتم پالي.

د قندهار په جنوب کې پښین ته څرمه د بلوڅ کام لیده کېږي، دوی په اصل کې د فارس دي دا د دوی رشه ده چې د سر وربښتان او ږیره پرېږدي او غوړوي یې، موچنې په پښو کوي او توره په ملا ځړوي.

په سبک ستایل کېږي په غلا او تاړاک مشهور دي، په سخاوت کې یې نوم ځرګند دی، د مسلمانۍ څخه پرته د خدای(ج) او محمد (ص) بې نامه په نور څه نه پوهېږي که د یوه څخه د دوی پوښتنه وکړه سي چې ای بلوڅه روژه نیسې؟

داسې ځواب وايي:-

ما په خپله د پیغمبر اوزګړی نه دی غلا کړی، بلکه زموږ خان غلا کړی دی حضرت رسول اکرم(ص) د هغه پر ترټنه کې دی د برش ورځې د خوړو ګرځولي دي.

دغه رنګه که د لمانځه پوښتنه ځنې وکړه سي، وایي:-

(c) ketabton.com: The Digital Library

خان دی چي لمونځ کوي.

چي يو له دوی څخه د خپل کام يا د پردي وګړي سره مخامخ سي لمړی د خان پوښتنه کوي بيا نو وروسته تر ډېر تعظيم چي د ده استربل او وينا وکي زما مړتيا او مړوچتوب وګوره او وه غواړه، هغه چي زما د لاسه کېږي وبه سي. لنډه دا چي دا کام زښت وحشي دی او د کلک زړه خاوندان دي څرنګه چي په دوی کي يوه پښه ده مري يې بولي پر قافلو تاړاک وړي څو چي سړي مړه نه کي تر هغو مالو ته لاس نه وروړي، په دې زعم[40] تر هغو چي د مال خاوندان ژوندي وي پر مال قبضه روا نه ده.

د پښتانه په ملک کي يو لوی شمېر د هند بت پالونکي مونده کېږي، معبدونه لري چي درمسال يې بولي، د کابل د ښار دباندي محرکه[41] لري چي سم د خپله دين سره د خپلو مړو لاښونه په هغه ځای کي سوځي، ايره يې ساتي بيا يې د ګنګا سيند ته لېږي. ډېری د دوی د بابا نانک په مذهب دي ډېر په تجارت او صرافي[42] اخته دي، د هغه چا څخه چي د دوی په دين نه دي ځان ځني ټولوي د خوړو او اوبو څخه يې ځان ژغوري.

---

(40) زعم: ګومان.

(41) بايد محرقه وي چي د سوځولو ځای ته وايي او مراد به ځني (هندوسوز) وي.

(42) په کوټه چاپ کي: "تجارت او زرګري" راغلي ده (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتنو د حکومت طرز

د پښتنو حکومت استبدادي مطلق حکومت دی، مګر يو ډول مشابهت د شوروي د حکومته سره لري ځکه لوی کارونه چي کوي بې مشورې د مشرانو يې په کوړته نه کوي، د حکومت مشران يې دا اشخاص دي:-

امير چي د ټوله وطن پاچا باله کېږي.

وزير: چي د صدارت عظمی درجه لري.

مستوفی الممالک: د ماليې ناظر دی داخله وزير هم دی.

خزانه دار: د حکومت د نقدو روپو ساتونکی دی.

اليشک اقاسي باشي: دا هغه سړی دی چي د حق غوښتونکو عرايض په ده اړه لري په امر د امير د وګړو جګړې او دعوې فيصله کوي.

والي: واليان د پاچا د کورنۍ دي سردار يې لقب وي.

جنرل: د لښکر مشر وي ځيني جنرلان هم د سردارانو له ډلي وي.

کوتوال: د ښار د امن ضابط وي.

په هر ښار کي مستوفي ټاکلی سوی دی چي د مستوفي الممالک نائب باله کېږي

(c) ketabton.com: The Digital Library

محصولات ایښوول او ټولول په ده اړه لري د غه رنګه نور مامورین او وظیفه درلوونکي.

د پښتنانه امیر لکه دا نور د شرق امیران داسي شوکت او جلال نه لري د حکومت په اداره کي چي دوی یې دربار بولي د خپلو نورو غټانو سره پر ایراني غالیو باندي کښېني. امیر چي د دا نورو څخه ښېلېږي په دي سره چي بالښت یې تر څنګ لاندي وي، څوک چي دربار ته ورننوزي درباریان یې نه ګرځوي که څه هم بیخي کښته درجه سړی وي.

د ښار د وګړو څخه هر څوک چي وغواړي امیر ته شکایت ورسوي امیر ته مخامخ ورسي خبري ورسره کوي په لوړ ږغ سره بې پروا حال ورته وايي دا نور والیان هم په خپلو ولایتو کي د غه توګه چلوي.

د امیر په حضور کي یو لوی شمېر د خدمه و ولاړ وي توري او خنجران ورڅخه وي، تیار وي چي د امیر امر یا نهي پر ځای کي، امیر کله کله په تخت روان کي ناست وي چي خلکو پر اوږو اخیستی وي کله کله په حوزه[1] سپور وي چي پر فیل یې ایږدي.

د امیر سره په دربار کي د خان ملا[2] ناست وي چي هغه نو قاضی القضات وي او شرعي دعوې فیصله کوي د غه رنګه په هر ولایت کي قاضي د والي سره مل وي.

د پښتنانه حکومت سیاسي قانون نه لري د قضیو حل او عقد، د جزا تعین او د زجر حد او جزیه ایښوول نقدي جزا، وهل، بند، فرار ټوله په خپله د امیر په رایه اړه

[1] حوزه: کجاوه، جوپان.
[2] "خان ملا" د قاضیانو لقب دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لري. دا نور واليان هم سم له خپلي ارادې سره کار کوي، هيڅ شک نسته چي دا توګه کار ډېر ځکه د عذر او ظلم څخه خالي نه وي. پزه يا لاس او پښه پرې کوي په دې ښارو کي.

امير پر سياسي اعدام باندي په ښکاره توګه اقدام نه کوي مګر له هغه چا څخه چي امير يې له فساده ببربږي، يا تصور کوي چي فتنه به جوړه کي، هم داسي چي د لويانو رايي د ده سره يو سي نو هغه ځوک په ښکاره وژني، امير ډېر ځله وژل، ړنده ول د لويانو او خپلو رعيتو په سبب د دې چي هغه ناصر او کسات کښونکی نه لري کړي دي او هم يې ډېر ځله له وزيرانو څخه مالونه ضبط کړي دي چي له هغو څخه يې ناوړه کارونه ليدلي دي.

هغه واليان چي د شاهي تېره څخه دي په ولاياتو کي يې په دغو سببو سره د مامورينو سره لار ورېي ده، بدايان له سوداګرو څخه او کښت کرونکي هم له دې تکي ژغورنه دی موندلی ، امير حق لري چي د حکومت په خزانه کي داسي تصرف وکي لکه په مطلق خپل مال کي چي يې کوي. هيڅ سړی د ترديد او تنقيد حق نه لري بلکه د چا په خاطر کي دا نه تېربږي چي د حکومت مالونه د امير ملک نه دی او نه امير ته دا جواز لري چي پرته بې هغه چي قانون ده ته جواز ورکړی دی يا د رعيتو ورسره خوښه ده په نورو مالو کي دي تصرف وکي.

د پښتانه حکومت د نه خبرتيا له لامله له خپلو وظايفو څخه او هم دا چي قانون نسته چي دی دي اصلاحاتو ته ناچاره کي هيڅ هوډه د لارو امنيت ته، د سړکانو جوړېدو ته، د غلو او غدوی لاس لنډېدو ته، د قافلو او لارو ساتني ته نه لري.

که يوه قافله د يوه ښاره و بل ښار ته د سفر هوډه وکي ځو په سوو وګړي وسله درلوونکي ورسره نه وي سفر نه سي کولای، دوی داسي ښکاربږي لکه د جګړې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډګر ته چي ځي، او حمله پر يو ځای ورورې، نه لکه د تجارت او رانيولو او خرڅېدو دپاره هم له دې سببه دی چي په دې ښارو کي تجارت لږ او بازار يې سوړ دی.

د مفاسدو او مهلکاتو د ليري کېدو دپاره د پښتانه په ښارو کي محتسب ليده کېږي. د پښتانه حکومت عسکري حکومت دی، ټوله د منصب خاوندان که ملکي وي يا لښکري بلکه ټوله مامورين يې له وزيره نيولې تر کاتبه پوري د ميرزا په نامه يادېږي. له قاضی القضاته نيولې د ده تر کښته درجې نائبه پوري په لښکري دفتر پوري اړه لري، مواجب يې په اندازه د شمېر د آسو دي چي دوی يې د جګړې ډګر ته حاضرولای سي، مثلاً يو قاضي په شمېر د سلو آسو مواجب خوري نو پر ده لازمه ده چي په ټولو جګړو کي به دی د سلو آسو سره او د سلو آسو لازمي وسلې سره حاضرېږي، حکومت چي لښکريان ټولوي د کلو مشران او غټان وګماري ملکان په خپله نظريه سره ښېله دې چي قانوني ملاحظه وکي يا پچه واچوي کښت کوونکي او نور ټاکي حکومت ته يې وړاندي کي، عسکري مدت ښکاره حد نه لري.

د يوه تر وسله لاندي لښکري وګړي معاش پرته بې روزانه تعييناتو د مياشتي شپږ روپۍ دي کله کله يې معاش پر وخت نه ورکول کېږي، ځنډ پکښې لوېږي د جګړې په وختو کي د کليوالو او صحرايانو څخه په هغه اندازه چي د دوی ډېرښت يا لږوالی دی پياده صنفونه ټولېږي چي دوی يې خاصه دار بولي او سپاره چي دوی يې اوپره سوار بولي د جګړې په ټوله وخت کي مدد او روزنه د هغو دوی پر خپله اوږه اخلي ډېر دغه سپاره د جمشيدي او ازبک له کامه څخه دي.

د پښتنو اميري په ارث سره ده، دا شرط نه دی چي د وراثت حق به لوی زوی ته رسېږي بلکه د وليعهد په ټاکلو کي پاچا واک لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره له دغه هم د پښتانه حکومت په سبب د حریصانو د ډېر حرص او د مفسدانو د شرارت چي تل زیار باسي چي برى دي پر وومي د خدښې[3] او لړزه خالي نه وي، د پښتانه امیر او د نورو حکومتونو په منځ کي دولتي معاهده نسته په پخواوو زمانو کي د پښتانه او د انګرېز د حکومتو په منځ کي څه شرطونه اېښنو سوي وه.

د حکومت مالونه[4] په دې ښارو کي پر دوه ټوکه وېشلي سوي دي:-

یو هغه ټوک دی چي کښته والو او باغوالو او مالدارو څخه اخیست کېږي دا ټوک لکه شرعي زکات داسي دی.

بل ټوک هغه دی چي له دوکاندارانو او صنعت د خاوندانو او د غلجو د کام پر هر نر باندي چي عمر یې پنځلس کاله وي اخیستل کېږي. د غلجو د کام هر نر به یوه روپي جزیه[5] غوندي ورکوي دا دپاره د تذلیل د دوی له هغه وخته چي د دوی څخه حکومت ودي او سني ابدالي امیر ته رانقل سو، په کال کي څني (له خارج څخه چي مالونه راځي) اخیسته کېږي، د جنایاتو چي جریمې اخیستي کېږي د ګمرک محصول پر اخیست کېږي د ګمرک محصول یوازي په ښارو کي نه اخیست کېږي بلکه په کلو او دښتو کي هر ځای ببل اخیست کېږي.

څرنګه چي غرځنیانو[6] ډېر ځله سر اخیستی وي د دغه محصولات بې جبره او بې ورلېږلو د یوې ټولۍ لښکرو په کورتېه نه څني اخیسته کېږي. د پښتانه په ښارو

---

(3) خدښه: غولول، شک درلودل.

(4) مراد یې مالیات دي (مرتب).

(5) په کوټه چاپ کي "یوه کالداره" کښلي ده. له روپۍ څخه دلته مراد (کالداره) نه ده، بلکه مقصد یې د هغه وخت مروجه افغاني سکه (کابلۍ) ده (مرتب).

(6) مطلب یې د غرونو اوسېدونکي دي (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

کي څرنګه چي تل پر له پسې شخړې پېښېږي او کامو تل سر اخیستی وي حکومت ته یو حقیقي تله په لاس نه سي ورتلای. اما داسي ګڼله کېږي چي تر یو نیم میلیون ګنی پوند[7] ډېر او تر یوه میلیون او څلورمه دي لږ نه وي دا ټوله د پاچا د کورنۍ په معاشاتو کي ځي.

د حکومت رسمي ژبه پارسي ده.

د پښتنانه امیرانو دا عادت دی چي د کوچني او لوی اختر په ورځو کي د ډېرو سپرو سره تر ښار دباندي لمانځه ته وځي، تر لمانځه وروسته د توپو او توپکو ډزي کوي، سپاره هغه خپل ښه ښه آسان په سپرلو سره اچوي د لمانځه څخه چي راسي سترخان و غوړوي خلق ډوډۍ ته راغونډ سي.

---

[7] په کوټه چاپ کي هم په دغه شکل دئ. د ګنی پونډ او پونډ تر منځ په توپیر پوه نه سوم (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب خاتمه

د افغانستان د هوا، ودانيو، کرهنو، صناعت، تجارت او کانو لنډ بيان

د پښتانه ښارونه په سبب د دې چي د استوا د خطه ليري دي او لوړ غرونه او ژوري درې لري، هوا يې ډول ډول ده او تودې اُلکې لري، څرنګه چي هوا يې له فساد او ګندکۍ څخه خالي ده، د جوړوالي او صحت د پاره ډېره ښه ده. د وبا ناجوړتياوي چي د هوا د خرابۍ څخه زېږي لږ پېښېږي.

د ښارو او کلو ودانۍ يو پوښښت او ډېری د اومو خښتو جوړې سوي، خړې پړې ودانۍ دي. مګر د کابل ښار چي ډېری ودانۍ يې د ډبرو او لرګو دي او په ځينو ودانيو کي يې باغچې، ولې او حوضونه هم مونده کېږي د کابل لارې او کوڅې تنګې او کږې وږې دي، د قندهار کوڅې پلنې او سيخ دي.

ټينګې او ښايسته جامع ګانې چي له پخوا زمانې په دې ښارو کي سته دي د غليمانو د پرله پسې جګړو او حملو له لامله يې پوښښونه نړېدلي دي لږ پر پخوانې حال پاته دي.

هغه چي نن ورځ پاته دي خپل ټينګ والی او پخوانی ښايست يې بايللی دی. لوی او کوچني ښارونه يې قلاوي لري، او پخوانی ډول برجان)برجونه(لري که څه هم د توپ مقاومت نه سي کولای مګر سپاره تمولای سي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بلي ! د کابل او هرات ښارونه هر يو قلاوي لري د لومړي ښار قلا يې د خاورو ده، د توپ مردک اغېزه نه پر کوي پر وروستني ښار غرونه راڅرخېدلي دي، د غرو پر سرو يې برجان او ټينګ کلک ځايونه جوړ کړي دي، ښايي چي يوه اوږده زمانه دي غليم له ځانه په وګرځوي د افغانستان مځکي چي د هر ډول کرهني وړ دي لويي او کوچنۍ والي لري، د ډېرو شخړو او فسادو له لامله او دا چي اوسېدونکي يې د کرهني پلان جوړولو او کښلو په فن کي لاس نه لري ډېری مځکي يې وچي پاته دي او به يې ببځايه ځي فايده نه ځني اخيسته کېږي.

سره له دې يې هم اوسېدونکي د غنمو، اوربشو، جواريو، نخودو، باغليو او نورو شنګياوو کښته کوي خپل معشيت په کوي لړ څه پنبه، تنباکو، ترياک، ډيلي[1] هم کوي د خپله سېکه سره سم درخته هم ايږدي د تاکانو، زردالو، سيب، امرت، بهي، انار، جوز، اناپ، پسته او توت هم پالنه کوي، د هرات وګړي د ورېښمو د چينجي روزنه او پالنه کوي.

د جلال آباد وګړي ګنی کري، د افغانستان په ځينو غرو کي صنوبر، مصطکي[2]، دښتي پسته او جميزي[3] ډېر مونده کېږي. په دې ښارو کي صنعت زښت لږ دی، هغه چي د پلار او نيکه په ميراث پاته سوی دی پر هغه توګه پاته دی، په ښېګڼه کي يې دوی زيار نه دی ايستلی.

يو له هغو څخه د ورېښمو ټوکرانو اودل دي او جوړول د يو ډول کشميري شال دي چي دوی يې پټو او ګُرک بولي او د اوښ د وړيو څخه يې په کابل کي جوړوي. د غه رنګه په هرات کي رنګ په رنګ ټوکران جوړېږي. يو له هغو څخه برکه ده چي د مخه

---

[1] ډيله: يو راز چمني وابنه دي.
[2] مصطک: يو ډول ژړي داني دي.
[3] جيمزي = جنغوزي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مو د هزاره په کام کي له هغه نه ذکر وکړ.
په کابل او قندهار کي کوچنۍ کارخاني سته چي توپ، توپک او توره پکښي جوړيږي، افغانستان ډېر خله تجارت د هندوستانه او بخارا او ايرانه سره لري.
افغانستان چي هند ته مال باسي وړي، پنبه، مېوه او ډول ډول خوږي دي چي پر اوښو يې وړي. ايران ته ګُرک، برکه يو ډول موچنه او کشميري شالونه چي له کشمير او امبرسره (امرتسره) يې راغواړي باسي.

د هغه په مخۍ کي له بخارا او هندوستانه سوني او نخي ټوکران، چاى، بوره، ښيښه، چيني لوښي، کاغذ، پولاد، اوسپنه، مس، پاره، د وربښمو چينجي او عقاقير[4] له ايرانه ښخه کالي او وسله راوړي. په افغانستان کي زښت ډېر کانونه سته مګر اهالي يې د راايستو او استفادې سبک نه لري، د هغو ښخه د طلا کان په قندهار کي، د اوسپني کان په خوست او کرم کي او د ياقوتو کان په کابل کي د اوسپني او ګوګړو او لاجوردو او ياقوتو کانونه په بدخشان کي دي، ماورا له دي ښخه نور هم ډېر کانونه لري چي د غسي پاته دي. دغه دی چي سم له هوډي سره مي د پښتانه پاچهۍ او د دوی د ښارو وضعيت او د معشيت لاري او د دوی کامونه درته ذکر او بيان کړه.

والله ولي التوفيق

[4] عقاقير د عقار جمع د يو بوتي بخيله ده په دوا کي يې اچوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتانه آمر نصيحت وليعهد ته !

زما ګرانه زويه ! پټه دي نه وي چي زه د حکومت ټول واک په خپل ژوند کي تاته سپارمه هيڅ شک نسته چي د اروپا د حکومتو څخه په غرب کي او د شرق د پاچهيو څخه په ايشيا کي ښېل دی. زما غرض دا دی چي تا پوهومه چي پر پاچهي کښېني څه ډول حکومت او په څه توګه عمل وکړې چي له عقل او حکمت سره سم وي. بل مقصد هم لرم چي د پښتانه د قومونو خانان او مشران ستا مقام وپېژني ستا تر بيرغ لاندي وي او ستا امر ته يې غاړه ايښې وي، اوس هوډ لرم چي څه خبري د نصيحت په ډول تر غوږو در تېري کړم. دا يقين دی که پر هغه ولاړ سې ستا ملک به په امان وي. که پښه خطا کښېږدې نفوذ به دي له لاسه ووزي. زما نصيحت تا ته دا دی:-

1. پر تا واجبه ده زويه چي د دين تر اصولو به دي ګوتي کښلي وي، لمړی مقام به دي دين لره مخصوص کړی وي. د مخه تر دې چي په سياست اخته سې خپل ديني واجبات به تر سترګو لاندي لرې يا په دې عبارت چي پر تا واجبه ده چي د ټولو خپلو رعيتو دپاره په ديانت او تقوا کي يو ښه پېشوا و اوسې.
2. پر تا ترلې ده چي د خپلو رعيتو، په سعادت، آرام او راحت کي به توجه لرې. د وطن په امن کي به کوښښ کوې. وپوهېږه ! چي د وطن فلاح په ثروت پوري ترلې ده او ثروت بې له کښته، تجارته او صنعته نه سي موندلای د دغو وسايلو پر مخ تلل په عمومي تعليم او تربيت پوري اړه لري. اې زويه ! زموږ د وطن وګړي د مدنيت لمړی درجې لري، مګر وګړو د علومو حاصلېدو او د افکارو و پالني ته هڅه نه ده کړې زما په زړه کي دا هيلي وې چي مدرسې جوړې کړم او د علم روښنايي د پښتانه د ملک په نورو ښارو کي هم وړانګه واچوي او دا تعليم او مدرسې د اوسني غربي ملکو د مدرسو او دارالفنونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ډول وي مګر داسي هوډي ژر نه تر سره کېږي ولي اړتيا سوکه او تدريجي سير او لوړتيا ته لري، نو پر تا ترلې ده چي بشپړه توجه دغه ټکي ته وګماري او يقين ولري چي ستا له مقدسو واجباتو څخه دا ده چي د رعيتو په خوا او خاطر کي د تعليم دپاره هڅه او هيله پيدا کې.

3. ژر دی چي د حکومت واکي به په خپل لاس کي واخلې، نو ښايي چي ته په خپل وطن کي تر ټولو ښه سړی واوسې، په عقل کي لوړ و اوسې، په فکر لوی يې، درجه او ځای دي تر ټولو اوچته وي، د خپلو رعيتو سره او د هغه چا سره چي ستا تر لاس لاندي وي ښه مخ يوسې ! پر رعيتو باندي د پلار په مينه تېربږه چي ستا پر شفقت کلکه عقيده پيدا کړي او دا د دوی زړه ووينې چي ته د دوی په ښېګڼه پسې يې. داسي عمل هغه مينه چي دوی يې له تا سره لري ډېروي او ته د دوی په نظر کي لوړ ښکارېږې. د پرديو سره داسي مه اوسه چي بيا د دوی زړه ورتيا او بې حيايي ډېرېږي.

4. پر تا ترلې ده چي د خپلو رجالو کارونه او عملونه به تلې او د فضلاوو فضل به نه هېروې ولي دا تلنه دوی ته د کار په کړن کي سبک او قوت ورکوي او ناچاره کوي يې چي ستا خدمت زښت په رښتيا، اخلاص او استقامت سره وکړي.

5. د ظالم څخه چي د مظلوم حق او انصاف اخلي او مجرم ته چي سزا ورکوې زړه مه سوځه ! که څه هم ستا د زړه ټوکروي، ويوهېږه ! چي په دې توګه به د وګړو زړونه ځان ته رارخي کاږې او خدمت به په خلوصيت او پوره زړه درته کوي.

6. پردو ته هيڅ ډول حق او لاره مه ورکوه. ولي که دي لږ حق يا لار يا واری ورکړی. ګواکي د ملک د ورانېدو دپاره دي په خپل لاس لار جوړه کړه.

7. څرنګه چي تر ننه پوري انګرېز وضعيت[1] له ما سره پاته دی او مصاف و مسالمه لرو د دوی سره دغسي اوسه لکه چي ومه، مګر په هر حال کي د

---

[1] دغه ځای په کوټه چاپ کي "تعلقات له انګرېزانو سره" ترجمه سوی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانتسان سلامتي[2] او آزادي تر ستركو لاندي لره.

8. ستا د لمړيو واجباتو څخه يا ده چي د خپلو رعيتو د مصلحت او ښېګڼې ساتنه به په هر حال کي پر ځان ترلې بولې.

9. لازمه ده چي په سياسي مسئلو کي پر خپلو وزيرانو او ملګرو بروسه ونه کې. بلکه په کوچنيو او لويو کارو کي په خپله بايد توجه ولرې او ځان ور ورسوې.

10. پر تا ترلې ده چي د جنګ په باب کي داسي تيار يې چي سبا وغواړې لښکري تر ځان مروچه دولت سره په جنګ ايستلای سې يا دي لښکر داسي تيار لره لکه سبا چي د ډېر سبک ناکه غليم په مقابله ځي.

ويوهېږه اي زويه !

زمانه موږ ته ښوونه کوي موږ ښايي چي فايده ځني واخلو ، موږ پوهېږو چي زموږ لمړی اړي دا ده چي لښکر به مو تل سبک ناکه او تيار ولاړ وي دوهمه دا چي د صلح او جوړ په وخت کي د حربي سامان ډېره ول مه هېروه، ولي ته پوهېږې چي د جګړې په وخت کي د لښکر د جنګ سامان او د خوراکي موندل زښت سخت وي.

11. پاچهانو ته دا لازمه ده چي د لښکري وګړو زړونه به ځان ته را رخي کاږي او د دوی د ميني د ډېرښت په هکله به ځانته ډېر زيار باسي. لښکر خوښ او آرام ساته چي ستا سره مينه پيدا کي چي د بري پر ډګر پر شا رانه سي او ستا په مينه کي تر سر تېر وي. ويوهېږه ! چي لښکري وګړي خپل ګران اروا حونه د معاشاتو په وړ يا قيمت خرڅوي، معاشونه يې پر خپل وخت ورکوه که په دې توګه د دوی سره ولاړ نه سې. دوی بيا په هغه سخته موقع کي که څه هم خورا په لوړ قيمت وي د خپل سر په خرڅلاو کي بخل کوي.

12. اي زويه ويوهېږه ! چي د حکومت بيت المال د ملت حق او مال دی، پاچا يا آمر د هغه ساتونکی دی نه د هغه خرڅونکی ! که يو حاکم له امانت مال څخه د

---

[2] په کوټه چاپ کي "د هيواد سلامتي" راغلې ده (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل ځان د پاره خرڅ وکي د هغو کسانو په وړاندي چي دا مال یې ده ته ایښی دی او دی یې پر درولی دی او یقین یې پر کړی دی خاین باله کېږي، او دا ښکاره کوي چي خاین سړی د وګړو په سترګو کي څه قدر او قیمت نه لري او د خدای (ج) او د خلکو غلیم دی. بیت المال تل ښايي چي ډک او ودان وي ولي د حکومت بې سپکي تر نورو شیانو په لړوالي کي د مال ډېره څرګند ېږي.

دغه ډول پر تا ترلې ده چي وارداتو او صرفیاتو ته په ژوره کتنه وګورې هغه چي زیات وي د بیت المال ته یې رخي کاږي پر تا دا لازمه ده چي څو دي وس وي او کېدای سي (هغه) لاري وموموې چي بیت المال په ډېرېږي ولي ستا ټوله هوډي حربي، سیاسي، تجارتي، صنعتي، تعلیمي پر هغه خپل وړ وخت په دغه بیت المال سره پوره کېږي.

ولي اې زويه ! زمانه وارو دغه عملو ته پر دغه پخو لارو تلو ته اړي لري چي ژوند په سپک او پوره زړه او لوړ سر وکي.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library